

La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)

Jordi Gaitx Moltó
Gerard Fogueras Cordero

La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)

Jordi Gaitx Moltó
Gerard Fogueras Cordero

La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)

Edició

Ajuntament de Santa Cristina d'Aro

Àrea de Sistemes d'Informació,
Gestió Documental i Arxiu

Col·laboració

Diputació de Girona

Col·lecció

Estudis Cristinencs, núm. 2

Idea de la col·lecció i coordinació

Jordi Gaitx Moltó

Autors

Jordi Gaitx Moltó

Gerard Fogueras Cordero

Agraïments

Carme Adroher i Bona

Marc Auladell i Agulló

Rafel Bruguera i Batalla

Gerard Bussot i Liñón

Marc Camps Fernández

Alícia Genís i Miquel

Àngel Jiménez i Navarro

Josefina Suñer Geronès

Júlia Vendrell i Amate

Assessorament lingüístic

Josep Solà i Granés

Grafisme i maquetació

Dosis, Projectes Gràfics

Impressió

Palahí Arts Gràfiques

Dipòsit legal: GI-862-2009

ISBN: 978-84-606-4942-7

Qualsevol part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny, plànols i fotografies, pot ser reproduïda, emmagatzemada i/o transmesa sempre i quan es demani l'autorització prèvia de l'autor, l'editor o el titular dels drets d'explotació.

SIGLES

- **ACBE:** Arxiu Comarcal del Baix Empordà
- **ACR:** Acció Catalana Republicana
- **ADG:** Arxiu Diocesà de Girona
- **AHG:** Arxiu Històric de Girona
- **AMSCA:** Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro
- **AMSFG:** Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols
- **BOC:** Bloc Obrer i Camperol
- **CCMA:** Comitè Central de Milícies Antifeixistes
- **CEDA:** Conferència Espanyola de Derechas Autónomas
- **CENU:** Consell de l'Escola Nova Unificada
- **CNT:** Confederació Nacional del Treball
- **EC:** Estat Català
- **ERC:** Esquerra Catalana de Catalunya
- **FAI:** Federació Anarquista Ibèrica
- **FET y de las JONS:** Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista
- **FNC:** Front Nacional de Catalunya
- **JIR:** Joventuts d'Esquerra Republicana
- **JLL:** Joventuts Llibertàries
- **NSDAP:** Partit Nacional Socialista dels Treballadors Alemanys
- **PCC:** Partit Comunista de Catalunya
- **PCE:** Partit Comunista Espanyol
- **PNF:** Partit Nacional Feixista
- **POUM:** Partit Obrer d'Unificació Marxista
- **PRDF:** Partit Republicà Democràtic Federal
- **PSOE:** Partit Socialista Obrer Espanyol
- **PSUC:** Partit Socialista Unificat de Catalunya
- **SAMP:** Servei d'Arxiu Municipal de Palamós
- **SIM:** Servei d'Intel·ligència Militar
- **UGT:** Unió General de Treballadors
- **URSS:** Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques

ABREVIATURES

- **Fons 01:** Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro
- **Fons 03:** Fons del Jutjat de Pau de Santa Cristina d'Aro
- **Fons 08:** Fons de FET y de las JONS de Santa Cristina d'Aro
- **Col. 31:** Col·lecció de documents audiovisuals i gràfics de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro
- **Col. 32:** Col·lecció de documents audiovisuals i gràfics solts
- **Col. 33:** Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñón

5 El llegat de la memòria històrica

Presentació del Sr. Rafel Bruguera i Batalla

6 Els fruits de la feina feta

Presentació de l'alcalde, l'Illm. Sr. Ricard Herrero i Suñer

8 La continuïtat d'una col·lecció d'estudis

Presentació del tècnic arxiver, Jordi Gaitx Moltó

10 Situació geogràfica

13 Una crisi que arrenca de la Primera Guerra Mundial

17 Una guerra i una revolució

25 El poder: L'Ajuntament i el comitè

33 Organismes i entitats al voltant de l'Ajuntament

37 El nou ordre revolucionari

43 La militarització de la societat

48 Relació de càrrecs públics locals

49 Escuts i segells municipals

50 Entrevista a l'expert: Àngel Jiménez

51 La manca d'aliments per a tants refugiats

57 L'augment dels impostos

65 Poques infraestructures noves

69 L'intent de preservar el camp

77 El racionament dels aliments i l'educació

81 Ocupació i repressió franquista

83 Conclusions

89 Biografia: Josep Suñer Darder, alcalde entre 1933 i 1938

94 Fotografia: bombardejos propers a Santa Cristina d'Aro

96 Document: les Milícies Antifeixistes

98 Ho sabies?

100 Cronologia

102 Les xifres

103 Per saber-ne més

103 Recursos bibliogràfics

104 Recursos documentals

El llegat de la memòria històrica

Les biblioteques i llibreries estan ben farcides d'excel·lents llibres, rigorosos i ben documentats, que tracten la Guerra Civil a nivell general, tant d'Espanya com de Catalunya. Els historiadors estrangers, especialment els anglosaxons, foren els primers, a partir dels anys cinquanta. Una mica més tard, quan les condicions polítiques començaren a permetre-ho, els estudiosos i historiadors del nostre país iniciaren la publicació de llibres objectius sobre la matèria, alguns dels quals s'han convertit en veritables referents.

En canvi, durant molts anys, massa, l'estudi i el coneixement dels esdeveniments ocorreguts al llarg dels anys trenta i quaranta del segle passat –la Guerra Civil, els seus antecedents (la República) i les seves conseqüències (l'exili i la repressió franquista contra els perdedors– han estat temes tabú a nivell local, els quals “valia més no tornar a desenterrar”, passar pàgina i oblidar-los. Aquesta amnèsia col·lectiva és, en part, comprensible, però ens ha privat del testimoni de moltes persones, ja desaparegudes, que en varen ser protagonistes, directes o indirectes.

D'un temps ençà, però, dos fenòmens han contribuït a capgirar aquesta situació. En primer lloc, la voluntat política dels ajuntaments democràtics de treure la pols, ordenar, classificar i posar a l'abast de tothom els arxius històrics municipals, com també iniciar línies de publicació (revistes, llibres, etc.) sobre la història del municipi. En segon lloc, l'aparició d'historiadors i grups d'estudis locals i comarcals que, amb una clara voluntat de recuperació de la memòria històrica, s'han capbussat en aquests arxius i en la recuperació de la memòria oral que encara hem estat a temps d'obtenir.

En la persona de Jordi Gaitx, arxiver i historiador, es reuneixen perfectament aquests dos elements i el llibre que teniu a les mans és el millor resum d'aquest procés de destil·lació lenta, de maduració democràtica que facilita que avui, transcorreguts més de setanta anys dels fets, es pugui tractar amb tota normalitat i transparència un tema que no fa gaire provocava coïssors i recels, quan no incomprendiments i crítiques. No es tracta de jutjar ni de passar comptes, ben al contrari, és el dret i gairebé l'obligació que tenim els fills i els néts dels que varen viure i patir aquells anys envers els nostres fills i néts i de transmetre aquest llegat a les futures generacions. Un poble, un país que no és capaç d'explicar la seva història recent no és ni un país ni un poble plenament normalitzat. Aquest llibre és un pas més d'aquesta guanyada normalitat.

Amb una metodologia acurada i professional, Gaitx i Fogueras descriuen l'evolució de la vida política, social, demogràfica i econòmica dels anys trenta a Santa Cristina d'Aro, tot contextualitzant-les a partir dels esdeveniments generals del conjunt de Catalunya i de l'estat espanyol. El resultat és un llibre rigorós, ben documentat i objectiu que es convertirà, de ben segur, en referent a Santa Cristina d'Aro i al conjunt de la comarca.

Que gaudiu d'una bona lectura.

Rafel Bruguera i Batalla

Excalcalde de l'Escala i membre del Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala (CEDRHE)

Els fruits de la feina feta

El llibre que us presentem és el segon de la Col·lecció d'Estudis Cristinencs, que iniciàvem l'any passat amb el llibre titulat *El naixement del municipi de Santa Cristina d'Aro (1854-1869)*. Aquestes publicacions són el resultat de la feina feta per l'Àrea de Sistemes d'Informació, Gestió Documental i Arxiu de l'Ajuntament. La creació d'aquesta àrea va ser resultat de la divisió de l'àrea comuna de Biblioteca i Arxiu Municipal, decisió que va suposar alliberar la tècnica bibliotecària de les tasques de l'Arxiu Municipal per potenciar les activitats pròpies del servei de biblioteca, en un marc general de creació de nous espais culturals al municipi. La intenció era establir, conjuntament amb la recentment creada àrea de Cultura, espais diversos on els ciutadans i ciutadanes poguessin participar d'aquestes activitats i del coneixement del nostre poble i país.

Això implicava una aposta decidida per potenciar l'Arxiu Municipal, posant-hi al front un tècnic arxiver, en Jordi Gaitx, coneixedor de la nostra història i el nostre entorn, i capaç de desenvolupar un projecte integrador i participatiu de la nova àrea, a la qual posteriorment es va incorporar en Gerard Fogueras. En Jordi i en Gerard són els autors dels dos llibres de la col·lecció d'Estudis Cristinencs, amb què s'ha desenvolupat la idea inicial d'en Jordi Gaitx de posar a disposició dels nostres vilatans la documentació i la informació dels fets i la història del nostre municipi,

per tal de recuperar la memòria històrica i potenciar el sentiment de poble que portem a dintre tots nosaltres.

Aquest segon llibre, per tant, és el premi a molta feina i molt temps consultant i ordenant nombrosos documents del Fons Municipal, del del Jutjat de Pau i d'altres fons que trobareu en les notes a peu de pàgina. Així doncs, un fort i sincer agràïment de tots els ciutadans i ciutadanes de Santa Cristina per a en Jordi Gaitx i en Gerard Fogueras per la feina i pels fruits que n'obtenim tots, dels quals aquesta publicació és un bon exemple.

Aquest llibre complementa la feina del nostre ajuntament, amb una democràcia consolidada i innovadora, de recuperar un episodi de la nostra existència fins ara poc conegut, gairebé mig amagat, i silenciats durant molts anys intencionadament pels relators d'una època fosca, en general, de les nostres famílies. Amb això vull dir que hi ha fets en la nostra història que el temps ens retorna amb l'objectivitat i claredat de l'estudi dels fets documentats i testimonis del moment, lluny de versions dictades i oficialitzades en períodes obscurs en la relació dels ciutadans amb el poder castrant de la llibertat i els principis bàsics d'una democràcia.

Un d'aquest episodis més severos per a la població dels diferents pobles i ciutats del nostre país va ser la Guerra Civil, fruit d'un aixecament antidemocràtic

de la dreta política més feixista i fonamentalista en els aspectes ideològic i religiós, juntament amb el braç armat i alçat de l'exèrcit i el suport de tropes italianes i alemanyes, comandades pels dictadors Mussolini i Hitler, que posteriorment varen donar suport al naixement d'un nou dictador, Franco.

Al llarg del centenar de pàgines del llibre ens anem endinsant en les realitats dels moments que van marcar una espiral bèl·lica fratricida entre diferents pobles i ciutadans del país i l'estat. S'hi dóna especial importància als antecedents polítics, econòmics i socials previs a la insurrecció i als inicis dels fets fora de la Península, esdevinguts amb complicitats interiors pactades en benefici d'uns quants. També sobta observar quina fou l'estratègia en el camp de batalla, al plantejar una guerra conqueridora lenta i exterminadora de la realitat i de la diversitat d'idees, que preparava l'escenari per a desenvolupar en diferents etapes una persecució ideològica i cultural de ciutadans, pobles i nacionalitats.

El relat dels fets en el nostre poble ens descobreix la sorpresa i estupefacció dels governs democràtics davant la sublevació antidemocràtica, i com es varen organitzar els sindicats i els ciutadans durant les primeres setmanes de la guerra, fins que tingué lloc la resposta dels diferents governs republicans per organitzar la defensa i els serveis als ciutadans i ciutadanes. També la radicalització política, la res-

posta del Govern de la Generalitat i les polítiques locals sobre les propietats d'algunes famílies del municipi.

Un altre aspecte molt interessant a destacar és l'aproximació que es fa a l'actuació de persones amb una major responsabilitat en aquells anys de la Guerra Civil i la bondat de molts en exercir-la, davant situacions complexes de vilatans i refugiats, a qui van haver d'atendre amb uns recursos i aliments limitats. La Guerra Civil encara és recordada per alguns veïns del nostre poble, però especialment ha quedat gravat en la memòria col·lectiva el llarg període posterior que la va succeir conegut com *postguerra*.

Tot això i molt més trobareu en aquest llibre, *La guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)*, escrit per en Jordi i en Gerard amb l'objectivitat de la ciència historiogràfica i arxivística i també amb el sentiment de redescobrir una part de la nostra història, contextualitzant-la en la realitat d'altres poblacions veïnes de la comarca i el conjunt del país.

Espero que el llibre sigui del vostre interès i que us faci sentir encara més orgullosos de viure al nostre poble.

Ricard Herrero i Suñer

Alcalde de Santa Cristina d'Aro

La continuïtat d'una col·lecció d'estudis

A molts pobles i ciutats de Catalunya la consciència sobre la Guerra Civil ha tingut un llarg despertar, producte de molts anys de silenci forçat a causa d'una dictadura que, per justificar-se, va haver de recórrer a la mentida per ocultar la memòria sobre el passat; i també perquè el període de transició que seguí el franquisme no dedicà cap esforç a recuperar la memòria històrica per tal de no ferir susceptibilitats ni entorpir el procés de configuració d'un estat democràtic. És a dir, tota una contradicció: basar la construcció de la democràcia en l'oblit del sistema democràtic immediatament anterior.

El silenci de la Transició s'ha defensat fins fa molt poc argumentant que calia mirar cap al futur. Tanmateix, l'oblit només alimenta els fantasmes del passat i, a més, no constitueix una opció neutra. Aquest només és convenient –i fins i tot possible– quan hi ha hagut l'oportunitat de fer memòria i de deixar-la registrada per a les generacions futures, si no, ens trobem davant el perill d'haver de repetir els errors del passat.

El tractament del tema a Santa Cristina no s'ha produït fins fa molt pocs anys. La primera notícia relacionada amb aquesta qüestió la trobem en una resolució del propi Ajuntament de 26 de setembre de 2002 a favor del retorn dels documents confiscats a la fi de la Guerra Civil per les tropes franquistes i dipositats a l'Archivo de la Guerra Civil de Salamanca.

Vers el 2005, l'Ajuntament va intentar organitzar un homenatge a les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme, iniciativa que impulsà la Isabel Pernal, la tècnica de la Biblioteca, tot i que no s'arribà a concretar en cap acte concret.

Un any després, alguns testimonis parlaren de la Guerra Civil en les seves intervencions en la taula rodona "Santa Cristina al llarg del segle xx", organitzada per l'Àrea de Cultura i el Servei d'Arxiu. Una d'aquestes intervencions esmentà l'accident d'un avió italià que caigué en el terme municipal –versió també comentada en fòrums d'Internet–.

En altres municipis propers hi ha hagut un retard similar a l'hora d'encarar els fets de la Guerra Civil, a excepció d'algunes exposicions i llibres a Palafrugell (1980), la Bisbal (1990) o Sant Feliu (1995).

Ara, doncs, es tracta de fer un exercici semblant al nostre municipi, anant més enllà de les notícies esparses per arribar a presentar un estudi que permeti veure el fet de forma global, oferint una panoràmica entenedora sobre el període. És a dir, la pedra de toc a partir de la qual es puguin entendre fets concrets, contextualitzar testimonis o iniciar noves recerques més detallades. La raó per la qual s'ha investigat aquest tema ha estat la intenció de fer-lo coincidir amb la commemoració dels 70 anys de la fi de la Guerra Civil, que es celebra enguany.

La recerca que presentem es basa en fonts documentals i alguns testimonis orals. Quant als documents, hem consultat els que hi ha dipositats a l'Arxiu Municipal, especialment el Fons de l'Ajuntament, però també els del Jutjat de Pau i el de FET y de las JONS. També s'ha recercat en fons d'altres arxius, com el de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, el de la Junta Electoral Provincial, el del Govern Civil i el del Centre Penitenciari de Girona (Arxiu Històric de Girona), el de la Comissaria d'Ordre Públic de la Generalitat a la Bisbal d'Empordà (Arxiu Comarcal del Baix Empordà) i els de l'Arxiu Diocesà de Girona. No hem estat a temps, en canvi, a consultar el fons de FET y de las JONS local guardat per la família Auladell. Molt recentment la família l'ha posat a la nostra disposició –la qual cosa agraïm–, i haurà de ser una documentació a tenir molt en compte per a futurs projectes.

La consulta de tota aquesta documentació ha servit també per a reclassificar i descriure millor alguns documents de l'Arxiu Municipal, especialment les sèries de correspondència i les actes del ple, amb la qual cosa ara l'accés a aquests documents és més senzill i fiable.

El llibre que presentem, doncs, és el fruit de tot aquest procés i de les intencions apuntades abans. És, a la vegada, el segon número de la Col·lecció

d'Estudis Cristinencs, que encetàvem l'any passat amb *El naixement del municipi de Santa Cristina d'Aro (1854-1869)*. En aquella ocasió s'apuntava la necessitat que la col·lecció tingués un caràcter biennal i que els llibres s'anessin intercalant amb les exposicions. Tanmateix, un any després editem, altra vegada, un llibre, ja que recentment s'ha arribat a un acord amb la Diputació de Girona per coeditar els volums de la col·lecció, i ha calgut aprofitar l'ocasió per materialitzar aquest acord amb una nova publicació. L'exposició, doncs, haurà d'esperar al 2010. Ambdós formats constitueixen els productes de difusió cultural de l'Àrea de Sistemes d'Informació, Gestió Documental i Arxiu –abans Servei d'Arxiu– de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro.

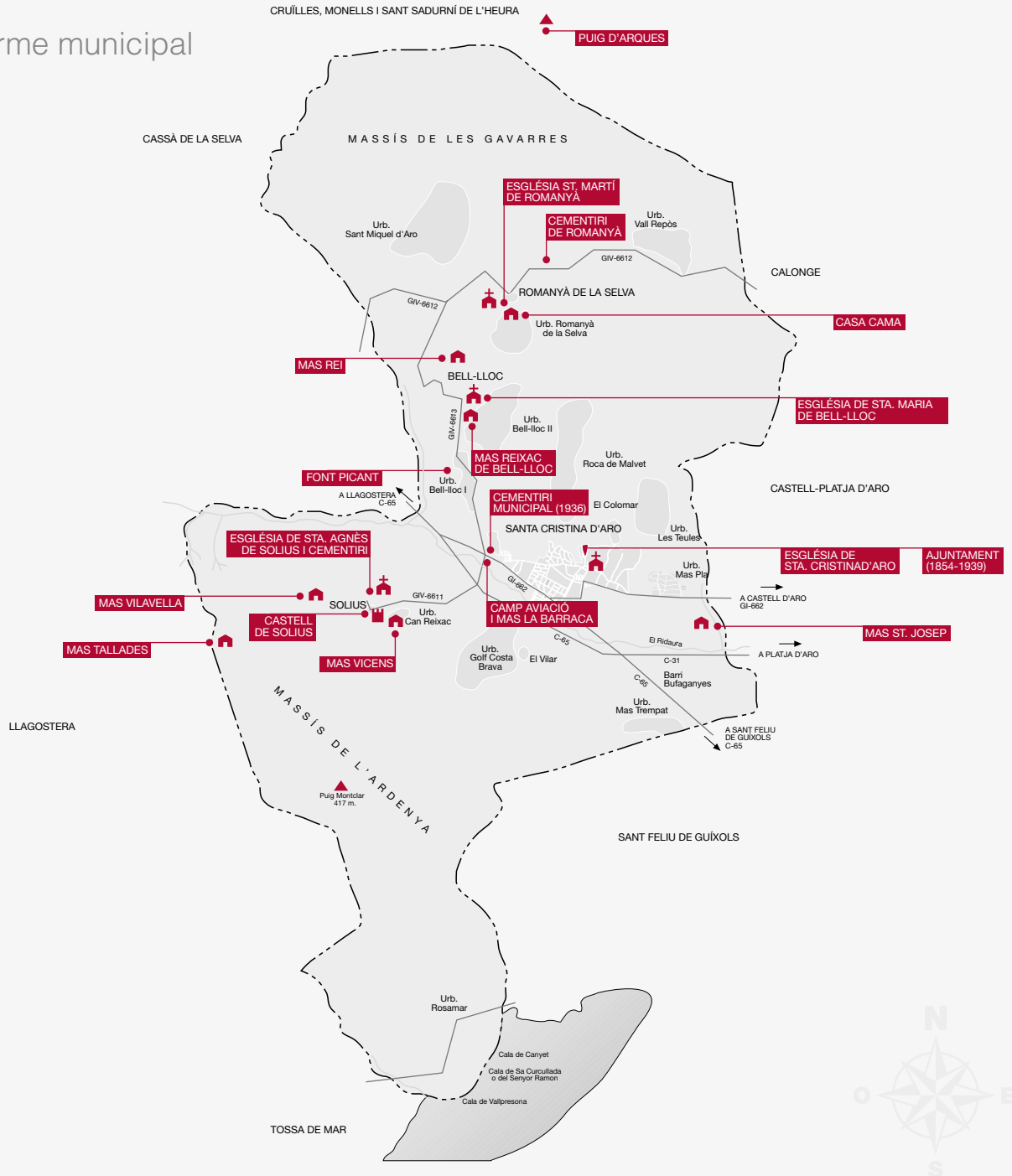
Com vam fer en el primer volum de la col·lecció, us presentem un llibre d'unes 100 pàgines, amè, de lectura fàcil, amb uns redactats sobre el tema principal, uns annexos que detallen alguns aspectes, un mapa de situació i alguns recursos complementaris. Esperem que sigui del vostre gust.

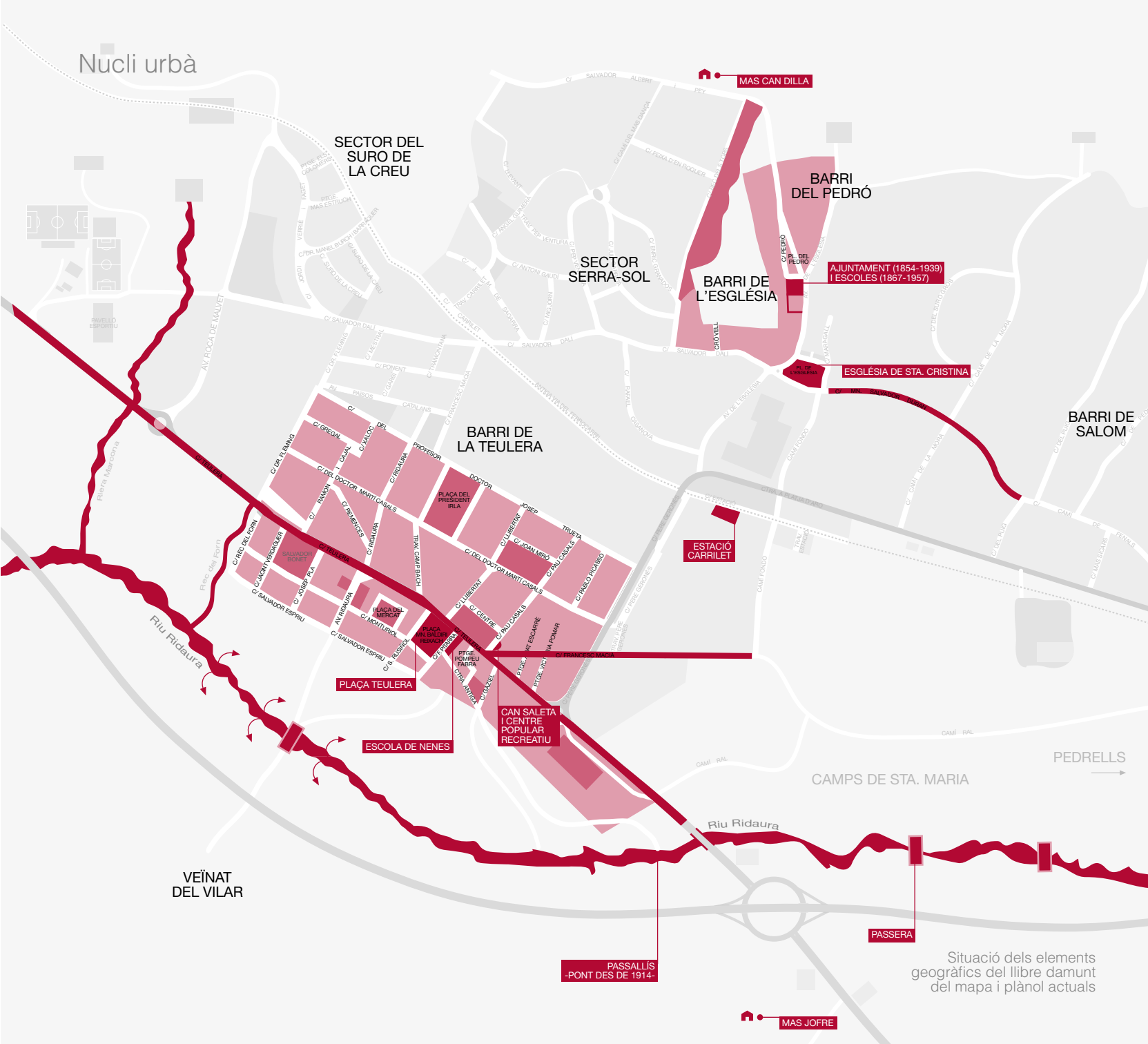
Jordi Gaitx Moltó

Cap de l'Àrea de Sistemes d'Informació,
Gestió Documental i Arxiu

Situació geogràfica

Terme municipal

Nucli urbà

SECTOR DEL SUO DE LA CREU

SECTOR SERRA-SOL

BARRI DEL PEDRÓ

BARRI DE L'ESGLÉSIA

AJUNTAMENT (1854-1939)
I ESCOLES (1867-1957)

ESGLÉSIA DE STA. CRISTINA

BARRI DE SALOM

BARRI DE LA TEULERA

ESTACIÓ GARRILET

PLAÇA TEULERA

ESCOLA DE NENES

CAN SALETA
I CENTRE POPULAR RECREATIU

CAMPS DE STA. MARIA

PEDRELLS

VEÏNAT DEL VILAR

PASSALLÍS - PONT DES DE 1914

PASSERA

Situació dels elements geogràfics del llibre damunt del mapa i plànol actuals

MAS JOFRE

MAS CAN DILLA

Inauguració del pont sobre el Ridaura, al pla de Santa Cristina d'Aro, pels volts del mes de maig de 1914. La infraestructura serví per a millorar les comunicacions entre Santa Cristina i Sant Feliu de Guíxols. (AMSCA, Col. 32, 00277; donació de Marc Camps Fernández)

Santa Cristina d' Aro Pont sobre 'l Ridaura quina construcció 's deu a les gestions del Diputat Sr. Albert.

Una crisi que arrenca de la Primera Guerra Mundial

Als anys anteriors a la Guerra Civil espanyola, Europa va estar marcada per dos grans esdeveniments relacionats: la Gran Depressió i l'arribada al poder dels règims totalitaris en alguns països europeus (Alemanya, Itàlia, Portugal...).

Després de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) els antics combatents i civils dels països vençuts –tot i que també es donà en menor mesura entre els vencedors– varen optar per no donar el seu suport als partits i sistemes polítics tradicionals, els quals no havien millorat les condicions de vida de la població un cop finalitzada la guerra. Aquesta frustració va animar una gran part de la població a implicar-se en política i incorporar-se als nous partits de masses tant de dretes com d'esquerres.

A la nova inquietud política de la societat, s'hi va sumar la crisi econòmica, que va comportar un augment sense precedents de l'atur i la inflació, la qual cosa va arruïnar gran part de les classes mitjanes. Això fou aprofitat pels partits ultradretans per aconseguir els suports suficients per a arribar al poder. El primer país on succeí fou Itàlia, on el PNF (Partit Nacional Feixista) va accedir al poder el 1922. Més tard, l'any 1933, el NSDAP (Partit Nacionalsocialista dels Treballadors Alemany) va arribar fins a la Cancelleria gràcies una aliança amb el Centre Catòlic després de ser el partit més votat en les eleccions del 1932. Els triomfs anteriors van propiciar l'aparició en altres països europeus de partits ultradretans inspirats en els models italià i alemany. L'augment dels feixismes va forçar les esquerres a fer un canvi d'estratègia. Tant socialistes com comunistes varen optar per una aproximació mútua i per establir grans aliances electorals –Fronts Populars– per tal de frenar l'ascens de la ultradreta.

A Espanya, la dictadura de Primo de Rivera (1923-

1930) fou un exemple més de la tradició colpista que caracteritzà Espanya des del segle XIX fins a la primera meitat del XX. El marc social i polític dels anys precedents –crisi dels partits governamentals, malestar militar, reivindicacions autonomistes, etc.– varen propiciar el cop d'estat el 13 de setembre de 1923. En un inici, la dictadura, basant-se en postulats regeneracionistes¹, pretenia acabar amb el sistema de la Restauració (1875-1923), el qual estava marcat per la corrupció política i administrativa. Cal destacar que Primo de Rivera va comptar amb el suport del rei Alfons XIII, de sectors de la dreta i de la burgesia espanyola i catalana. A Catalunya, el període de la dictadura de Primo de Rivera estigué marcat pel seu caràcter anticatalanista, tot i que gaudí, en un inici, del suport de la Lliga. Un exemple del control de la dictadura el trobem en la premsa –la qual va restar controlada per les autoritats– i les associacions regionalistes. Durant aquests anys es clausuraren aquelles publicacions i associacions que es consideraren més subversives, mentre es deixaven les més importants obertes. A la nostra comarca, es tancaren diverses organitzacions regionalistes, com l'Associació Catalana de Sant Feliu de Guixols, l'Escut Emporità de la Bisbal o el Centre Nacionalista de Palamós. Amb tot, durant la dictadura, el sector surotaper –el més important de la comarca– va viure un període d'una certa revifalla econòmica que durà fins al final dels anys vint, quan l'establiment de noves tarifes duaneres per part dels Estats Units va acabar amb aquesta revifalla. Tot i això, amb el pas dels primers anys, ja es va veure que la dictadura seria incapaç de canviar el rumb del país. A més, a finals dels anys vint, la crisi econòmica del 1929 i l'oposició obrera i republicana provocarien la pèrdua de confiança del rei i dels militars en el dictador. La caiguda de la dictadura seria

¹ Corrent ideològic que es desenvolupà a l'estat espanyol al final del segle XIX i principi del XX, precipitat de forma immediata pel desastre colonial del 1898 però amb un rerefons d'insatisfacció del sistema social, polític i econòmic de la Restauració.

inevitable.

Les posteriors eleccions municipals –de 12 d'abril de 1931– van donar la victòria als republicans en 41 de les 50 capitals de província, i això fou entès com un referèndum sobre la monarquia, per la qual cosa el 14 d'abril es proclamà la República. Aquesta jornada, la gent anà a votar massivament; i a la província de Girona, més que enlloc, ja que ho féu un 75% del cens electoral. A

Treballadors carregant suro sobre un vagó del carrilet a l'estació de la Font Picant. (AMSCA, Col. 33, 04581)

Catalunya, l'ERC va treure un 70% dels vots totals. La proclamació estigué marcada per l'entusiasme, l'esperança i una certa confusió política², però el més important fou que s'iniciava la possibilitat d'aconseguir un autogovern per a Catalunya. Això fou gràcies a dos fets: d'una banda, la política de fets consumats duta a terme per Macià –va proclamar l'Estat Català sense que hi hagués un govern republicà–, i de l'altra, la necessitat que tenia la República d'aconseguir suports allà on fos encara que això significués la concessió de l'autonomia.

Al Baix Empordà, el triomf de les candidatures republicanes a les municipals i l'establiment de la República també fou rebut amb gran entusiasme a la comarca³ i en les eleccions a Corts i al Parlament de Catalunya la victòria fou per a ERC.

Molt probablement el centre cristinenc “de la gent d'esquerres” situat a can Saleta també acabés adherit a la gran coalició d'ERC, com molts altres del Baix Empordà. Un exemple individual d'ingrés de nous membres el trobem amb en Josep Suñer, futur alcalde de Santa Cristina, el qual hi féu cap gràcies

al seu tarannà inquiet i al fet que estava disconforme amb l'ambient del poble⁴.

En algunes comarques ERC comptava amb el suport de la Unió de Rabassaires (UR), però a Girona aquest partit era substituït per l'Acció Social Agrària, més propera al Bloc Obrer i Camperol –comunista– que als republicans.

En les eleccions generals del 28 de juny la coalició guanyadora a la província de Girona fou la que integrava ERC. El seu candidat, Salvador Albert, obtingué un ampli suport popular a les ciutats del Baix Empordà com Sant Feliu o Palafrugell, però també a pobles petits com Corçà o Casavells.

La Segona República va heretar un seguit de problemes endèmics de la política espanyola arrossegava des del segle XIX. Els principals problemes eren: l'estament militar, l'Església, el problema agrari i els nacionalismes, que no es varen arribar a solucionar i que formen part de les causes del conflicte. Tot i aquests problemes, la República va obrir un camí a l'esperança de millores socials en el terreny econòmic i polític. Les Corts constituents varen elaborar

² Hi hagueren dues i diferents proclamacions del nou règim. Al migdia, Lluís Companys, des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona proclamava “la República”. Una estona més tard, Francesc Macià, des del mateix balcó, anunciava la proclamació de “l'Estat Català que intentarem integrar a la Federació de Repúbliques Ibèriques” i afirmava que acabava de formar-se sota la seva presidència el Govern de la República Catalana.

³ “A la Bisbal es llançaren per les finestres els símbols monàrquics [...]. Els cronistes republicans parlaven de l’“entusiasme indescriptible” que es va viure a Palafrugell i d’“esclatant triomf” a Palamós i altres poblacions, com Verges, on el mestre jubilat Joan Majó fou l’encarregat de proclamar la República. Sauri, M. Concepció, Soler, Santí (coord.). *Història del Baix Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 2006, p. 568.

⁴ Entrevista a Josefina Suñer Geronès, 06-12-2006.

una nova constitució, unicameral⁵ i amb un president de la República⁶.

El govern republicà sorgit de les primeres eleccions fou una coalició d'esquerres que es proposà modernitzar i democratitzar un país, on encara predominava el sector agrari. Algunes d'aquestes reformes afecta-

ven els problemes endèmics del país, com la separació de l'Estat i l'Església, la reforma de la cúpula militar –fet que va causar gran malestar en l'Exèrcit– i la descentralització de l'Estat. Pel que fa a Catalunya, el fet més important fou l'inici de l'elaboració de l'Estatut de Catalunya a Núria; aquest text recollia les aspiracions d'autogovern.

Fou aprovat per la Diputació provisional el 14 de juliol de 1931 i es realitzà un referèn-

dum popular el 2 d'agost del mateix any. Finalment fou aprovat per les Corts espanyoles el 9 de setembre de 1932.

D'entre l'obra de govern dels ajuntaments republicans als anys trenta, en destaquen mesures socials i la laïcització. A Santa Cristina, la festa de la Santa Creu no fou sufragada per l'Ajuntament –sempre governat per ERC–, per exemple⁷.

El poder polític d'ERC als ajuntaments catalans, des de les eleccions de febrer, li confegí prou autoritat per a poder ser el partit que negociés amb el Govern central la major part d'aspectes del text estatutari, el qual s'aprovà al setembre de 1932. Les primeres eleccions al Parlament català van tenir lloc al novembre següent, i fou ERC la formació a qui va correspondre formar el Consell Executiu, el president del qual fou Macià.

La tasca legislativa del Govern català –d'un caràcter d'esquerra, laic i socialreformista, alhora que liberal–sintonitzà amb la que es feia des de Madrid. Des d'allà, es va afrontar la reforma de l'Exèrcit i l'agrària,

i s'implantà el sufragi universal.

Al novembre de 1932, abans d'acabar l'any, hi hagué eleccions al Parlament de Catalunya. ERC, al Baix Empordà, sortí victoriosa d'aquesta cita electoral, tot i que amb menys vots que en anteriors ocasions.

Malgrat que les reformes ajudaven a modernitzar el país, els sectors més conservadors i dretans no ho veien amb bons ulls i varen iniciar contactes amb els militars més descontents amb el Govern. Igual que els partits dretans, la CNT tampoc no estava d'acord amb les noves reformes, les quals eren, segons ells, insuficients.

Així doncs, ressorgiren els conflictes socials amb els treballadors de molts sectors. Les vagues i conflictes eren deguts al fet que les reformes del Bienni Progressista no acabaven de solucionar els problemes endèmics de la comarca: concentració de terres, crisis del sector surotaper, salaris baixos, etc. A efectes d'aquests conflictes, les cooperatives de consum es varen veure afavorides i incrementaren la seva massa social, ja que foren una de les solucions per les quals els ciutadans optaven per assegurar-se la subsistència; un exemple fou l'Equitativa de Palamós.

La suma dels descontentaments va propiciar la victòria de la coalició de dretes en les eleccions generals del 1933, la qual cosa va suposar una involució en matèria de drets i dels diferents processos autonòmics. A Catalunya, es presentà la Lliga Catalana⁸ –que era el nou nom adoptat el mateix 1933 per la Lliga Regionalista a causa de la seva reestructuració–, que va aconseguir gran part del seu suport a les zones rurals. A la comarca també es reflectí l'augment de les dretes en les eleccions municipals de gener de 1934, en les quals, malgrat aconseguir la victòria en menys poblacions que les esquerres, en alguns casos la distància en vots entre una i altra tendència va ser força escassa.

Des d'aquests moments, els ajuntaments es regirien per la Llei Municipal de 1933, que ampliava el sufragi electoral i donava més competències als ajuntaments

El govern republicà fou una coalició d'esquerres que es proposà modernitzar el país

⁵ L'unicameralisme és la pràctica de tenir un parlament o congrés compost d'una sola cambra parlamentària que desenvolupa el poder legislatiu. Usualment, els països amb assemblees unicamerals són petits i homogenis i consideren una cambra alta com innecessària.

⁶ Aniceto Alcalá Zamora fou elegit president de la República entre els anys 1931 i 1936. Posteriorment fou elegit Manuel Azaña Díaz, que fou president entre el 1936 i el 1939.

⁷ GAITX MOLTÓ, Jordi. "Baix Empordà", dins PUJOL, Enric (dir.) *El Somni republicà. El republicanisme a les comarques de Girona (1900-1936)*. Catàleg de l'exposició. Girona: Viena Edicions, 2009, p. 178-183.

⁸ La Lliga Catalana va incorporar gent de la Dreta Liberal Republicana de Catalunya i el sector més catòlic d'Acció Catalana, que es negà a formar part del Partit Republicà Català.

Grup de persones sota el suro Gros d'en Cama, a l'aplec de Romanyà, el 3 de març de 1936. (AMSCA, Col. 33, 00064)

en serveis públics bàsics, construcció d'escoles, municipalització de serveis, aigües, obres i assistència social, etc.⁹

Amb les dretes al Govern de Madrid es va iniciar un període d'enfrontaments amb el sector obrer i la Generalitat de Catalunya –en què el president del Consell Executiu era, ja, Lluís Companys–.

L'enfrontament més greu es produí quan el Parlament català va voler aprovar la Llei de Contractes de Conreu i la cambra espanyola s'hi oposà. A l'octubre de 1934, a més, la CEDA¹⁰ entrà a formar part de la coalició de govern. La mala premsa que aquest darrer partit tenia entre els sectors d'esquerra, obreristes i catalanistes provocà la revolta dels miners, a Astúries, i de la Generalitat, a Catalunya. El fracàs dels dos moviments fou seguit d'una dura repressió política i social, que a Astúries l'encapçalà el general Francisco Franco. El clima d'hostilitat culminà amb la intervenció de la Generalitat, l'empresonament de l'executiu català i la suspensió de l'Estatut, que no es recuperà fins el 1936.

Al Baix Empordà la tensió social també seguia en augment –la Llei de Contractes de Conreu de 1934 no va aconseguir apaivagar el malestar ni dels pagesos ni dels grans propietaris– i l'entrada de la

CEDA al Govern central va provocar que es convoqués una vaga obrera per al 5 d'octubre i que en alguns pobles de la comarca s'arribés al repartiment de fusells entre membres de la FAI, el BOC o el sometent. La repressió que seguí aquests fets es concretà en la clausura dels partits d'esquerres i els sindicats obrers i agrícoles a les poblacions on aquests tenien més força –Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Palafrugell i Calonge–, amenaces als pagesos que havien complert amb la *lleï petita*, censura a la premsa, etc.¹¹

Les eleccions de 1936 varen tornar a donar un canvi de signe en el Govern central. La victòria del Front d'Esquerres va permetre tornar a la política del primer govern d'esquerres i comportà la restitució de l'Estatut i la sortida de la presó dels parlamentaris empresonats.

El retorn al reformisme republicà va esperonar definitivament els militars més conservadors a insurreccionar-se el 17 i 18 de juliol de 1936 contra el Govern de la República. L'aixecament militar s'acabà convertint en una guerra que duraria prop de tres anys, i que acabaria per ensorrar definitivament el sistema democràtic republicà.

⁹ BARREDA, Pere. *Set segles de govern municipal a la Vall d'Aro. 1. Castell-Platja d'Aro*. Platja d'Aro: El Carrilet, 2007, p. 48.

¹⁰ La Confederació Espanyola de Dretes Autònomes (CEDA) va ser una coalició de partits polítics catòlics de dretes, fundada el 4 de març de 1933. Va gestar-se durant el Bienni Progressista de la II República Espanyola. El principal inspirador fou Àngel Herrera Oria, fundador i director del diari *El Debate*.

¹¹ "La policia trobà algunes armes i bombes a Palafrugell [...] i destaca el nombre de republicans que serien sotmesos a consell de guerra: més de quaranta, als quals s'han d'afegir els de Torroella de Montgrí i altres poblacions". SAURI, M. Concepció; SOLER, Santi (coord). *Història del Baix Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 2006, p. 582.

Una guerra i una revolució

La Guerra Civil s'inicià com a resultat de l'èxit parcial de la insurrecció del 17 de juliol de 1936 d'un grup de militars de l'exèrcit espanyol contra el Govern republicà, a les guarnicions del Marroc¹².

Els rebels encarnaven els valors més reaccionaris d'Espanya, defensaven la gran propietat i el capital, i gaudien del suport dels partits de dreta –carlins, Renovación Española, els grups més dretans de la CEDA, FET y de las JONS– i de la branca més conservadora de l'Església, la qual va elaborar la suggeridora idea que aquella guerra civil era, en realitat, una *crusada* en què els que tenien la fe i la raó havien de combatre els ateu i els malvats.

Aquesta conspiració i la revolta subsegüent foren una rèplica a la Revolució d'octubre del 1934 i una prova més del fracàs de la convivència entre dretes i esquerres durant la Segona República. Però no podem pensar que els motius que van donar lloc a la Guerra Civil espanyola són fruit únicament d'una revolta passatgera. La situació al país, marcada per unes profundes diferències econòmiques entre les diverses classes socials, feia que hi hagués una tensió latent, que només va necessitar l'espurna d'una crisi econòmica per a explotar i acabar desencadenant un dels episodis més foscos i tràgics de la història recent d'Espanya.

Els problemes que es viuen a l'estat a partir de principis del segle xx vénen de lluny: al segle XIX les grans descompensacions entre la realitat social i la política que governava el país havien creat fortes diferències difícils de salvar. Qualsevol intent de fer-ho provocava forts moviments, o bé perquè els grups revolucionaris demanaven millores o perquè les classes dirigents no volien que s'alterés la seva situació privilegiada i l'ordre establert.

Tornant als dies inicials, a Catalunya, el cop militar fracassà ràpidament gràcies a la implicació de les forces obreres. A les comarques de Girona totes les casernes militars s'afegiren al cop i ocuparen els principals llocs estratègics el mateix 18 de juliol. El fracàs de les tropes colpistes a les principals capitals –Barcelona i Girona– va fer que els militars, el dia 19, comencessin a retirar-se de les posicions que havien ocupat el 18 i retornessin a les seves casernes.

El moviment obrer anticolpista donà a la CNT la possibilitat de crear un Comitè Central de Milícies Antifeixistes, el qual exercí els màxims poders durant els primers mesos del conflicte, a causa de la inoperància de la Generalitat.

Igual que a Barcelona, a les comarques de Girona es formaren comitès antifeixistes a totes les poblacions, amb àmplies funcions –socials, econòmiques i policials–. Els integrants dels comitès solien ser persones vinculades a la CNT, ERC, el POUM o la UGT i exercien d'autèntic poder en alguns ajuntaments. Pel que fa a aquests últims, seguint instruccions de la Generalitat de Catalunya, els regidors i alcaldes que no eren de partits que formaven part del Front Popular foren cessats i substituïts per candidats d'esquerres. Juntament amb els comitès, es crearen les milícies populars amb l'objectiu principal de defensar la Revolució. Les milícies solien complir funcions de vigilància i defensa –construcció de trinxeres i refugis– de les poblacions i els milicians solien ser persones joves que s'hi adherien voluntàriament.

Els primers dies, l'un i l'altre bàndol es repartiren ràpidament el territori espanyol.

El cop d'estat va provocar que la violència s'estengués a la rereguarda. Al territori controlat per cada

¹² Seguim, fonamentalment, l'article de: PAGES I BLANCH, Pelai. "Guerra Civil espanyola", dins MESTRE I CAMPI, Jesús (dir.). *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1999, p. 527-528.

bàndol, es varen produir assassinats i empresonaments d'aquelles persones que eren considerades com enemigues, però cal matisar aquest apartat, ja que mentre que en el bàndol republicà la violència era exercida, en gran majoria, per grups armats que el Govern republicà no podia controlar, en el bàndol *nacional* responia a una estratègia de repressió a gran escala exercida des del poder.

En la majoria de poblacions republicanes es donaren casos de fugida de persones vinculades al sectors conservadors o grans propietaris agraris o industrials, i en la majoria de casos les seves propietats foren confiscades pels comitès. En les zones rurals es procedí al repartiment entre els pagesos i jornalers de les terres requisades per part dels comitès o a iniciativa dels mateixos pagesos reunits en assemblees. A l'inici de la guerra, els bombardejos de l'aviació i dels cuirassats –sobre la costa empordanesa, per exemple– provocaven que, com a represàlia, fossin afusellades persones relacionades amb les dretes per part de petits jutjats populars. Amb tot, aquesta situació durà poc, ja que a finals del 1936 aquests tribunals populars foren modificats amb la inclusió d'un jutge nomenat pel Ministeri de Justícia.

A Catalunya, des del setembre de 1936, es volgué reconduir la situació, i es constituí un Consell de la Generalitat, presidit per Josep Tarradellas (ERC), que integrava el total de forces antifeixistes catalanes, des de la més moderada d'ACR fins a la CNT o el POUM. Aquest consell legalitzà les transformacions revolucionàries.

La República també canvià d'estructura, de manera que les forces que van compondre el Govern van anar variant. Del republicanisme de Casares Quiroga es passà a les presidències de govern de Giral, el socialista Largo Caballero (des del setembre de 1936), i Negrín (des del maig de 1937), també socialista però amb suport dels comunistes. Mentrestant, Azaña es mantingué com a president de la República durant tota la guerra. Pel que fa al suport internacional de la República, procedí, sobretot, de la URSS. Les democràcies occidentals, en canvi, es van voler mantenir neutrals. [TAULA 1]

Per la seva banda, el bàndol rebel va anar configurant-se internament fins a constituir-se com a Govern de Burgos sota el control del general Francisco Franco. A més, va comptar amb l'ajuda internacional del govern nazi i del feixista italià, que proporcionaren ajuda militar i econòmica.

S'ha de remarcar un fet que és clau per a entendre de quina mena de conflicte es tractava, i és el fet que diversos autors han assenyalat que la guerra tingué una durada de més de tres anys per una estratègia dilatòria de Franco. El general no volia finalitzar la guerra ràpid, sinó que volia "alliberar" el país, i per això calia consolidar els seus avenços militars per mitjà d'una dura repressió.

En paraules del propi general Franco: "No puc tenir pressa. Si primerament no consolido la conquesta espiritual de les poblacions que tenim darrere nostre, és no sols inútil sinó fins i tot perillós avançar. La consolidació militar dels meus avenços ha de quedar garantida per les poblacions que passen a estar sota el meu govern, garantida moralment amb l'adhesió [...]. És una de tantes guerres internes de la nostra història [...]. Fóra molt perillós que jo arribés massa aviat a Madrid, amb una acció militar de gran estil. Hi arribaré, però ni una hora abans del necessari: abans he de tenir la certesa de fundar un règim, de poder-hi instal·lar la capital de la nova Espanya"¹³.

És per aquesta estratègia que aquest conflicte adquireix un caire tan violent –més de 300.000 morts entre ambdós bàndols– i que continua un cop finalitzat el conflicte. Seguint aquesta estratègia –convertir la població en objectiu militar–, la costa litoral del Baix Empordà, per exemple, fou bombardejada pel creuer *Canarias* durant tot el conflicte i les zones interiors, per l'aviació italiana i *nacional*.

Francisco Franco volia "alliberar" el país, i per això calia consolidar els seus avenços militars per mitjà d'una dura repressió

¹³ Fragment de l'informe de l'ambaixador italià Roberto Cantalupo en què transcriu una conversa mantinguda amb Franco durant una audiència l'any 1938, dins: DD.AA. *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 7. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 52.

Vista de Palamós l'endemà d'un bombardeig, l'any 1938. (SAMP, Col. d'imatges de l'Ajuntament)

Pel que fa a les operacions militars, es pot dir que la Guerra Civil espanyola es dividí en cinc grans etapes. Així, després de l'aixecament de la guarnició del Marroc –el 17 de juliol–, s'entrà en una primera fase de creació i desenvolupament de fronts militars (d'agost de 1936 a març de 1937), més endavant es produïren els fets relatius a la Campanya del Nord (entre març de 1937 i gener de 1938), posteriorment s'actuà intensament al Front d'Aragó (de gener a juliol de 1938), tot seguit es portà a terme la batalla de l'Ebre (de juliol a desembre de 1938) i, per últim, van tenir lloc les darreres ofensives franquistes (entre desembre de 1938 i abril de 1939), que desembocaren en l'ocupació de la resta de territori estatal –Catalunya fou ocupada definitivament al febrer– i donaren per finalitzada la guerra, l'1 d'abril de 1939.

El 6 d'agost, els rebels travessaren l'estret de Gibraltar. Badajoz i Toledo foren ocupades aquell mes. Al setembre, van caure Irun i Sant Sebastià. Vistos els progressos facciosos, l'exèrcit republicà –que en els primers mesos es componia de soldats de lleua i de milícies populars voluntàries– es replegà a l'Aragó, a les envistes d'Osca i Saragossa. Fracassà en el seu intent d'ocupar Mallorca, però va saber defensar bé la capital de les pretensions de Franco d'ocupar-la, que ho intentà fins al març de 1937. El Govern republicà, però, havia deixat Madrid a finals de 1936 i s'havia traslladat a València. Més endavant, a l'octubre de 1937, s'acabaria instal·lant a Barcelona, junt amb el Govern basc.

Arran del fet que la comarca es trobà durant gairebé

tot el conflicte a la zona de rereguarda, el Govern de la República hi envià els refugiats d'altres zones d'Espanya. Aquests refugiats solien arribar en vaixells i eren instal·lats en hotels –sobretot a les poblacions litorals– o cases confiscades, i el Govern, quan podia, pagava als ajuntaments les despeses que els ocasionaven. Aquests refugiats esdevingueren un verdader problema quan s'hagué d'instaurar el racionament el 1937, perquè molts ajuntaments tenien ja prou feina per aconseguir els queviures per a la població autòctona.

Amb l'estat de guerra es produïren un seguit de canvis, impulsats per fer front al conflicte, que afectaren el sistema productiu, econòmic, sanitari, educatiu i escolar.

El sistema productiu català ja havia estat col·lectivitzat, especialment el sector industrial, però el Consell ho validà publicant el Decret de Col·lectivitzacions i Control Obrer (octubre de 1936); es planificà el nou sistema d'ensenyament, mitjançant el CENU; es comarcalitzà la sanitat pública; i es féu el Decret de Municipalització de la Propietat Urbana (juny de 1937). A més, la Conselleria de Finances, al gener de 1937, adoptà una sèrie de mesures econòmiques per fer front a les necessitats de guerra: els Decrets de S'Agaró, dits així perquè tingueren lloc en el marc d'una estada d'alts càrrecs a la urbanització residencial situada entre la platja de Sant Pol i la platja d'Aro.

També es regularen les confiscacions dels béns de tots aquells partits polítics i sectors vinculats a les dretes i als militars insurrectes. Aquest decret comportà que les seus dels partits, casinos i locals d'agrupacions de classes benestants passessin a formar part dels béns dels municipis i fossin reutilitzats com a magatzems o rellogats.

Davant les reformes, entre els partits d'esquerres les diferències de planejaments es varen fer paleses. D'una banda, els partits com la CNT, la FAI o el POUM creien que aquestes reformes eren insuficients i que aquest era el moment per a avançar en la Revolució; de l'altra, l'ERC i el PSUC creien que s'havia de frenar

el procés revolucionari. La tensió entre aquests partits va esclatar a inicis de maig de 1937, moment en què es varen enfrontar a Barcelona les forces d'ordre públic de la Generalitat de Catalunya, amb el suport de milicians del PSUC, de la UGT i d'Estat Català, contra milicians de la CNT i la FAI, amb el suport del POUM. Després dels enfrontaments, ERC continuà controlant el Govern, i l'hegemonia social del PSUC es va veure enfortida.

Entre el març de 1937 i el gener de 1938, les tropes rebels llançaren la Campanya del Nord. Per evitar que l'ofensiva triomfés, l'Exèrcit Republicà de l'Est –dirigit pel general Sebastián Pozas– muntà les ofensives d'Ozca, Brunete i Saragossa –entre juny i agost de 1937–, la darrera de les quals permeté als republicans prendre Belchite al setembre. Al gener, els republicans prendrien la ciutat de Terol als facciosos, però la perdrien al cap de poc, per la qual cosa Pozas fou substituït i relegat a comandant militar de Girona fins a la fi de la guerra¹⁴. La situació en què es trobaven les forces republicanes, doncs, feia pensar que la República anava de cara a una situació molt difícil. En efecte, al mes de setembre –després de produir-se el tristament cèlebre bombardeig de Gernika– les tropes *nacionals* ja havien ocupat Biscaia, Santander i Astúries.

Durant el període corresponent als primers sis mesos de 1938 van tenir lloc intensos moviments al Front d'Aragó. Franco havia projectat la ruptura de la comunicació entre Catalunya, d'una banda, i València i Madrid, de l'altra. L'avanç de les seves tropes tingué com a conseqüència la retirada dels republicans i l'establiment d'un nou front, al Segre i a l'Ebre. Al sud de l'Ebre, les tropes de Franco continuaren avançant fins a València. Per tal d'evitar que la ciutat també fos conquerida, l'exèrcit republicà muntà una nova, gran i darrera ofensiva, coneguda com *la batalla de l'Ebre*. Aquesta operació marcaria l'esdevenidor de la guerra a la segona meitat de l'any 1938. Els primers èxits militars correspondrien als republicans, però la superioritat militar de l'exèr-

¹⁴ CARDONA, Gabriel. "Milicias y ejércitos", dins *La Guerra Civil*. Madrid: Historia 16, 1986, p. 22.

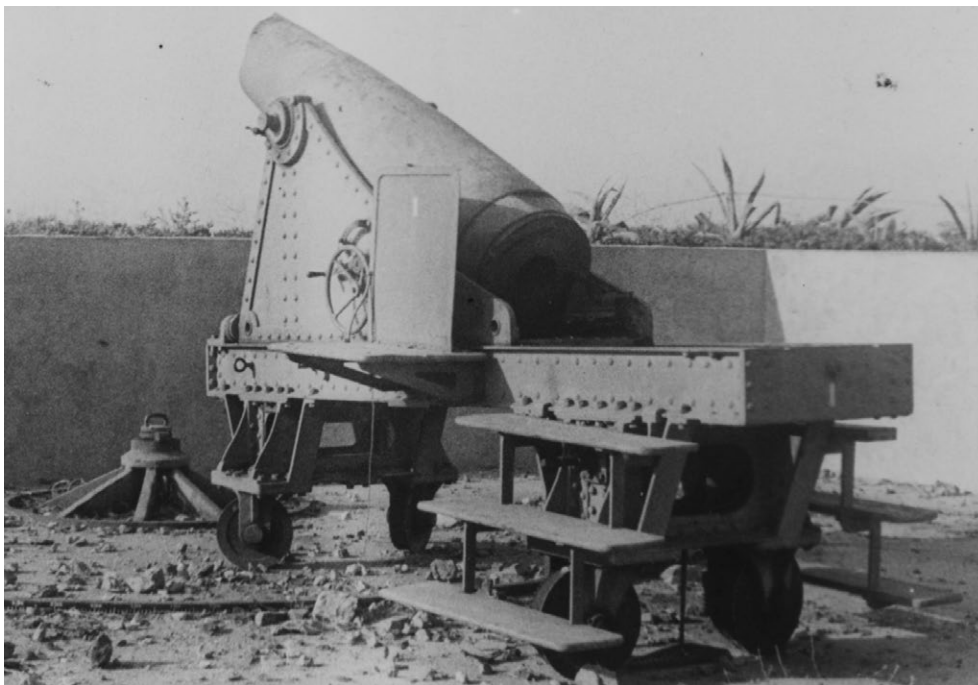
cit enemic els féu passar a la defensiva. Els darrers dos mesos, els *nacionals* recuperaren el terreny perdut i es plantaren a Catalunya. A més, al setembre –després que se signés el pacte de Munic entre Hitler i Occident– ja s'havia perdut l'esperança que a Europa s'iniciés un conflicte bèl·lic que posés les democràcies occidentals del costat de la República espanyola.

Amb la derrota de l'exèrcit republicà a la batalla de l'Ebre el 1938, s'inicià la conquesta de Catalunya per part dels revoltats, que finalitzà amb el pas de les restes de l'exèrcit republicà a França entre gener i febrer de 1939. A mesura que s'acostava el desenllaç de la guerra i les tropes franquistes anaven avançant per les comarques gironines, es volaren

els ponts i les principals infraestructures per frenar el seu avanç i donar temps a les restes de l'exèrcit i població compromesa políticament a travessar la frontera francesa, oberta per als soldats des del 4 de febrer de 1939.

Quan l'exèrcit franquista entrava en una població, s'instaurava una comissió gestora perquè es fes càrrec del municipi fins a la designació d'un nou consistori, però també es produïen afusellaments i s'elaboraven llistes d'aquelles persones que havien col·laborat amb el Govern republicà.

Finalment, a l'abril s'acabà la guerra a tot l'estat, després que haguessin entrat les tropes franquistes a Madrid i València.

Bateria de canons situada a la Pineda de Palamós. Sembla ser que era utilitzada per a defensar-se dels bombardejos marítims. (SAMP, Col. d'imatges de l'Ajuntament)

PRESIDÈNCIES DELS GOVERNS CENTRAL I AUTONÒMIC, DE LA REPÚBLICA ESPANYOLA I DEL PARLAMENT DE CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL												
1936												
							7	8	9	10	11	12
Gov. Esp							S. Casares	José Giral	Francisco Largo Caballero			
Rep. Esp							Manuel Azaña					
Gen. Cat.							Lluís Companys					
Parlm. Cat.							Joan Casanovas			(vacant)		
1937												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Gov. Esp	Francisco Largo Caballero				Juan Negrín							
Rep. Esp	Manuel Azaña											
Gen. Cat.	Lluís Companys											
Parlm. Cat.	(vacant)											
1938												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Gov. Esp	Juan Negrín											
Rep. Esp	Manuel Azaña											
Gen. Cat.	Lluís Companys											
Parlm. Cat.	(vacant)									Josep Irla		
1939												
	1	2	3	4								
Gov. Esp	Juan Negrín											
Rep. Esp	Manuel Azaña											
Gen. Cat.	Lluís Companys											
Parlm. Cat.	Josep Irla											

[TAULA 1]

El poder: L'Ajuntament i el comitè

L'alçament militar

En el moment de produir-se l'alçament dels militars revoltats al Marroc, el 17 de juliol, la notícia degué arribar a Santa Cristina pels mitjans habituals, com eren la premsa o la ràdio. Ara bé, l'Ajuntament, dos dies després, mentre a Barcelona i Girona els obrers sortien al carrer per defensar l'ordre republicà, celebrava una sessió plenària en la qual no es feia cap mena de resò dels fets. Possiblement se'n tingués coneixement, encara que no es tractessin en el marc del ple.

De fet, segons el testimoni d'en Miquel Gayolà, a Girona, des de la tarda del dissabte 18 de juliol, tant els obrers –a la sortida de les fàbriques– com els republicans –als seus centres– s'havien anat reunint per discutir la manera de fer front a la situació: “La gent estava molt inquieta” –diu Gayolà–. També el Govern feu un comunicat públic a la població anunciant els esdeveniments. A Sant Feliu, hi hagué una reunió al local de la CNT¹⁵.

Tanmateix, sembla ser que en altres llocs, com a la Bisbal, les notícies havien estat donades per les emissores de ràdio, però “no permetien copsar prou bé la importància del que estava passant”, la qual cosa no succeiria fins el dia 19¹⁶.

El diumenge 19 es va saber que els militars havien proclamat l'estat de guerra –els soldats havien sortit al carrer per garantir l'ordre–. D'altra banda, alguns falangistes gironins havien sortit per disparar els seus fusells. Com a resposta, les forces obreristes i republicanes –especialment POUM, CNT i ERC– establiren patrulles de control a la capital gironina, i es donà avís a sindicats i partits de Sant Feliu, Palamós i Palafrugell¹⁷.

Aquest dia, alguns sindicalistes guixolencs anaren a Barcelona i, després, a Girona. Uns altres es manifestaren pels carrers de Sant Feliu fins a l'Ajuntament,

i organitzaren controls a les vies d'entrada i sortida del municipi¹⁸.

Mentre succeïa tot això, els regidors cristinencs, reunits en sessió plenària de l'Ajuntament, el diumenge, discutiren sobre temes ordinaris –com ja s'ha dit–, derivats de la gestió del reclutament de mossos de lleva o dels preparatius de la Festa Major del municipi, que s'havia de celebrar el 24 i 25 de juliol. Concretament, es donà llicència al Centre Popular Recreatiu –representat per Àngel Sala– per a instal·lar “un «toldo» davant la façana de l'esmentada Societat, a fi de poder emplaçar-hi un nombre de taules per al serviment de begudes”¹⁹. També s'acordà privar de trànsit rodat el carrer Francesc Macià, on s'havia d'instal·lar l'esmentat tendal²⁰.

La Revolució

Tanmateix, l'aparent normalitat dels dies de l'alçament militar a poc a poc es va anar transformant en una profunda preocupació pel fet que els militars revoltats a l'Àfrica havien aconseguit el suport de nombroses casernes militars de la Península. En algunes ciutats espanyoles els insurrectes havien establert el seu control. Progressivament, l'estat s'anava dividint en zones sota el domini dels revoltats i altres sota el domini republicà.

Això va dur a l'inici d'una llarga guerra civil, un fet poc previsible per a cap dels dos bàndols, i que marcà profundament la vida del habitants de l'estat i, també, és clar, dels cristinencs.

Com a resposta a l'aixecament militar, les organitzacions obreres prengueren el control de determinades parcel·les del poder polític i militar en zona republicana. Això comportà profundes transformacions en la vida econòmica i social. Es produí, de fet, una autèntica revolució sense precedents.

¹⁵ JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1995, p. 58-59.

¹⁶ MATAS, Josep. “L'alçament militar i l'esclat de la Revolució”, dins *La Revolució i la Guerra Civil a la Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament, 1990, p. 23-24.

¹⁷ GAYOLÀ I GARDELLA, Miquel. “Records sobre el 18 i 19 de juliol a Girona”, dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986, p. 44-47.

¹⁸ JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1995, p. 58-59.

¹⁹ L'Àngel Sala Padrés havia estat el primer alcalde del període de la Segona República –del 15 d'abril de 1931 a l'1 de febrer de 1934–. Vegeu: AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1930-0001, acta de 15-04-1931.

²⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 19-07-1936.

La guerra no va tenir un reflex en la vida del consistori cristinenc fins quinze dies després del seu inici –el 2 d'agost–, quan se celebrà un ple extraordinari, el contingut del qual es feia ressò de la nova situació creada a tot l'estat.

En aquella sessió es donà compte dels decrets de la Conselleria de Governació de la Generalitat de Catalunya dels dies 24 i 25 de juliol, que obligaven els ajuntaments a reestructurar-se. En aquests decrets es deia que “devien cessar en llurs càrrecs els Consellers representants dels partits aliats al Front Popular d'Esquerres de Catalunya, els quals seran substituïts pels Srs. Suplents que figuren a les llistes dels partits adictes al Front esmentat”²¹. En compliment d'aquesta disposició, es feia renunciar al càrrec els regidors Noguera i Boada.

Composició de l'Ajuntament

Vegem la composició de l'Ajuntament abans i després dels decrets de la Generalitat esmentats²²:

[TAULA 2]

Així doncs, com veiem, van haver de ser cessats els regidors de la Lliga, els quals eren considerats desafectes a la nova causa republicana que s'obria amb l'intent de cop d'estat militar del 17 de juliol.

En aquest sentit, l'alcalde, Josep Suñer, deixà constància –a l'acta del 2 d'agost– que sentia “vivament

el que les circumstàncies hagin obligat a portar a cap el que s'acabava de complir; per quant en llurs comportaments han demostrat sempre ésser uns bons companys de Consistori, ajudant i col·laborant a la defensa dels interessos comunals i havent-se posat sempre al costat de la majoria”. Els consellers sortints, al seu torn, agraïren les paraules de Suñer.

A banda d'aquest fet, s'acordà no modificar la periodicitat amb què es feien els plens, que continuaria essent quinzenal, el primer i tercer diumenge de cada mes, a les deu hores²³.

En definitiva, l'Ajuntament continuava estant integrat per set persones, tot i que ara totes eren membres dels partits del Front Popular, la candidatura d'esquerres presentada a les anteriors eleccions generals del febrer de 1936. De fet, durant tota l'etapa republicana, Santa Cristina havia estat un municipi amb govern d'ERC. També en les darreres eleccions de l'etapa democràtica de la República –les de febrer de 1936– el poble havia continuat demostrant el seu caràcter d'esquerres.

En aquelles eleccions els resultats dels comicis es decantaren clarament pel Front d'Esquerres. Els candidats més votats foren Martí Esteve, Josep Puig Pujadas i Josep Mascort, amb 288 vots cada un. Pel que fa a les dretes, obtingueren 177 vots. Tot plegat estava en sintonia amb els resultats provincials i ca-

NOM COMPLET	GRUP POLÍTIC	ABANS DEL 02-08-1936	1936-08-02
Albertí Roig, Josep	ERC	Alcalde tercer	Alcalde tercer
Boada Gelada, Joan	Dreta	Regidor	–
Buigas Sabater, Joan	ERC	Alcalde segon	Alcalde segon
Cateura Lloveras, Joan	ERC	–	Conseller
Dausà Noè, Joaquim	ERC	Regidor	Conseller
Gafarot Morató, Jaume	ERC	–	Conseller
Mestres Deulofeu, Josep	ERC	Regidor	Conseller
Noguera Aulet, Josep	Dreta	Regidor	–
Suñer Darder, Josep	ERC	Alcalde president	Alcalde president

[TAULA 2]

²¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 02-08-1936.

²² AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1931-0001 i 1935-0001, actes de 05-05-1935 i 02-08-1936.

²³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 02-08-1936.

talans²⁴. Al Baix Empordà, les esquerres superaren el 70% en municipis generalment de la costa sud –com Palamós, Sant Feliu, Castell d'Aro, Calonge, Palamós, Vall-llobrega, Mont-ras, Regencós, Pals i Corçà–, gràcies al fet que els sectors obrers deixaren de banda l'abstencionisme d'anys anteriors. Fou ben curta, però, la victòria sobre el Front d'Ordre, el qual obtenia la victòria en els municipis amb menys població –excepte en casos com el de Santa Cristina, com s'ha vist²⁵.

Segons la composició de l'Ajuntament, distingim quatre etapes al llarg de tota la Guerra Civil:

- Etapa inicial (2 d'agost a 21 d'octubre de 1936 –3 mesos–): els ajuntaments es constitueixen de forma provisional fins que, a l'octubre, va caldre fer-ho d'acord amb els decrets de la Generalitat

respecte a aquesta qüestió. Aquesta etapa va estar marcada per un buit de poder institucional que assumí el Comitè de Milícies Antifeixistes de la localitat.

- Segona etapa (21 d'octubre de 1936 a 9 de maig de 1938 –18 mesos–).
- Tercera etapa (9 de maig a 10 d'octubre de 1938 –5 mesos–).
- Quarta etapa (10 d'octubre de 1938 a 3 de febrer de 1939 –4 mesos–).

El Comitè de Milícies Antifeixistes

Els Comitès Antifeixistes foren, almenys els primers mesos de la Guerra Civil, l'autèntica ànima del poder local.

Tant és així, que el propi alcalde de Santa Cristina manifestava, en el ple del 16 d'agost de 1936, que ell no

Grup de famílies del carrer Pere Geronès i convidats, pels volts de 1936: famílies Rigau (can Pitu Manel), Sala-Costa (cal Gravat), Valmaña-Isern (flequers), ca la Flequerito i Suñer-Geronès (ca la Rossa). A dalt: desconegut, doctor Martí Casals, Josep Suñer (alcalde), desconegut, Francesc Camps (mestre d'escola) i Josep Mestres (can Carbó de Bell-lloc, conseller de l'Ajuntament). (AMSCA, Col. 32, 00850; proc: Josefina Suñer)

²⁴ AHG, Fons de la Junta Electoral Provincial, sèrie 01.12 Eleccions a Corts, expedients electorals dels municipis (1936); certificats d'escrutini, llistes d'electors que han votat i actes de constitució de les meses dels municipis (1936); *L'Autonomista*, 17 de febrer de 1936.

²⁵ ALINQUE, Noèlia; MASGRAU, David. "Les eleccions de febrer de 1936 a la circumscripció de Girona", dins *Revista de Girona*, 242, 2007, p. 24-30.

tenia res a dir en aquella sessió, ja que "les circumstàncies extraordinàries que actualment estem travessant porten que els Comitès Antifeixistes que en cada localitat hi ha constituïts resolguin per llur compte els afers de primera necessitat de la població"²⁶.

Arreu de Catalunya va sorgir una munió d'autoproclamats comitès locals i comarcals, que escapaven al control tant de la Generalitat com del Comitè Central de Milícies Antifeixistes i que actuaven de forma autònoma perquè es van sobreposar als poders locals legals (els ajuntaments). Després del 19 de juliol, aquests comitès s'ocuparen de qüestions que havia desenvolupat abans l'administració municipal, en plena situació d'autarquia local.

El Comitè Central (CCMA) coordinava tant l'organització de les columnes que sortien cap al front com la de la rereguarda catalana²⁷.

D'altra banda, hi havia una coordinació regional i comarcal: el 3 de setembre de 1936 se celebrà a Girona una Assemblea dels Comitès Antifeixistes de Girona i Comarques, que establia la jerarquia de relació piramidal entre ells (dels locals al de Barcelona) i les seves competències: ordre públic, vigilància de costes i carreteres, control de la producció, avituallament dels hospitals i del front. En una clara aposta per la coordinació de tots els comitès, el central acordà impulsar la creació dels comarcals, que havien de vetllar per la constitució dels de caràcter local²⁸.

Dues conclusions es poden treure de les manifestacions de l'alcalde Suñer sobre el comitè cristinenc esmentades abans: la primera, que la declaració traspuja un cert to de disconformitat de l'alcalde envers la nova situació creada i, fins i tot, de dolguda resignació; la segona, que a Santa Cristina el comitè era la primera autoritat, com succeïa arreu de Catalunya.

Malgrat que l'alcalde formava també part dels voluntaris de les Milícies Antifeixistes, i en el primer lloc de la llista, per les declaracions anteriors s'ha de pensar que, en aquell organisme, hi tenia poca cosa a dir²⁹. En total hi havia 42 milicians que depenien del comitè, la major part d'ERC, tot i que entre els dirigents

de l'organisme hi havia predomini de la CNT, especialment perquè el cap del comitè, en Joaquim Pey, era del sindicat anarquista. A banda d'ell, trobem els dirigents Joan Llambí Albertí (CNT), Francesc Sala Padrés (ERC), Mariano Vendrell Reixach (ERC), Josep Dausà Carreras (ERC³⁰).

Vegem què van dir les autoritats franquistes d'alguns d'ells –tenint en compte que aquesta versió pot ser poc precisa–:

- Pey Cerdà, Joaquim: formà part del Comitè de Guerra i estava afiliat a la CNT. Dirigí incautacions com la de can Cama de Romanyà³¹.
- Llambí Albertí, Joan: d'ofici paleta i solter. Ideologia esquerrana, afiliat a la CNT-FAI, "en cuya organización era muy destacado. Al estallar el Movimiento formó parte del comité de Santa Cristina y personalmente requisó los automóviles. Armado con fusil y pistola, fue el terror del pueblo. Al compañero de Solius, le detuvo y apremiándole para que dijera donde tenía ocultas armas, le amenazó haciéndole arrodillar y poniéndole el fusil al pecho. Poco después el padre del compañero, testigo de la escena, murió de la impresión. Desmontó las campanas de la iglesia de Santa Cristina y limítrofes, campanas que luego se mandaban a Gerona para que fuesen fundidas y hacer material de guerra"³².
- Vendrell Reixach, Mariano: afiliat a la CNT i cap del Comitè de Guerra de Santa Cristina d'Aro. Junta amb altres persones, requisà una furgoneta de Joan Mont (de dretes) i obligà dos veïns a cavar dues fosses al cementiri de Romanyà on, posteriorment, enterraren dos assassins³³.
- Dausà Carreras, Josep: formà part del Comitè Antifeixista en representació de la CNT, "distinguiéndose en la imposición de multas a los vecinos no adictos a la causa roja". Formava part del Sindicat de Camperols³⁴.

Arreu de Catalunya van sorgir comitès locals que escapaven al control de la Generalitat i del Comitè Central de Milícies Antifeixistes

²⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 16-08-1936.

²⁷ SALLÉS, Anna. *Conèixer la història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*. Barcelona: Vicens Vives, 1992, p. 109-113.

²⁸ NEL·LO I COLOM, Oriol. "El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la Revolució (juliol-desembre de 1936)", dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: CEHSG, 1986, p. 119-134.

²⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L110 (gestió general de la seguretat ciutadana), *Mobilització general voluntària de les Milícies Antifeixistes (1936)*.

³⁰ Tanmateix, entrà a l'Ajuntament com a conseller en representació de la CNT, el 21 d'octubre de 1936.

³¹ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2212 (1939).

³² AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 842 (1939).

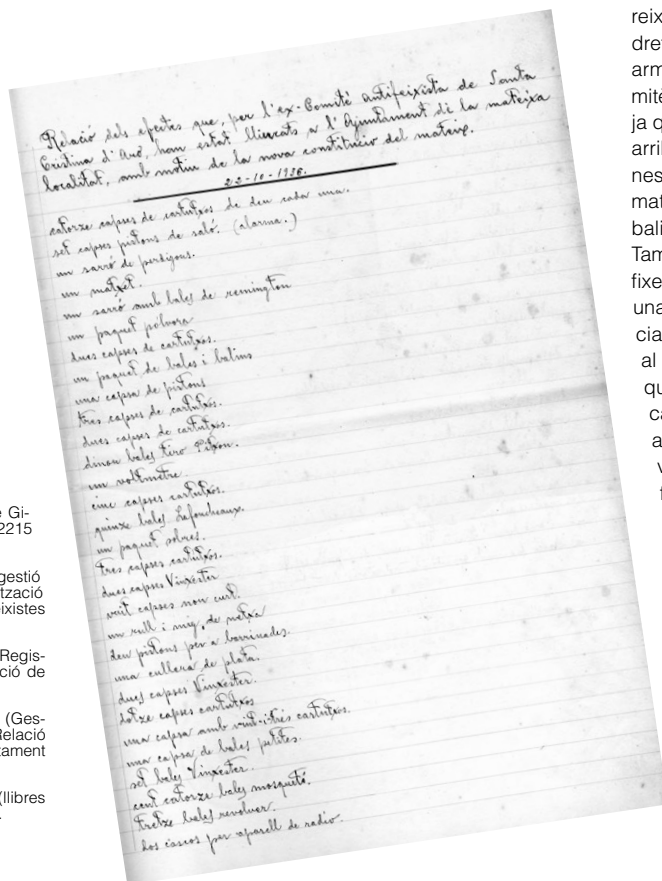
³³ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2207 (1939).

³⁴ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2208 (1939).

Relació dels efectes que el Comitè Antifeixista lliurà a l'Ajuntament. Aquests havien estat requisats o acumulats durant els mesos en què el comitè exercí d'autoritat. (AMSCA, Fons 01, L110, 1936-0001)

- Lloveras Ragolta, Artur: president del Comitè de Guerra; "imponiendo fuertes multas a las personas de derechas, las cuales cobraba personalmente amenazando con la pistola cuando se resistían a pagarlas". Requisà la casa de Joan Balmaña³⁵.

La informació que es dona en la documentació franquista s'ha de posar en entredit, atès el deficient funcionament de la justícia en aquella època. A banda, s'ha de dir que esmenta un cap i un president del comitè, cap d'ells coincident amb qui exercia com a tal, que hauria estat Joaquim Pey.

³⁵ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2215 (1939).

³⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L110 (gestió general de la seguretat ciutadana), Mobilització general voluntària de les Milícies Antifeixistes (1936).

³⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L135 (Registres, permisos i requisés d'armes), Relació de propietaris d'armes (1936?).

³⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L110 (Gestió general de la seguretat ciutadana), Relació dels efectes que han estat lliurats a l'Ajuntament (1936).

³⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 23-10-1936.

Segons el document titulat "Mobilització general voluntària de les Milícies Antifeixistes" sabem que dels 42 milicians adscrits al comitè, n'hi havia 7 que compartien les seves responsabilitats amb les que tenien com a membres de l'Ajuntament. A més, 6 més entrarien posteriorment a la corporació municipal, quan el comitè ja estava dissolt o sense les seves inicials atribucions³⁶.

D'altra banda, cadascun d'ells estava proveït d'una arma personal. Cal tenir en compte que en aquells moments al municipi hi havia un total de 110 armes. Ho sabem per un document no datat en el qual apareix tant la gent del comitè com antics regidors de dretes de l'Ajuntament³⁷. Hem de suposar que les armes de la gent desafecta foren confiscades pel comitè, i que fins i tot se'n degué adquirir alguna més, ja que segons una altra relació, aquest organisme va arribar a tenir 133 armes de diferents calibres, algunes armes blanques (matxets), munició diversa i altre material bèl·lic (cartutxos, pistons, perdigons, bales, balins, pólvora i metxes).

També disposava d'eines diverses (alicates, claus fixes, pales), algun material d'oficina, com sobres, una cinta vermella, entre altres, i la relació de milicians que acreditava la pertinença dels 42 membres al comitè. I elements que bé podien haver estat requisats a cases benestants (1 cullera de plata, 2 cascos per a aparells de ràdio, 1 rellotge d'or i 1 altre d'argent, 1 capsa amb monedes antigues, 1 vestit d'imatge religiosa, 2 quadres religiosos de fusta). Per últim, s'ha de destacar que el comitè tenia la clau de la casa Cama de Romanya³⁸.

Entre les funcions del comitè hi hagué gairebé totes les que havia assumit l'Ajuntament, atès que es constituí com a primer poder al municipi. Ho demostra el fet que, per exemple, abans de la seva dissolució, a l'octubre de 1936, encara es fes càrrec del pagament dels aturats forçosos del municipi, la qual cosa després tornaria a assumir l'Ajuntament³⁹.

A més, assumí de forma rellevant el lideratge

de les incautacions de propietats per necessitats de guerra i les incautacions de finques en benefici del nou ordre revolucionari.

El retorn del poder a l'Ajuntament

El comitè va perdre la seva inicial embranzida quan els ajuntaments van recuperar les atribucions que en els moments inicials de la Revolució havien perdut. De fet, és molt significatiu que es volgués fer constar en acta, el 2 d'agost de 1936, la "recollida d'armes i municions a aquest Districte", tal com havia disposat "la Superioritat"⁴⁰. També és molt rellevant un document que dóna compte dels efectes que l'anomenat "ex-comitè" va lliurar a l'alcaldia de Santa Cristina el 22 d'octubre de 1936. El cap del comitè, en Pey, demanà de part d'aquest organisme que l'Ajuntament entregués un rebut del lliurament. Precisament Pey havia entrat a l'Ajuntament en la remodelació feta el dia anterior al lliurament dels efectes⁴¹. Així doncs, per aquestes dates, l'Ajuntament tornava a començar a governar el municipi, almenys en part.

El procés local obeeix a la dinàmica general catalana: entre el 27 de setembre i l'1 d'octubre de 1936 es dissolia el CCMA i la Generalitat recuperava, formalment, la seva autoritat. A canvi, entraren els partits i sindicats al Govern de la Generalitat.

A conseqüència d'això, es reorganitzà el poder polític local: es dissolgueren els comitès locals i comarcals i es constituïren nous ajuntaments. Els nous consistoris havien de constituir-se d'acord amb la correlació de forces que hi havia al Consell Executiu de la Generalitat. El 16 d'octubre ja es constituïren els primers.

Es donà tant el cas d'ajuntaments que es consideraven continuadors dels comitès com a l'inrevés: els que els relevaven, substituïen i es feien càrrec dels seus cabals i efectes –com és el cas de Santa Cristina–. Però en general els ajuntaments tornaren a tenir plens poders. Malgrat tot, la dissolució dels comitès va provocar resistències entre els anarquistes i en alguns poders locals, que foren dissolts, entre

desembre de 1936 i maig de 1937 i substituïts per ajuntaments integrats per membres de totes les forces polítiques⁴².

A Santa Cristina, després de la dissolució del comitè, la corporació municipal es féu càrrec d'immediat d'un dels temes que aquell organisme havia deixat encetats: la incautació de la casa Cama, de Romanya. A partir d'aquí, s'ocuparia dels nombrosos aspectes que una situació de guerra afegia a la gestió habitual del municipi, com es pot veure en apartats posteriors.

Com s'ha dit abans, l'etapa inicial de l'Ajuntament du-

Llistat de voluntaris de les Milícies Antifeixistes. (AMSCA, Fons 01, L110, 1936-0001)

Població: <u>SA CRISTINA D'ARO</u>												
Partit judicial: <u>La Bisbal</u>												
Comarca: <u>Baix Empordà</u>												
Mobilització general volum de les Milícies Antifeixistes												
MILICIES MARCALS												
Nº d'ordre	NOM	Edat	Ofici	Altres oficis	Estat	Nombre de fills	Arma que maneja	Domicili	Ha fet el servei militar	Categoria que tenia en el servei militar	Organització de la qual procedeix	
- 1	Josep Lluís Jander	39	Sarlatoper	Oficinista	Carat	1	Fusell	Pere Joverot nº 11	Ne		Esquadró R de C.	
- 2	Joaquim Toy Luda	34	Agricultor	Foraster	id	id	id	Sabat nº 1	Ne		C. N. T.	
+ 3	Juan Martí Albert	34	Id.	Mobilista	id	id	Mosquet	Sa. Cristina	Si	Soldat	C. N. T.	
- 4	Aguiló Benet Oulet	41	Oficinista	Agricultor	id	1	Fusell	Galena nº 36	Si	id.	E. R. C.	
- 5	Juan Bubiaga Sabater	37	Agricultor	Forast	id	1	Escopeta	Sa. Cristina	Ne		id.	
- 6	Arturo Labat Recolla	53	Capor	Agricultor	id	id	id.	Francisc Martí 8	Ne		República Federal	
- 7	Francisco Sala Padrià	37	Emp. i Postm.	Oficinista	id	id	Fusell	id. nº 1	Si	Armer. 1º	Esquadró República	
- 7	Francisco Camps Pita	38	Mestre oficial	Foraster	id	2	Mosquet	Escuela	Si	Soldat	U. G. T.	
- 7	Antoni Clara Vidal	28	Id.	Carat	id	1	id	Sa. Cristina	Si	id.		
- 10	Aguiló Sala Padrià	37	Comerciant	Mobilista	id	1	Fusell	F. Martí nº 1	Si	Soldat	E. R. C.	
+ 11	Mariano Rovell Mirasch	37	Agricultor	Capor	id	2	id	Sa. Cristina	Si	id	E. R. C.	
- 12	Pere Garriga Sitjà	37	Id.	Id.	id	2	id	id.	Si	id	E. R. C.	
- 13	Ramon Mont Llambí	46	id	id	id	5	Escopeta	id	Ne		E. R. C.	
- 14	Ramon Noure Guista	45	Foraster	Agricultor	id	id	id	Cantera 24	Ne		U. G. T.	
- 15	Pere Canelles Boncell	55	Capor	Id.	id	id	id	Sa. Cristina	Ne		C. N. T.	
- 16	Antoni Lluís Joverot	23	Mecanic	Capor	id	id	id	id.	Si	Soldat	id.	
- 17	Pere Molins P.	57	Agricultor	Carlatoper	id	2	Escopeta	id.	Ne		E. R. C.	
+ 17	Pere Martí Quintana	50	id	id	id	3	id	Pall. bloc	Ne		id.	
- 18	Maria Lluís Recolla	32	Capor	Agricultor	id	1	Fusell	Pere Joverot 8	Si	Soldat	C. N. T.	
- 20	Antoni Roca Casà	35	id	id	id	id	id	Cantera nº 5	Ne		E. R. C.	
+ 21	Josep Ramon Joverot	54	Agricultor	Forast	id	4	id	Sa. Cristina	Si	Soldat	E. R. C.	
+ 22	Joaquim Bone Roca	52	"	"	id	2	id	id.	Ne		C. N. T.	
- 23	Ramon Casabella Gira	20	"	"	id	id	id.	id.	Ne		id.	
- 24	Juanne Anglada Xarón	20	"	"	id	id	id	Sabat	Ne		id.	
- 25	Josep Prat Teixidó	21	"	"	id	id	id	Sa. Cristina	Ne		E. R. C.	
- 26	Ramon Alberti Marco	46	"	"	id	id	Escopeta	id.	Ne		id.	
- 27	Vicenç Bartol Joverot	38	"	"	Forast	2	Fusell	Cantera 110	Si	Soldat	id.	
- 27	Juanne Joverot Moratí	60	"	"	id	1	id	id. 20	Si	id	id.	

rant la Guerra Civil s'hauria produït entre el 2 d'agost i el 21 d'octubre de 1936, precisament durant el període en què el comitè va estar més actiu i arribà a suplanter l'Ajuntament com a poder real.

A partir de la dissolució del comitè s'iniciaren les tres etapes següents en què es pot dividir la vida de la corporació municipal cristinenca. Vegem-les:

Segona etapa (21 d'octubre de 1936 a 9 de maig de 1938 –18 mesos–)

L'alcaldia continuà recaient en Josep Suñer, però entraren 6 noves persones com a consellers de l'Ajuntament, especialment membres dels sindicats de la CNT i de la UGT, tal com era preceptiu en els Decrets de la Conselleria de Seguretat Interior de la Generalitat de 9 d'octubre⁴³. Per tant, quedà com segueix: ERC, 3 llocs; CNT, 3; UGT, 2 (i restaren 3 llocs vacants)⁴⁴.

Suñer fou escollit alcalde, altra vegada, per unanimitat, el 21 d'octubre de 1936. Es crearen 5 comissions i 3 delegacions, a saber:

- o Comissió de Governació: amb els consellers Buigas (pres.), Purtés i Amagat.
- o Comissió d'Hisenda: Dausà (pres.), Rosés i Vendrell.
- o Comissió de Foment: Dausà (pres.), Pey i Purtés.
- o Comissió d'Assumptes Generals: Suñer, Buigas, Dausà.
- o Comissió de Defensa: Suñer (pres.), Pey i Amagat.
- o Delegat a la junta del cens electoral: Rosés.
- o Delegat al Consell Local de Primera Ensenyança: Buigas.
- o Delegat en funcions de reclutament i reemplaçament: Pey⁴⁵.

La Comissió de Defensa –en altres municipis anomenada de Seguretat Interior i Defensa– es va haver de dissoldre, però al març de 1937, atès que així s'ordenà des de la Conselleria de Seguretat Interior de la Generalitat⁴⁶.

Alhora, al novembre de 1936, també es nomenà alcalde pedani de Romanyà –definit com a “representant d'aquesta Corporació a l'esmentat poble”– Joaquim Dausà Noè, que havia estat conseller del primer ajuntament de la Guerra Civil. Segons sembla, l'alcalde cristinenc havia mantingut algunes converses amb el comissari d'Ordre Públic a Girona referents a la necessitat de crear aquesta figura⁴⁷.

També se sap que els membres de l'Ajuntament necessitaven “poder acreditar en qualsevol moment el càrrec de Conseller”, atès que el 2 de maig de 1937 l'Ajuntament acordà adquirir uns carnets amb aquesta finalitat.

En aquesta etapa, el càrrec de secretari l'ocupà en Joan Marcó Pomar, que ja ho era abans de la guerra, aproximadament des de 1911 sense interrupció. Al novembre de 1936, però, demanà la jubilació, ja que deia trobar-se “impedit físicament per a continuar en l'exercici del seu càrrec”. S'aprovà la jubilació i, a proposta del conseller Joan Rosés, es nomenà interinament Melcior Marcó Bas, que era de Santa Cristina i que reunia els requisits per a l'exercici del càrrec⁴⁸. Llavors aquest accedí al càrrec en propietat, per concurs resolt el dia 7 de març de 1937. Fou l'únic que es presentà. Va ser secretari fins el 4 de maig de 1938, en què es va haver d'incorporar a files⁴⁹.

Un altre allistat fou l'agutzil, Lluís Clara i Vidal, que per això va haver de cessar en el càrrec el 7 de març de 1937. Llavors l'Ajuntament obrí un període d'inscripció de candidats al càrrec⁵⁰.

Tercera etapa (9 de maig a 10 d'octubre de 1938 –5 mesos–)

Es produí un relleu a l'alcaldia, forçat pel fet que Suñer s'incorporà a files, i el substituï, doncs, Joan Buigas. Segons l'informe que es va fer d'aquest últim per part de les posteriors autoritats franquistes, se'l tenia per una persona durant el mandat de la qual “*si bien no se efectuó en esta localidad ningún atentado ni detención de los elementos de derechas, se sabe que tomó parte en alguna de las incautaciones que*

⁴⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 23-10-1936.

⁴¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L110 (Gestió general de la seguretat ciutadana), Relació dels efectes que han estat lliurats a l'Ajuntament (1936); A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 23-10-1936.

⁴² SALLES, Anna. *Conèixer la història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*. Barcelona: Vicens Vives, 1992, p. 109-113; NEL·LO I COLOM, Oriol. “El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la Revolució (juliol-desembre de 1936)”, dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: CEHSG, 1986, p. 119-134.

⁴³ POZO GONZÁLEZ, Josep Antoni. *El poder revolucionari a Catalunya durant els mesos de juliol a octubre de 1936* [tesi doctoral]. Barcelona: UAB, 2002, p. 81.

⁴⁴ AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, 7. Ajuntaments (1925-1939), 7.1 Correspondència amb ajuntaments (1931-1939), Correspondència amb l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro (1934-1938), 4199/015.

⁴⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 21-10-1936. Vegeu també l'apartat “Relació de càrrecs públics locals”, p. 48.

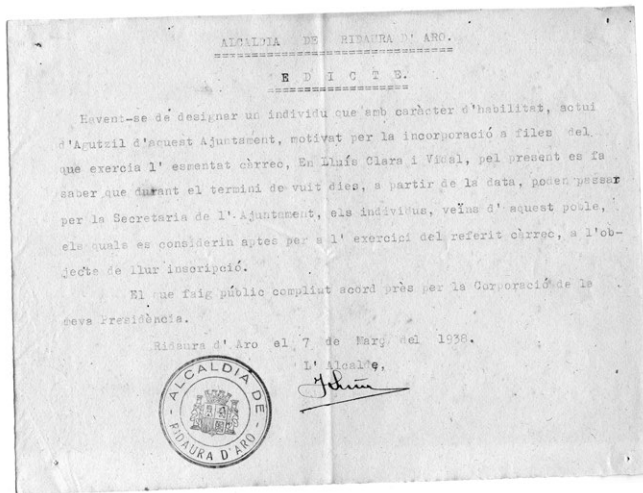
⁴⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 10-03-1937.

⁴⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 15-11-1936.

⁴⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 15-11-1936.

⁴⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, actes de 07-03-1937 i 21-03-1937; 1937-0001, acta de 04-05-1938.

⁵⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A173 (bans i edictes), 1938-0001.

se efectuaron en ésta". A favor seu es deia que "ignoro el arma de caza en algunos de los elementos de derechas adictos al G.M.N."⁵¹.

També hagueren de deixar els càrrecs a l'Ajuntament, per incorporacions a l'exèrcit, 4 regidors. Tot i això, 3 de les 5 noves incorporacions tenien ja experiència municipal, atès que dos d'ells havien estat consellers el 1931 i un altre, el 1934.

Un d'ells era, per exemple, Jaume Costa Semí "Barnés", en representació d'ERC. L'informe politicosocial del període franquista assenyalava que possiblement hagués estat designat contra la seva voluntat i que "no ha formado parte, ni como directivo ni como miembro de las colectividades que invadieron las fincas de Santa Cristina de Aro, ni de esta comarca"⁵².

En aquest període les noves crides de reservistes –nascuts el 1906 i 1907– i de joves de la lleva del biberó –nascuts el 1920– que el Govern de la República féu al mes d'abril arran del reactivament del front d'Aragó, van afectar, doncs, la composició de l'Ajuntament.

D'altra banda, també canvià el secretari. Des del 2 de juny seria Fermín Arce Rioja. Des de la Direcció

General de l'Administració Local es deia que Arce era el "secretari evacuat de l'Ajuntament d'Alfarràs, que ve a possessionar-se de la secretaria vacant d'aquest municipi". El seu sou mensual fou aprovat en 583,35 pta.⁵³.

Quarta etapa (10 d'octubre de 1938 a 3 de febrer de 1939 –4 mesos–)

Hi tornà a haver un relleu a l'alcaldia, pel mateix motiu que en l'anterior etapa. Buigas, doncs, fous substituït per Miret, i el següent 3 baixes més⁵⁴.

De nou l'allistament passava factura al consistori cristinenc, aquest cop amb motiu de l'ofensiva final contra Catalunya.

Durant aquesta breu etapa, els problemes a l'Ajuntament i al municipi s'accentuaren. Un testimoni d'aquest fet és el ban de novembre de 1938 en què es convocava els veïns del poble a una reunió al Centre Popular Recreatiu per tal d'exposar les solucions que s'havien de donar al problema dels abastiments i al de l'administració municipal que estaven "pendents de solució"⁵⁵.

Pel que fa als consellers, alguns d'ells foren investigats, a la fi de la guerra, per les noves autoritats. Quant a l'actuació de Josep Dausà al capdavant de l'Ajuntament, es deia que havia estat nomenat regidor d'Abastiments fins que fou cridat a files, "distingüiéndose por su arbitrariedad en el racionamiento de los víveres"⁵⁶. Pel que fa als informes sobre Joaquim Bou, Benet Roig, Jaume Portas o Pere Garriga, no s'hi esmenta la seva participació en actes revolucionaris ni violents, al contrari del que succeeix amb els de Mariano Vendrell o Joaquim Pey⁵⁷.

Edicte de l'alcaldia anuncinat la vacant d'agutzil i el termini per a presentar les sol·licituds. (AMSCA, Fons 01, A173, 1938-0001)

⁵¹ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, Informe de Joan Buigas Sabater (02/04/1940).

⁵² AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, Informe de Jaume Costa Semí (13/04/1942).

⁵³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1937-0001, actes de 04 i 09-05-1938 i de 02-06-1938.

⁵⁴ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1937-0001, acta de 10-10-1938.

⁵⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A173 (bans i edictes), 1938-0001.

⁵⁶ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2208 (1939).

⁵⁷ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2202, 2203, 2204, 2206, 2207, 2212 (1939).

Organismes i entitats al voltant de l'Ajuntament

Partits, sindicats i grups polítics

A banda dels membres que formaven part de l'Ajuntament i del comitè –pertanyents als partits i sindicats d'ERC, CNT i UGT; i també Partit Republicà Federal i FAI–, trobem militants i simpatitzants d'aquestes mateixes forces que no tingueren mai un càrrec institucional.

Dins de la CNT, per exemple, destacà Josep Agustí Ribas, qui en fou secretari i més endavant ho va deixar per haver estat incorporat a files⁵⁸. Un altre secretari, en aquest cas de l'altre sindicat, el de la UGT, fou Jaume Figueras Rovira, però per un espai curt de temps, ja que també va haver d'allistar-se⁵⁹. Un altre militant del mateix sindicat fou en Josep Vergara Almar, milicià voluntari, al qual no se li coneixia cap delictes –deia l'informe de les autoritats franquistes–⁶⁰.

Pel que fa al sindicat anarquista, tenim notícia que arran del decret de sindicació obligatòria s'havia constituït a Santa Cristina un sindicat agrícola adherit a la CNT⁶¹. En van formar part persones com en Joan Buigas Sabater, el qual fou l'alcalde per ERC entre maig i octubre de 1938⁶².

Tanmateix, segons deien els treballadors del bosc, “por divergencias provocadas por elementos que no tuvieron el valor en aquellos momentos de declarar que no estaban conformes con los postulados de la CNT, pidieron una reunión de dicho sindicato que

se celebró el 14 de febrero próximo pasado [1937] y acordaron por una pequeña mayoría separarse de dicha central Sindical”.

Malgrat això, sembla ser que posteriorment es reuniren els treballadors del bosc i “*junto con los compañeros de otros ramos acordaron formar el Sindicato Único de Trabajadores de dicho pueblo «aderida» a la CNT-AIT”.* La secció de treballadors del ram del bosc es va adherir al Sindicat Únic el dia 1 de març de 1937⁶³.

Aquesta informació s'adiu bastant bé amb la que proporcionava el ple del Comitè Comarcal del Baix Empordà d'Enllaç CNT-FAI-JLL. En la sessió celebrada a Palafrugell el 10 de juny de 1937, la delegació de “*Cristina d'Aro dice que debido a una escisión existente se han separado varios del sindicato”.* A més,

La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)

Grup de persones davant del Centre Popular Recreatiu o can Saleta, pels volts de 1935. D'esquerra a dreta: Bartés (dret), Mariano Lloveras, Josep Suñer (alcalde), Pitu "Beulolli", Jaume Figueras, Miquel Rosés, Costa. Filade davant: Angel Sala Padrés, Angel Sala Costa, Miquel "de Can Pi" (AMSCA, Col. 32, 00851; proc.: Josefina Suñer)

⁵⁸ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, informe de Josep Agustí Ribas (11/03/1940).

⁵⁹ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, informe de Jaume Figueras Rovira (07/06/1940).

⁶⁰ Fons 01 (Ajuntament), B233, 1939-0005, informe de Josep Vergara Almar (22/07/1940).

⁶¹ En alguns actes del ple –en la de 21-10-1936, per exemple–, la CNT era anomenada “l'organització sindical agrícola CNT”.

⁶² AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, informe de Joan Buigas Sabater (02/04/1940).

⁶³ Signaren com a membres de la secció esmentada: Joaquim Bou Rosés, Joan Llambí Albertí, Josep Agustí, Mariano Lloveras i una signatura intel·ligible. Vegeu: AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, 7. Ajuntaments (1925-1939), 7.1 Correspondència amb ajuntaments (1931-1939), Correspondència amb l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro (1934-1938), 4199/015.

la comarcal afegia que *"parece que hay interés en deshacer las colectividades, ya que se encuentran varias de ellas que no son legalizadas. Deberíamos legalizarlas rápidamente a fin de poder desarmar con ello a las autoridades"*⁶⁴.

Pel que fa a l'àmbit de l'ERC i del republicanisme federal de la vila, sabem que els seus simpatitzants solien reunir-se a can Saleta, botiga i taverna de l'època situada al carrer Comerç, regentada per la família d'Àngel Sala Padrés, qui havia estat el primer alcalde de la Segona República⁶⁵. En aquest establiment s'havia instal·lat el Centre Popular Recreatiu, que trobem esmentat al llarg de tota la guerra.

Hi havia un altre centre, encara, on es trobava la gent. Aquest no representava, però, cap tendència política. Es tracta del Nuevo Casino Crustinense, el qual disposava d'una biblioteca a l'abast dels seus socis⁶⁶.

D'altra banda, hem de constatar la inexistència del POUM o del PSUC, dos grups d'adscripció comunista, tot i que ben diferents entre si en la seva postura davant la Revolució. A Santa Cristina, hem de creure que l'opció del POUM quedava representada per la CNT, mentre que la del PSUC s'hauria vist reflectida en l'ERC.

Així doncs, a Santa Cristina no hi hauria hagut un traspàs de militants d'ERC cap al PSUC, a causa de la bona imatge que tenia el partit comunista arran del suport de la URSS a la República i també pel desgast que suposava per a ERC estar al capdavant de la Generalitat mentre es produïen retallades a l'autonomia per part del Govern central⁶⁷. ERC, doncs, quedà menys afectada a Santa Cristina que en altres localitats, tal com constata Cornellà en el seu estudi, en el qual afirma que ERC fou el partit que més deserccions patí durant la guerra, les quals engruixirien les files de la CNT, el PSUC i la Unió de Rabassaires⁶⁸. Únicament ens consta el cas de Josep Dausà, que passà d'ERC –quan era membre del comitè– a la CNT –quan entrà a l'Ajuntament–. En un altre àmbit, però també dins dels grups que

simpatitzaven amb el règim republicà, trobem Tomàs Grau Balmaña, el qual va passar la frontera francesa formant part de l'orquestra Mendoza, que recaptava fons per a la República, fins a la finalització del conflicte, que va ser quan tornà⁶⁹.

Per últim, hauríem d'esmentar els simpatitzants dels partits i grups de dretes. Com s'ha vist, a les darreres eleccions generals que tingueren lloc a Santa Cristina, els vots emesos cap a la dreta foren uns 170 davant dels 280 que obtingueren les esquerres. Per tant, gairebé un 40% dels sufragis era representatiu d'una tendència política que, ara, amb la Revolució, havia de viure a l'ombra.

Un membre destacat d'aquests sectors fou en Vicenç Auladell Pascual, que va ser perseguit per la seva militància a Acció Ciudadana. Durant la guerra –deia l'informe– *"continuó con los mismos ideales y conducta, apoyando en todas sus posibilidades a los elementos de orden que lo solicitaban y en particular a los emboscados para no ingresar en el ejército rojo, haciendo gran propaganda a favor de la Causa Nacional y comunicando diariamente entre los camaradas las partes de guerra del cuartel general del Generalísimo por haber tenido un aparato de radio clandestino en su domicilio con riesgo de su propia vida"*. Va rebutjar entrar a l'exèrcit republicà quan va ser cridat arran de la mobilització de la lleva de 1923, *"orden que rehusó sin siquiera presentarse, prefiriendo una muerte gloriosa antes que empuñar una arma en contra de sus propios ideales y hermanos"*. Com ell, altres ajudaren els joves cridats a files a emboscar-se, la qual cosa van fer Josep Rosselló o Jaume Albertí⁷⁰, per exemple.

Altres persones, també addictes a la causa *nacional*, fugiren de Santa Cristina i de la zona republicana per passar al territori controlat pels *nacionals*, com és el cas de la mestra nacional Maria Bosch, que creuà la frontera amb França el 1938 i després entrà en zona *nacional*, on se la destinà com a mestra a Sant Sebastià⁷¹.

⁶⁴ Pel que fa a Castell d'Aro, *"informa que en su localidad hay muchos compañeros en el Sindicato que son de la Esquerra y teme que estos formen un sindicato autónomo"*; i quant a Guixols, *"dice que si bien no se encuentra faltado de militantes se deja notar también el trabajo de «xapa» en las colectivizaciones"*. Vegeu: ACBE, Fons de la Comissaria d'Ordre Públic de la Generalitat a la Bisbal d'Empordà, Expedients de la Comissaria General d'Ordre Públic, lligall 3.

⁶⁵ Entrevista a Josefina Suñer, 06-12-2006.

⁶⁶ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, Informe de Juan Quer Geronés (24/03/1942).

⁶⁷ SOLÉ SABATÉ, Josep M.; VILLARROYA, Joan. *La repressió a la reraguarda de Catalunya. 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990, p. 449-450. PUIGSECH FARRAS, Josep. *Nosaltres, els comunistes catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*. Vic: Eumo, 2001, p. 41, 48.

⁶⁸ CORNELLÀ I ROCA, Pere. "La Constitució dels ajuntaments a la comarca del Gironès durant la Guerra Civil", dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986, p. 183-186.

⁶⁹ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, informe de Tomàs Grau Balmaña (04/05/1940).

⁷⁰ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, informe de Vicenç Auladell Pascual (28/08/1947). El partit d'Acció Ciudadana esmentat ha de ser el d'Acció Popular Catalana, fundat a Barcelona el 1934 per propietaris agrícoles i gent de la Lliga i subordinat a l'Acció Popular de José M. Gil-Robles.

⁷¹ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, informe de Maria Bosch (20/01/1940).

En altres casos, simplement es tractava de persones que s'havien oposat a les polítiques de la República, com era el cas d'en Miquel Viñolas Cortada⁷². També el d'en Joan Quer, qui havia estat fent "propaganda a favor de GMN, siendo perseguido y perjudicado materialmente en gran escala"⁷³.

Pel que fa a Joan Boadas Gelada, ajudà alguns joves a amagar-se a les Gavarres per tal que no fossin cridats a files; va intervenir en la protecció del capellà de Romanyà de la Selva i salvà objectes religiosos tenint-los amagats a casa seva⁷⁴.

El jutjat popular

El jutge de Santa Cristina era anomenat jutge popular local. A l'octubre de 1936, aquest càrrec l'ocupava Joaquim Pla Vilaseca, per exemple.

A banda, a cada localitat hi havia d'haver un Tribunal de Subsistències i Preus Indeguts, tal com fixava l'Ordre del Departament de Justícia de 24 de gener de 1938.

Per damunt del jutjat popular hi havia:

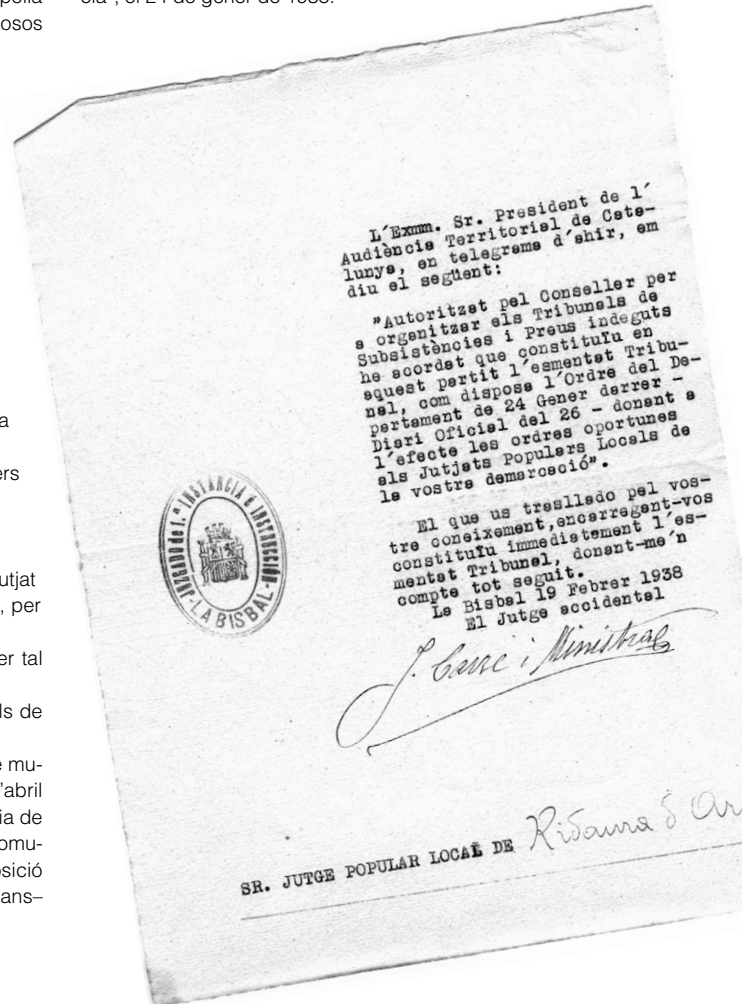
- El Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Bisbal.
- El Tribunal de Guàrdia, constituït a Girona vers l'abril de 1938.
- L'Audiència Territorial de Catalunya.

Pel que es dedueix de la correspondència del Jutjat de Pau d'aquests anys, les seves funcions eren, per exemple, les de:

- Exposar al públic els casaments previstos per tal que s'hi poguessin al·legar impediments.
- Gestionar les multes imposades pels Tribunals de Subsistències i Preus Indeguts.
- Tenir cura dels detinguts per delictes al terme municipal. En aquest sentit, per exemple, el 4 d'abril de 1938, la Inspecció de Guixols –que depenia de la Comissaria d'Ordre Públic de Catalunya– comunicava al jutge popular que posava a disposició seva dos homes i una dona –dos d'ells, germans–

que havien estat detinguts per furt de verdures en alguns camps. S'especificava que "las verduras ocupadas fueron puestas a disposición del Hospital de esta localidad".

L'escassetat en tota mena de productes va arribar també a afectar el funcionament del jutjat popular de Ridaura d'Aro, des d'on es deia que feia falta paper d'ofici "per trobar-se del tot esgotada l'anterior existència", el 24 de gener de 1938.

Carta dirigida al jutge popular de Ridaura d'Aro en què se li comunicava que havia de constituir el Tribunal de Preus Indeguts. (AMSCA, Fons 03, Correspondència, 1938)

⁷² AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, informe de Miquel Viñolas Cortada (29/12/1939).

⁷³ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, Informe de Joan Quer Geronès (01/07/1940).

⁷⁴ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosociales, Informe de Joan Boadas Gelada (28/08/1947).

El Jutjat de Primera Instància de la Bisbal responia el següent: "No us podem servir-vos-en per no tenir-ne; utilitzeu-ne de barba de les mateixes dimensions del d'ofici"⁷⁵.

Les administracions superiors

Per sobre de l'Ajuntament, i amb qui aquest tenia més relació, hi havia la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona. Com a tal, s'ocupava dels assumptes del Govern català al territori que tenia encomanat. Havia assumit les funcions de la desapareguda Diputació i del Govern Civil. Així, els ajuntaments en rares ocasions s'havien de dirigir a la Generalitat directament, sinó que ho feien a aquest organisme intermediari.

Des del febrer de 1936, les comissaries delegades de la Generalitat havien passat a ser regionals, d'acord amb la nova divisió territorial. També s'havia creat el càrrec polític de secretari general d'Ordre Públic⁷⁶. El municipi de Santa Cristina estava comprès en la Regió II o Vegueria de Girona, formada per les comarques del Baix Empordà, l'Alt Empordà, la Selva, el Gironès i la Garrotxa⁷⁷.

El 3 de setembre de 1936 Martí Jordi Frigola fou nomenat nou conseller delegat de la Generalitat a Girona⁷⁸.

Pel que es desprèn de la documentació de la comissaria, els temes tractats entre l'Ajuntament i aquest organisme foren:

- El control de les entitats d'assistència social
- Els béns confiscats
- Els refugiats de guerra
- La constitució dels successius consistoris municipals
- L'obertura de cementiri

A banda, la comissaria s'ocupà directament de temes relacionats amb el municipi, com fou el control de petits aparells d'aviació de guerra, de les entitats de beneficència i dels sindicats (constitució)⁷⁹.

Existia encara una altra comissaria que actuava per

damunt dels ajuntaments: la Comissaria d'Ordre Públic de la Generalitat a la Bisbal, la qual fou creada a l'estiu de 1937 per tal de fer-se amb el control de la situació arran de l'esclat de la Guerra Civil. El seu àmbit de competència s'estenia a tota la comarca. Les seves funcions foren les d'aclarir els fets delictius (assassinats, robatoris, agressions), fer complir la normativa de proveïments (mantenir els preus, evitar acaparaments, persecució del mercat negre...), requisar materials i imposar sancions.

Al capdavant, hi havia un comissari, uns sotscomissari i un cos d'uns deu agents, tots ells dependents del comissari delegat de la Generalitat a Girona.

També hi havia una Inspecció de Guíxols, subordinada a la comissaria, que hauria tingut competències d'ordre públic sobre Santa Cristina⁸⁰.

La Comissaria d'Ordre Públic s'ocupava de temes relacionats amb Santa Cristina com el control dels sindicats i l'aclariment de fets delictius.

⁷⁵ AMSCA, Fons 09 (Jutjat de Pau), Correspondència, 1938.

⁷⁶ AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona.

⁷⁷ NEL·LO I COLOM, Oriol. "El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la Revolució (juliol-desembre de 1936)", dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: CEHSG, 1986, p. 119-134; *L'Autonomista*, 5-11-1936.

⁷⁸ NEL·LO I COLOM, Oriol. "El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la Revolució (juliol-desembre de 1936)", dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: CEHSG, 1986, p. 119-134.

⁷⁹ AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, 7. Ajuntaments (1925-1939), 7.1 Correspondència amb ajuntaments (1931-1939), Correspondència amb l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro (1934-1938), 4199/015.

⁸⁰ ACBE, Fons de la Comissaria d'Ordre Públic de la Generalitat a la Bisbal d'Empordà.

El nou ordre revolucionari

Arran de la instauració d'un nou règim regit per paràmetres socials i econòmics revolucionaris es creà a tot Catalunya i en algunes zones d'Espanya un nou ordre, el qual tingué algunes conseqüències pel que fa a les propietats i les persones.

Un dels efectes més visibles, a Santa Cristina, dels canvis que s'anaven produint, fou el del canvi de nom del municipi. Atès el marcat caràcter anticlerical del moviment revolucionari, des de la conselleria de Seguretat Interior del Govern de la Generalitat es decretà que els noms de municipis amb connotacions religioses serien substituïts per altres. En el cas de Santa Cristina, a l'agost de 1937, el nom del municipi fou canviat pel de Ridaura d'Aro.

Això comportà algunes confusions amb el municipi de Riudaura –a la Garrotxa–, fet del qual es deixà constància des del jutjat⁸¹.

La Revolució, però, anà molt més enllà dels símbols. En primer lloc cal parlar de les incautacions de béns. Cal dir que, a Santa Cristina, no foren moltes ni s'emprà a bastament la violència; tot i això, en tenim alguns exemples.

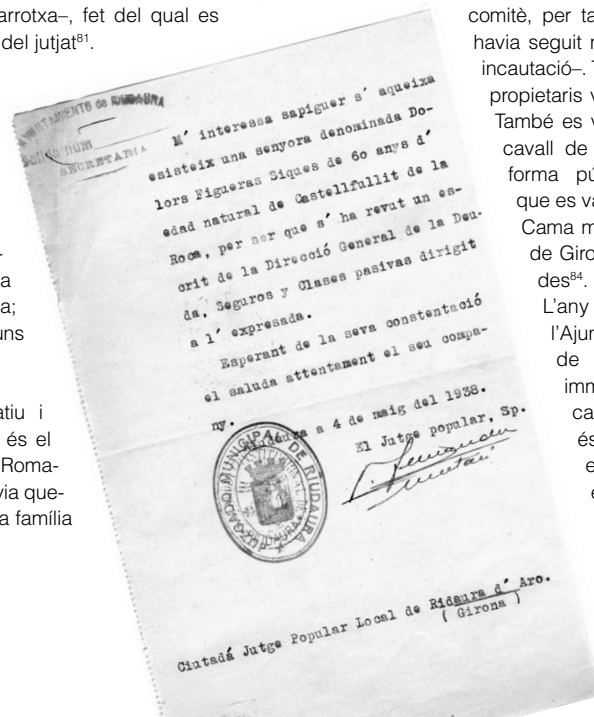
El cas més significatiu i més ben documentat és el de la casa Cama de Romanyà. Aquesta finca havia quedat abandonada per la família

des de l'inici dels fets bèl·lics. El Comitè de Milícies cristinenc féu notar que a la casa hi havia una certa quantitat de blat, el qual "deu portar-se en altre lloc i d'aquesta manera es privaria que les rates el malmenessin, cosa que seria de doldre per tractar-se de bona mercaderia". També es feia constar que s'havia nomenat un responsable del bestiar de la casa, a través del veí de Romanyà, en Miquel Dausà⁸².

Tot plegat s'havia fet en els moments inicials de la guerra, quan el comitè regia les polítiques locals. Tanmateix, més endavant se n'ocupà l'Ajuntament. Aquest últim decidí nomenar una comissió per a administrar "les matèries subjectes a possible alteració en cas de deixar-les del tot abandonades", principalment blat i patates. L'encarregat de fer-ne el seguiment fou Josep

Dausà –de la CNT i antic dirigent del comitè, per tant, una persona que havia seguit molt de prop aquesta incautació–. Tot plegat "fins que els propietaris vulguin fer-se càrrec". També es va acordar vendre un cavall de la mateixa casa, de forma pública⁸³. Sembla ser que es va intentar localitzar els Cama mitjançant l'Ajuntament de Girona, però fou endebades⁸⁴.

L'any 1937, des de l'Ajuntament s'estenia acta de l'ocupació d'aquest immoble, "destinat a casa habitació, la qual és assenyalada amb el núm. 5, de la que és propietari Josep Cama i Casas, el

Comunicació del jutjat de Riudaura (la Garrotxa) advertint que es podia haver produït una tramesa, per error, al jutjat de Ridaura d'Aro. (AMSCA, Fons 03, Correspondència, 1938)

⁸¹ AMSCA, Fons 09 (Jutjat de Pau), Correspondència (1938).

⁸² AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 23-10-1936.

⁸³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 01-11-1936.

⁸⁴ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 15-11-1936.

qual està afectat pel que disposa el Decret del 5 d'Agost del 1936". Així, es procedia "a l'ocupació de l'esmentat immoble. Aital ocupació té caràcter provisional i es posarà en coneixement de la Generalitat amb el prec que sigui feta l'adjudicació d'aquest immoble a aquest Ajuntament per tal de destinar-lo definitivament a Escola d'Ensenyament primari"⁸⁵.

Una altra casa possiblement confiscada hauria estat la Balmaña. Almenys això es deia a l'expedient d'Artur Lloveras obert per la presó on havia anat a raure el 1939. Segons això, Lloveras –a qui es titllava de president del comitè– hauria estat l'impulsor de la incautació d'aquest immoble⁸⁶.

Un altre edifici afectat per les incautacions fou el de Joaquim Dilla⁸⁷. Sobre aquest immoble "assenyalat de núm. 12 [al carrer o barri del Pedró], destinat a casa habitació, del qual n'era propietari en Joaquim Dilla", es feia constar que, en aplicació del Decret del 5 d'agost de 1936 "es procedeix a l'ocupació de l'esmentat immoble. Aital ocupació té caràcter provisional per tal de destinar l'esmentat edifici a residència accidental dels refugiats instal·lats en aquesta localitat, procedents de Màlaga". Pel que sembla, el mateix propietari de l'immoble havia accedit a deixar-lo utilitzar com a estatge per als refugiats⁸⁸.

A més, atès el caràcter anticlerical de la Revolució, quedaren confiscades les esglésies parroquials de Solius, Romanyà, Bell-lloc i Santa Cristina. L'alcalde confirmà l'existència d'aquests quatre edificis que, per Decret del 5 d'Agost de 1936, "foren confiscats per la Generalitat, per ésser béns de l'Església; indicant-vos a l'ensem que fins el dia 19 de juliol del mateix any, eren destinats a Esglésies"⁸⁹.

Quant a les cases parroquials de Santa Cristina, Romanyà, Bell-lloc i Solius –és a dir, els immobles del carrer de l'Església, núm. 30; de Romanyà, núm. 5; de Bell-lloc, núm. 7; i de Solius, núm. 12–, es procedia a les respectives ocupacions fent constar que des de llavors passaven a plena propietat de l'Ajuntament. Totes les ocupacions es feren en aplicació de l'article 3 del Decret del 5 d'Agost de 1936 en una data propera al 3 de juny de 1937, que és quan l'alcalde va verificar-les⁹⁰.

A banda dels immobles esmentats, es produïren incautacions de béns menors, com els que es dedueixen dels que declarava posseir el comitè en el moment de la seva extinció. Entre aquests béns requisats hi hauríem de comptar les armes que molt probablement es van retirar als elements considerats de dretes, però també objectes que probablement provenien de les cases benestants de la vila: 1 cullera de plata, 2 cascos per a aparells de ràdio, 1 rellotge d'or i 1 altre d'argent, 1 capsa amb monedes antigues, 1 vestit d'imatge religiosa i 2 quadres religiosos de fusta. També roba i llits de la casa Gifre de Solius⁹¹.

Alhora, sembla ser que hi hauria hagut requisos de vehicles, com la furgoneta de Joan Mont. Aquest fet fou atribuït a Mariano Vendrell (CNT), regidor de l'Ajuntament, per part de les noves autoritats franquistes⁹².

Una altra qüestió a banda –per la significació propagandística que tenien– fou la incautació dels aparells de ràdio. A petició del conseller Purtés (UGT), que era de l'opinió de "fer recollir els aparells de ràdio existents a aquest districte, els posseïdors dels quals fossin considerats de dretes, a fi d'evitar alarmes motivades per rumors que a voltes circulen", s'acordà unànimement que l'agutzil recollís els esmentats aparells i els diposités en un determinat local. A la vegada, també es determinà, a proposta de Dausà (CNT), que un cop retirades les ràdios dels elements de dretes, "deuria procedir-se de la mateixa manera a aquells posseïdors que, essent addictes a l'actual règim, llencessin rumors alarmants per haver-los sentit per ràdio per escoltar emissores faccioses"⁹³.

Més enllà de les confiscacions, una altra modalitat encetada amb la Revolució respecte a determinades propietats fou la de l'aprofitament. L'Ajuntament organitzà partides de treballadors en atur forçós per tal de treballar terres o pelar suros, com veurem als exemples següents.

Una de les propietats afectades fou la del mas Jofre, propietat de Ramon Gimbernat Arbat, la qual tenia terres sense cultivar. Així, s'acordà "trametre una comunicació a dit propietari, a fi de que urgentment participi a aquesta Alcaldia la resolució que tingui

Dibuix del mas Vilavella vers l'any 1936, efectuat per Maria Vicens Malagrida. (AMSCA, Col. 32, 01320; cessió de Josep Maria Vicens Batet)

⁸⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), D133 (Obtenció de béns i patrimoni per expropiació o cessió), 1936-0001, actes d'ocupació d'immobles (1937).

⁸⁶ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2215 (1939).

⁸⁷ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes politicosocials, Informe de Jaume Costa Semí (13/04/1942).

⁸⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), D133 (Obtenció de béns i patrimoni per expropiació o cessió), 1936-0001, actes d'ocupació d'immobles (1937); A151 (Llibres d'Actes), 1935-0001, acta de 23-02-1937.

⁸⁹ AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, 7. Ajuntaments (1925-1939), 7.1 Correspondència amb ajuntaments (1931-1939), Correspondència amb l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro (1934-1938), 4199/015.

⁹⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), D133 (Obtenció de béns i patrimoni per expropiació o cessió), 1936-0001, actes d'ocupació d'immobles (1937).

⁹¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L110 (Gestió general de la seguretat ciutadana), Relació dels efectes que han estat lliurats a l'Ajuntament (1936); A151 (Llibres d'Actes), 1935-0001, acta de 23-02-1937.

⁹² AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2207 (1939).

⁹³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 20-12-1936.

⁹⁴ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 01-11-1936.

⁹⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 15-11-1936.

⁹⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 01-11-1936.

⁹⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 21-02-1937 i 21-03-1937.

⁹⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 18-04-1937.

⁹⁹ AHG, Fons Govern Civil, 5.01. Expedients d'actuacions de la Comissió Provincial de Regions, Expedient de reconstrucció "Daños de guerra causados en los masos Vicens, Tallada i VilaVella, 1941".

¹⁰⁰ AHG, Fons Govern Civil, 5.01. Expedients d'actuacions de la Comissió Provincial de Regions, Expedient de reconstrucció "Daños ocasionados en los masos La Barraca, Magensa, Gotis, Marcó, Malvet, 1940"; Fons Comisaría Delegada de la Generalitat a Girona, correspondència amb l'Ajuntament de Santa Cristina.

¹⁰¹ AHG, Fons Govern Civil, 5.01. Expedients d'actuacions de la Comissió Provincial de Regions, Expedient de reconstrucció "Reparación de un inmueble destinado a almacén-depósito, junto a la Carretera Provincial de Gerona, c/ Teulera nº 9-11, 1940".

presa, referent a la terra inculta en el dit Mas⁹⁴. En Ramon Gimbernat, amb residència a Girona, es dirigí a l'Ajuntament per autoritzar-lo a "entregar les terres incultes existents a dit mas a persones que les vulguin cultivar per llur compte"⁹⁵.

Pel que fa a les restants terres incultes o abandonades pels propietaris, s'acordà que dos consellers de l'Ajuntament –Joan Buigas i Josep Dausà–, junt amb dos socis del Sindicat Agrícola del municipi, es fessin càrrec de l'assumpte i estudiessin "la manera que a aquest districte resti el menys possible de terreny per cultivar, dictaminant per a cada cas el que considerin convenient, cosa que després serà resolta per aquest Ajuntament"⁹⁶.

Sembla ser que també estava afectada la propietat o bosc del Sr. Almeda, a Romanyà de la Selva, atès que hi tenien lloc treballs dirigits per l'Ajuntament, en concret pel conseller Pey⁹⁷.

Per últim, l'Ajuntament havia sol·licitat al Servei Forestal de la Generalitat poder talar arbres a la finca de Joan Casas i Arxer –exiliat guixolenc a causa de

la Revolució–, coneguda amb el nom de cal Rei de Bell-lloc⁹⁸.

Altres propietats es van veure afectades per efecte de la Revolució i la guerra, la qual cosa fou denunciada davant les posteriors autoritats franquistes per obtenir ajuts econòmics per a la seva reconstrucció. Trinitat Malagrida declarà que als masos Vicens, VilaVella i Tallades se li havia cremat i devastat intencionadament una extensió de bosc, a l'agost de 1938. L'incendi començà en diferents punts de l'extensió dedicada a explotació forestal. Les pèrdues es calculaven en 95.000 pta. El mas tenia una extensió de 330 hectàrees, de les quals 35 es dedicaven a cultius agrícoles. Segons el governador civil, Malagrida fou obligada a satisfer forts impostos per haver estat considerada desafecta a la causa republicana⁹⁹.

També al mas la Barraca –que comprenia els masos secundaris Gotis, Maiensa, Marcó i Calvet–, la propietària declarava que s'hi havia fet un aprofitament del suro de les alzines de forma abusiva entre 1937 i 1938, la qual cosa les feia improductives de cara als anys següents. El mas tenia una extensió de 250 hectàrees, 75 de les quals eren per a explotació forestal –suros i pins–. Mercè Barraquer, vídua de Burch i domiciliada a Santa Coloma de Farners calculava els perjudicis forestals en una pèrdua d'unes 72 tones de suro. A més, en un determinat sector destinat a cultius, proper a la casa masia i adjacent a la carretera de Girona a Sant Feliu, aquests suros i pins havien estat arrasats pel fet que s'habilità el terreny com a camp d'aviació. Les pèrdues eren d'unes 6,5 hectàrees de cultiu. Tot plegat –es deia– pujava a 35.300 pta. Possiblement d'aquest camp sortís l'avioneta en direcció a Marsella esmentada en un telegrama dirigit a la Guàrdia Civil de Sant Feliu.¹⁰⁰

Quant al magatzem que l'empresa americana Manufacturas del Corcho Armstrong, S.A. tenia al carrer de la Teulera, el seu teulat i les finestres que donaven al carrer esmentat havien quedat totalment destruïdes. A més, un altre immoble presentava desperfectes deguts a un incendi ocorregut la nit del 3 de febrer de 1939 i causat per la retirada republicana¹⁰¹.

També s'utilitzaren altres finques amb finalitats distintes, com les tres propietats que es destinaren a ubicar els nombrosos refugiats que van anar arribant a Santa Cristina durant la guerra¹⁰².

En algunes ocasions el nou ordre revolucionari féu ús de la violència per poder-se imposar. El cas de les incautacions constitueix un exemple de l'ús de la força, en aquest cas administrativa, per part dels comitès i ajuntaments. Però també es donaren casos de violència contra les persones, de caràcter físic, especialment dirigida a propietaris, clergat i representants del sector polític de dretes. Aquesta extensió generalitzada de la violència a tot Espanya es produí sobretot els primers mesos de la guerra, la qual cosa els governs republicans foren incapaços de controlar.

Actualment sabem que les execucions durant la Revolució no van ser obra de forasters incontrats, excepte en alguns pocs casos, sinó el resultat d'accions derivades de les dinàmiques locals pròpies. La Revolució s'havia de fer amb la màxima celeritat i contundència, per tant, calia destruir l'ordre anterior. En aquest intent, tenia gairebé el mateix significat l'abolició de la propietat privada que la desaparició física dels representants de l'ordre que es volia liquidar. Hi havia, doncs, "la creença que la redempció social que la Revolució significava havia d'anar acompanyada de l'eliminació de les persones que representaven l'època anterior", diuen Solé i Villarroja¹⁰³.

De fet hi havia un ambient molt propici perquè es poguessin produir aquest tipus de fets, atès el buit de poder creat a partir de la revolta obrera com a resposta a l'aixecament feixista.

A més, les pròpies patrulles de control, encarregades teòricament de mantenir l'ordre, d'evitar saqueigs, pillatges i assassinats, tenien elements incontrolats infiltrats. A l'octubre de 1936 van passar a dependre del Comissariat d'Ordre Públic de la Generalitat i, al març de 1937, van ser dissoltes. A partir de llavors, la repressió dels enemics de la República es va fer des d'organismes directament lligats al Govern (policia, SIM i tribunals de justícia)¹⁰⁴.

A Santa Cristina sabem per diferents fonts que no es produïren assassinats entre la població considerada desafecta a la República. El que sí trobem és la imposició de multes a persones de dretes, de vegades amb ús de la força –segons la versió franquista dels fets–. A Artur Lloveras, per exemple, se l'acusà d'haver-ne cobrat "*amenazando con la pistola cuando se resistían a pagarlas*"¹⁰⁵.

Com hem dit, però, no es produïren assassinats¹⁰⁶. Des del Bisbat es féu balanç dels fets ocorreguts durant la Guerra Civil i es va concloure que cap clergue no havia estat assassinat. La informació es basava en el qüestionari que havia respost el 12 de setembre de 1939 Salvador Duran, el capellà cristinenc d'aleshores, en el qual s'assegurava que no hi havia hagut persecució contra els religiosos –ni abans ni durant la Revolució–, tot i que el capellà havia estat detingut el 19 de setembre de 1936 a l'estació de ferrocarril de MZA de Girona¹⁰⁷.

A Castell d'Aro, en canvi, s'ocí Enric Cama Bou, coadjutor del municipi: "*Junto con la sirvienta en la carretera de Vidreras. Parece que fue torturado, sufriendo todo resignadamente*".

Malgrat tot, es produïren assassinats revolucionaris en terme municipal, encara que no van tenir relació amb cap cristinenc. A Bell-lloc, per exemple, fou assassinat i enterrat Leandre Mir Puignau, religiós adscrit a Llagostera, el 3 de setembre de 1936. Junt amb ell foren morts Josep Noguera Rosa, capellà de les R. R. de l'Immaculat Cor de Maria de Sant Feliu i Josep Peralló Cunill, capellà de les R. R. Carmelites de la mateixa ciutat¹⁰⁸.

D'altra banda, segons una altra informació, al cementiri de Romanyà haurien estat enterrats, en sengles fosses, dos assassinats. Les autoritats franquistes van fer recaure la màxima responsabilitat d'aquests fets sobre Mariano Vendrell, al qual acusaven d'haver obligat dos veïns a cavar les fosses esmentades¹⁰⁹.

Molt a prop, a Penedes, fou assassinat Ramon Carbó Tenas, capellà de Llagostera, i el seu coadjutor,

¹⁰² AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes políticosociales, Informe de Jaume Costa Semi (13/04/1942).

¹⁰³ SOLÉ SABATÉ, Josep M.; VILLARROYA, Joan. *La repressió a la reraguarda de Catalunya, 1936-1939*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1989-1990, p. 385.

¹⁰⁴ SALLÉS, Anna. *Conèixer la història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*. Barcelona: Vicens Vives, 1992, p. 109-113.

¹⁰⁵ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2215 (1939).

¹⁰⁶ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), sèrie Informes políticosociales, Informe de Joan Buias Sabater (02/04/1940).

¹⁰⁷ ADG, *Cuestionario de los hechos ocurridos en las parroquias y arciprestazgos de la diócesis de Gerona con motivo del movimiento nacional de 18 de julio de 1936*. Arciprestazgo de San Feliu de Guixols. Parroquia de Santa Cristina de Aro.

¹⁰⁸ ADG, *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona. Sacrificios, ruinas y despojos de la Iglesia Gerundense durante el dominio marxista 1936-1939*, núm. extraordinari, 1942 (novembre), p. 20-21.

¹⁰⁹ AHG, Fons del Centre Penitenciari de Girona, Expedients i fitxes d'interns, exp. 2207 (1939).

Platja de Palamós amb restes de la crema dels ornaments de l'església de Santa Maria.
Segons el capellà de Santa Cristina, un grup de persones de Palamós causà les destrosses
a l'església parroquial cristinenca. (SAMP, Fons Llorenç Maspèra Colls)

Josep Puigdevall Barneda, que havien estat prèviament trets de la presó amb el pretext de traduir un document en llatí, el 22 d'agost de 1936¹¹⁰.

També hi hagué atacs a les propietats de l'Església. Segons la informació proporcionada pel capellà Salvador Duran, el 1939, l'església parroquial va ser atacada durant la Revolució i es va destinar a "habilitación de refugiados". A l'església s'havia destruït tot el "mobiliario, bancos, altares, ornamentos y todo lo referente al culto de la Iglesia parroquial de Santa Cristina de Aro". Entre els danys ocasionats també s'havien de comptar "dos campanas, dos cálices, una custodia, un Santo Cristo, un reliquiario, las crismas y un cupón; excepto las campanas todo lo demás era de plata, de escaso valor artístico". Tot plegat es valorava en 50.000 pta. A més s'afegia que "los que causaron atropellos fueron los de Palamós, con alegría y beneplácito de los del pueblo".

No s'atacà, en canvi, la casa parroquial, tot i que "han desaparecido los libros parroquiales siguientes: de bautismo, han desaparecido los anteriores al año 1785. De matrimonios, los anteriores al año 1783. De defunciones, los anteriores al año 1777. Además, han desaparecido todos los pergaminos, que eran muchos en esta parroquia, alguno de ellos notabilísimos por su antigüedad". D'altra banda, ni el cementiri ni les sepultures no foren confiscats ni profanats¹¹¹.

A banda, totes les parròquies foren tancades al culte i, a més, des del 24 de juliol de 1936 fins a l'entrada dels nacionals, es produí una manca de sacerdots que l'hauria fet inviable. No es tenia constància, però, que el culte catòlic s'hagués substituït per cap altre ni que se n'haguessin fet burles sacrílegues. Les Sagrades Formes o imatges, però, sí que s'havien profanat. Pel que fa al culte clandestí, no se sabia que s'hagués realitzat enlloc ni que s'haguessin administrat sacraments¹¹².

Pel que fa als edificis religiosos dels voltants, se sap que l'església de Castell d'Aro fou destruïda per complet, com també tres ermites o santuaris. Igualment a Sant Feliu es malmeté una ermita¹¹³.

L'onada de violència es va anar apagant a mesura que avançava la guerra. La recuperació del poder per part dels ajuntaments hi jugà un paper important. També el restabliment de les forces d'ordre i cossos de seguretat de la República, i els instruments per jutjar els crims. Finalment, el fet que els membres dels comitès fessin lliurament de les seves armes als ajuntaments, tal com succeí a Santa Cristina a l'agost de 1936, complint així "el que havia sortit disposat per la Superioritat, referent a recollida d'armes i municions a aquest Districte"¹¹⁴.

Un altre factor important perquè la violència no hagués estat superior a la que es produí fou la mediatització que els elements d'ERC exerciren sobre determinades persones properes a la CNT-FAI i que actuaven a l'entorn dels comitès antifeixistes.

Generalment, en aquelles poblacions on l'esquerra –habitualment a través d'ERC– havia governat amb comoditat, partint d'un gruix de vots considerable, el batlle i els regidors haurien adquirit una certa legitimitat entre la població, tant pel fet d'haver estat persones escollides de forma popular com pel fet d'haver exercit el poder des de l'Ajuntament. A més, entre l'ERC i la CNT locals, el sindicat que aplegava la major part de treballadors i treballadores, hi hauria hagut àmbits de sociabilitat compartits. Als municipis en què es donava aquesta idiosincràsia, la violència contra les persones hauria estat mediatitzada per l'actuació de les autoritats municipals, que en molts casos concrets van estar al darrere dels actes d'encobriment i salvaguarda de la vida d'algunes persones amenaçades. Aquesta dinàmica es produí en poblacions petites i mitjanes, allà on les relacions personals pogueren jugar un paper determinant per a la modificació de conductes. Ara bé, en aquells municipis on el poder local havia estat en mans de la Lliga Catalana i d'altres forces de dreta, els republicans no va tenir cap legitimitat per actuar davant la violència, que s'hi desfermà de forma molt més contundent¹¹⁵. Santa Cristina, doncs, seria un clar exemple d'això que hem exposat.

¹¹⁰ ADG, *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona. Sacrificios, ruinas y despojos de la Iglesia Gerundense durante el dominio marxista 1936-1939*, núm. extraordinari, 1942 (novembre), p. 20-21.

¹¹¹ ADG, *Cuestionario de los hechos ocurridos en las parroquias y arciprestazgos de la diócesis de Gerona con motivo del movimiento nacional de 18 de julio de 1936*. Arciprestazgo de San Feliu de Guixols. Parroquia de Santa Cristina de Aro.

¹¹² ADG, *Cuestionario de los hechos ocurridos en las parroquias y arciprestazgos de la diócesis de Gerona con motivo del movimiento nacional de 18 de julio de 1936*. Arciprestazgo de San Feliu de Guixols. Parroquia de Santa Cristina de Aro.

¹¹³ ADG, *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona. Sacrificios, ruinas y despojos de la Iglesia Gerundense durante el dominio marxista 1936-1939*, núm. extraordinari, 1942 (novembre), p. 30-31.

¹¹⁴ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament). A151 (llibres d'actes), 1935-0001, acta de 02-08-1936.

¹¹⁵ GAIRX MOURÓ, Jordi. "Orígens socials i polítics de l'exili català de 1939", dins PUJOL, Enric (coord). *L'exili català de 1936-1939. Noves aportacions*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2006, p. 21-39.

La militarització de la societat

L'allistament: les lleves

Una lleva és la incorporació a un exèrcit d'un grup de nois –anomenats quintos– nascuts un mateix any. Tradicionalment, es cridaven al servei aquells nois que complien 21 anys, de manera que la lleva del 1936 estava formada pels nois nascuts l'any 1915. Des dels ajuntaments s'elaboraven censos dels nois que pertanyien a cada lleva, més endavant passaven un reconeixement mèdic i eren mesurats per veure si eren aptes per al servei. Cal destacar que a Santa Cristina les revisions mèdiques les duia a terme el Dr. Casals, que fou designat l'any 1937 per a tal feina¹¹⁶. Els considerats com aptes per a ser mobilitzats eren enviats a la caixa de reclutament –dependència de la zona on s'inscrivien i classificaven els reclutes–, i allà eren destinats al servei.

Segons els càlculs, durant la Guerra Civil s'arribaren a mobilitzar fins a 20 lleves que comprenien els nascuts entre els anys 1901 i 1921¹¹⁷. La lleva més popular fou l'anomenada del biberó¹¹⁸. Amb aquest nom –pel fet que s'hi mobilitzaven nois de 17 anys– van ser conegudes les quintes republicanes dels nascuts el 1920 i 1921, els quals van entrar a files a finals d'abril del 1938.

La cronologia de les crides és la següent:

- Les lleves de 1929 a 1936: foren cridades entre el juliol del 1936 i el desembre del 1937.
- Les lleves de 1937 a 1940: foren cridades entre finals de 1937 i

març de 1938.

- Les lleves de 1927, 1928, 1941: foren cridades a l'abril de 1938.
- Les lleves de 1923 a 1926: foren cridades el 1938.
- Les lleves de 1922 i 1942: foren cridades al gener del 1939.

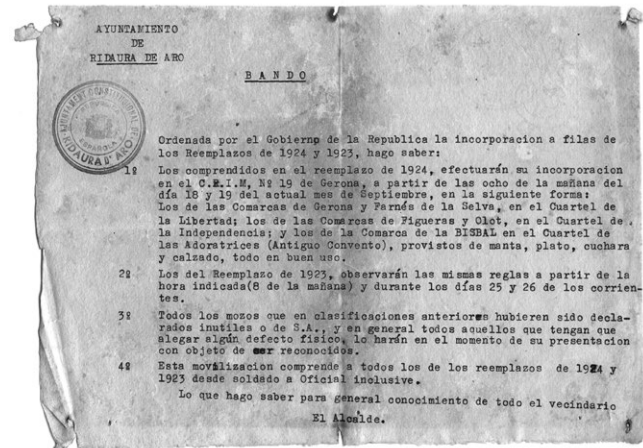
A mesura que el conflicte avançava i les tropes *nacionals* guanyaven terreny, augmentà el fenomen dels pròfugs, és a dir, persones que al ser cridades a files s'evadien. A Santa Cristina, els pròfugs s'emboscaven a les Gavarres i solien comptar amb l'ajuda d'alguns habitants que els procuraven amagatall i queviures. Sabem el cas de fins a 6 persones que en ser cridats s'amagaren i fugiren, en més d'una ocasió, de les batudes que feien les autoritats republicanes. Coneixem el cas de Ramir Menció Ra-

Ban cridant a la incorporació a les lleves del 1923 i 1924. (AMSCA, Fons 01, A173, 1938-0001)

¹¹⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 07-02-1937.

¹¹⁷ RIQUER, Borja de; CULLA, Joan B. *El franquisme i la transició democràtica, 1939-1988*, vol. 7, dins: de VILAR, Pierre (dir), *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1989, p. 22.

¹¹⁸ Es creu que va rebre aquest nom quan Frederica Montseny va referir-se a tots ells d'aquesta manera: "Disset anys? Però si encara deuen prendre el biberó!". MOLERO, Esteve, *Les quintes del biberó*. El Prat de Llobregat: Rúbri-

bassedas, el qual, segons un informe posterior de la FET y de las JONS, fou cridat a files però fugí a les Gavarres, on fou trobat i fet presoner, però “[...] por ser muy conocedor del terreno, logró escapar de entre ellos, dando inmediatamente aviso del peligro que corrían a todos los demás camaradas que como él se encontraban escondidos [...]”. També s’amagà en Joan Agustí.¹¹⁹ S’ha d’aclarir que, a mesura que es recorria a llocs més antigues, s’anaven incorporant a files pares de família, en un moment en què la pèrdua –transitòria o definitiva– d’aquest membre suposava la pèrdua d’un jornal o d’una força de treball vital per al sosteniment de la família, d’aquí el fet que molts desertessin. [GRÀFIC 1]

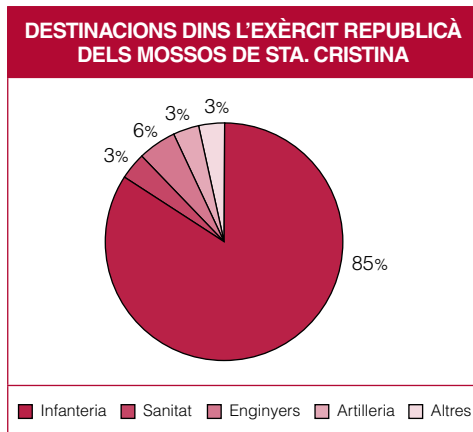
La vida al front

La República va haver de fer front a una guerra sense tenir un exèrcit professional o amb un mínim nivell d’instrucció. Malgrat això, va intentar crear-lo amb el decret de Largo Caballero del 30 de setembre de 1936, que establia l’Exèrcit Popular. Els milicians que foren incorporats a l’exèrcit no foren verdaderament militaritzats fins després dels fets de Maig del 1937, a la qual cosa cal afegir la manca d’armament, sobretot de l’aviació. En contraposició, l’exèrcit insurrec-

te sí que comptava amb tropes disciplinades i amb l’Exèrcit d’Àfrica, l’únic cos professional que hi havia a Espanya. A aquest fet, ha de sumar-s’hi que l’ajuda d’Alemanya i d’Itàlia fou enormement més abundant que la que la República va rebre de la URSS, la qual, a més, fou rebuda de manera intermitent per la frontera francesa.

Amb tots aquests problemes, no és difícil d’imaginar que la situació al front republicà fou complicada. Lluís Guillot Quintana, veí de Romanyà, amb el seu testimoni ens dóna una magnífica imatge de com es vivia al front: “Jo vaig estar dues vegades, com tots, preparat per a anar al primer atac, per a anar a atacar, sortir, saltar les trinxeres, amb les cartutxeres carregades, el fusell, una bandolera plena de cartuxos, i una bomba a cada costat, a punt de marxar. [...] Començaves a sentir: Bum! Bum! I et quedaves mig tonto. S’amagaven quatre desgraciats que eren com nosaltres, que no sabien el que feien. Perquè a la guerra va passar això. Com que érem principiants, no érem ni militars, ni érem res, i et posaven al front. I el que fèiem era defensar-nos com podíem. En Franco tenia –no l’alabo pas a en Franco–, però en aquells moments tenia tot l’exèrcit que eren militars. Aquella gent estaven entrenats. Però de la banda d’aquí, hi havia molts partits, i aquell tenia un tros, l’altre en tenia un altre...”¹²⁰. A la clara inexperiència dels soldats republicans s’afegien els problemes de subministrament de tot tipus de productes. El mateix testimoni recordava l’equipament que varen rebre durant l’hivern: “Passàrem molta fred, estàvem enmig de la neu, i, com a vestit, el «traje» que ens varen donar, i portàvem unes sabates que n’hi havia més a fora que no pas en el peu. I no ens varen donar res més, en un any no ens varen donar cap peça de roba”.

Ateses les condicions en què es trobaven, fou fàcil que es produïssin sovint desercions dins les files republicanes. Dels soldats cristinencs, també hi hagué qui intentà desertar, com és el cas de Joan Xargay Mascort, que fou afusellat al poble de Brihuega (Guadalajara) l’11 d’agost de 1937, segons informe de FET y de las JONS, “como escarmiento a los que como él intentasen pasar-se a las tropas Nacionales”¹²¹. [TAULA 3]

[GRÀFIC 1]

ca, 2000.

¹¹⁹ AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), Informes politicosociales.

¹²⁰ VINYAS CLOS, Meritxell. “La Guerra Civil a través de la història oral”. [Treball inèdit, 2002]. Per ajudar a pal·liar aquesta situació, l’Ajuntament cristinenc envia queviures al front d’Aragó, a l’octubre de 1936, per exemple. Vegeu: *L’Autonomista*, 10-10-1936.

¹²¹ AMSCA, Fons 08 (FET y de les JONS), informes politicosociales.

¹²² El bombardeig va ser efectuat el 26 d’abril de 1937 per la Legió Còndor. Gernika fou atacada amb l’aparent propòsit de provocar la seva destrucció total. Franco ho va negar fins a la seva mort, al·legant que els republicans havien cremat la ciutat durant la seva retirada.

¹²³ JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guixols*. Sant Feliu de Guixols: Ajuntament de Sant Feliu de Guixols, 2005, p. 135.

¹²⁴ VINYAS CLOS, Meritxell. “La Guerra Civil a través de la història oral”. [Treball inèdit, 2002]. Entrevista a Pepita Roser Sala.

¹²⁵ VINYAS CLOS, Meritxell. “La Guerra Civil a través de la història oral”. [Treball inèdit, 2002].

¹²⁶ JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guixols*. Sant Feliu de Guixols: Ajuntament de Sant Feliu de Guixols, 2005, p. 130.

¹²⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre

Els bombardejos sobre la població

Abans del conflicte, l'exèrcit espanyol no comptava amb una flota d'avions prou moderna per a dur a terme bombardejos significatius, però l'ajuda d'Alemanya, Itàlia i de la URSS fou clau perquè tant republicans com *nacionals* poguessin dur a terme accions militars utilitzant l'aviació. El bàndol *nacional* va comptar –durant tot el conflicte i en altres cossos militars– amb una major implicació dels seus aliats feixistes i nazis, la qual cosa li va permetre disposar de la Luftwaffe –al llarg de la Guerra Civil aquesta força va tenir l'oportunitat de provar els seus pilots i moderns aparells, com els bombarders Stuka i els caces Messerschmitt Bf 109– i de la Legió italiana per a realitzar els bombardejos sistemàtics sobre les ciutats i pobles.

Els pobles i ciutats situats a la rereguarda –sobretot republicana– foren utilitzats com a banc de proves per a una nova estratègia militar: els bombardejos estratègics sobre població civil. Aquesta tàctica consistia a bombardejar indiscriminadament zones poblades per tal de disminuir la moral de l'adversari, i el seu exemple més sagnant fou el bombardeig realitzat sobre Gernika¹²².

La província de Girona –i, doncs, la Costa Brava– fou bombardejada per l'aviació italiana des de Mallorca –illa utilitzada com a base dels bombardejos sobre

Catalunya–, i, des del mar, pel cuirassat *Canarias*, vaixell de la flota *nacional* tristament recordat per la seva intervenció en la matança de la carretera de Màlaga a Almeria l'any 1937. Aquest cuirassat, de 193 metres d'eslora, semblà el pànic entre les poblacions costaneres, amb bombardejos sobre Roses, Sant Feliu de Guixols i Palamós, entre altres.

Santa Cristina fou en aquest aspecte un poble afortunat, al no patir mai cap bombardeig aeri o marítim. Malgrat això, la poca distància que el separa dels seus veïns, i sobretot de Sant Feliu –una de les ciutats catalanes més bombardejades¹²³– va fer que els seus habitants visquessin de molt a prop els bombardejos i les seves conseqüències. La proximitat i el fet que molts cristinencs anessin diàriament a Sant Feliu a comprar o a treballar va acabar provocant la mort de dues dones de Santa Cristina durant un bombardeig aeri a la carretera de Girona del poble veí: Cristina Dardé Costa i Margarida Dausà Carreras, el 26 de novembre de 1938.

Santa Cristina no disposava d'elements de seguretat passiva –refugis o sirenes– per a defensar-se dels bombardejos. Els testimonis recorden com Santa Cristina no tenia sirena perquè es podia sentir la que avisava a Sant Feliu: “A Santa Cristina no n'hi havia, de sirena, però sentíem la de Sant Feliu. Quan sonava la sirena no ens movíem pas del lloc. A Sant Feliu tocaven la sirena perquè venia un bombardeig. La gent corria. Ja hi havia per anar-se a amagar. Jo, continuava al camp [...]”¹²⁴. Tampoc no tenim constància de l'habilitació o construcció de cap refugi per a evitar els estralls dels bombardejos. La gent, en escoltar la sirena, corria a refugiar-se allà on podia o on li havien indicat que era segur. Maria Xargay assenyalaria que, en el seu cas, “quan bombardejaven, ens ficàvem a dins d'un rebost”, mentre que altres, com Pepita Roser Sala¹²⁵, s'amagaven dins de recs: “Quan sonava la sirena hi havia un rec aquí darrere i teníem d'estirar-nos dins del rec aquest”. Malgrat no disposar d'elements de defensa, pocs dies després que Sant Feliu sofrís un bombardeig el 13 d'agost de 1937¹²⁶ en què moriren unes deu persones, des del consistori¹²⁷ s'aprovà que s'haurien d'apagar els

CRISTINENCS MORTS AL FRONT

MUNICIPI/NOM	EDAT	LLEVA	LLOC DE LA MORT	DATA
En Cirera	-	-	Extremadura	-
--, Joan (can Torres)	-	-	Front de l'Ebre	-/-/1938
Anglada Ribot, Josep	29	31	Hospital de Sòria	25/03/1939
Anglada Subirana, Josep	18	40	Front de l'Ebre	-/07/1938
Borràs Barceló, Joan	28	31	Front de l'Ebre	23/10/1938
Menció Pla, Francesc (Xicu)	28	31	Castelló de la Plana	19/06/1938
Rosés Dardé, Eduard	21	37	Castelló de la Plana	12/06/1938
Solsona -, Fortunato	-	41	Front de l'Ebre	-/-/1938
Viñolas Cortada, Miquel	26	33	Agramunt (Urgell)	-/12/1938
Xargay Moriscot, Joan	24	34	Brihuega (Guadalajara)	11/08/1937

[TAULA 3]

Bomba procedent d'un atac aeri que no va arribar a esclatar. (SAMP, Col. Pepita Ferrer Ferriol)

Dibuix del mas Pla fet per Maria Vicens Malagrida. Durant la retirada s'hi va instal·lar la plana major de la intenció republicana. (AMSCA, Col. 32, 01314; cèssió de Josep Maria Vicens Batet)

llums públics a partir de les nou del vespre. Tal mesura pretenia que Santa Cristina no fos vista des de l'aire en un eventual bombardeig nocturn. Més endavant, amb la intensificació dels bombardejos a Sant Feliu de Guíxols a partir del 1938, el consistori amplià l'anterior mesura, ordenant que les llums interiors de les cases no podien ser vistes des de l'exterior. Aquell mateix any, s'estavellà a prop de Penedes un hidroavió italià Heinkel He-59B, derribat per caces republicans d'origen soviètic Polikarpov I-15. L'hidroavió abatut havia participat en el bombardeig de diversos pobles de la costa i en l'enfonsament del vaixell republicà *Jaume I*. Els seus ocupants, tots italians, resultaren ferits i foren ràpidament arrestats per les forces republicanes¹²⁸.

L'ofensiva sobre Catalunya i la retirada republicana

Amb la derrota de l'exèrcit republicà a la batalla de l'Ebre –que havia esgotat Catalunya– s'inicià la definitiva ocupació del Principat. Franco designà l'Exèrcit del Nord, que comptava amb 300.000 homes, 500 peces d'artilleria i 500 avions¹²⁹, per a dur a terme l'ofensiva a finals de desembre del 1938. La precària situació de l'exèrcit republicà –sense aviació i amb 90.000 soldats, dels quals només 60.000 tenien fusell¹³⁰– facilità l'avanç ràpid de les tropes franquistes, que ocuparen Tarragona el dia 15 de gener i Barcelona el 26 d'aquell mateix mes. La caiguda de Barcelona va provocar una última onada de refugiats que es dirigien, juntament amb les restes de l'exèrcit republicà, cap a la frontera francesa –el Govern francès ja l'havia obert a finals de gener–. Al gener ja es començaren a veure els preparatius i l'inici de la retirada republicana. Maria Xargay, que

en aquells moments vivia al mas Sant Josep, recorda que va instal·lar-s'hi una companyia d'intendència de l'exèrcit republicà: "Ens varen emplenar una habitació del bestiar [...]. Per a anar a buscar menjar del bestiar, havíem de demanar permís, perquè un feia guàrdia perquè no hi entrés ningú. Amb això, a casa, no ens varen tocar, de bestiar. El bestiar, no el varen tocar, que a d'altres cases, sí. Amb tots els soldats que va haver-hi, arriben les malalties, tanta gent. A nosaltres ens varen encomanar sarna. [...] En una nit, va desaparèixer tothom. Una setmana o dues, hi van estar, a casa. [...]"¹³¹. També recorda que la plana major d'intendència es va instal·lar al mas Pla de Solius. Altres recorden que varen venir amb camions i varen evacuar els últims refugiats que quedaven i que, en ocasions, es varen produir saquejos. Un testimoni d'aquests és Lluïsa Sunyer: "Recordo que els rojos, quan es retiraven, anaven amb camions i entraven a les botigues i portaven uns bacallans a dalt dels camions, i es quedaven tot el que trobaven, i llavors ja se n'anaven"¹³². Enric Casadevall també presencià saquejos: "Si entraven en un «puesto» i si trobaven un xai o una cabra, el que trobaven, se l'emportaven, el mataven i se'l menjaven. I no es podia dir res!"¹³³.

d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 24-08-1937.

¹²⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 02-04-1938. Vegeu també: Col. 31, 1043-1055, taula rodona amb el testimoni de Natí Miret.

¹²⁹ DD.AA. *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 317.

¹³⁰ DD.AA. *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 317.

¹³¹ VINYES CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002].

¹³² VINYES CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002].

¹³³ VINYES CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002].

Relació de càrrecs públics locals

COGNOMS, NOM	GRUP POLÍTIC	1936		1937		1938		1939
		2 ago	21 oct	6 jun	1 ago	9 mai	10 oct	14 gen
Albertí Roig, Josep	ERC	A3						
Alsina Figueras, Lluís	UGT						C ¹³⁴	C
Amagat Marès, Jaume	ERC		C	C	C ¹³⁵			
Bou Rosés, Joaquim	CNT			C	C ¹³⁶			
Buigas Sabater, Joan	ERC	A2	A2	A2	A2	A ¹³⁷		
Cateura Lloveras, Joan	ERC	C						
Clara Pi, Jaume	UGT				C	C	C	C
Costa Semí "Barnés", Jaume	ERC						C	C
Costa Semí, Josep	CNT					C ¹³⁸	A3	C
Dausà Carreras, Josep	CNT		A3	A3	A3 ¹³⁹			
Dausà Noè, Joaquim	ERC	C						
Formiga Mas, Camil	ERC						C	C
Gafarot Morató, Jaume	ERC	C						
Garriga Sitjar, Pere	CNT					A1 ¹⁴⁰		
Mestres Deulofeu, Josep	ERC	C				C ¹⁴¹		
Miret Quintana, Ponç	ERC					C	A	A
Pey Sardà, Joaquim	CNT		C	C	C ¹⁴²			
Purtés Carbonell, Jaume	UGT		C	C ¹⁴³				
Roig Frigola, Benet	CNT						A1 ¹⁴⁴	C
Rosés Pont, Joan	UGT		C ¹⁴⁵	C	C	C ¹⁴⁶		
Suñer Darder, Josep	ERC	A	A	A	A ¹⁴⁷			
Vendrell Reixach, Mariano	CNT		C ¹⁴⁸					
Xirgu Costabella, Llorenç	CNT					C	C	C
	Total	7	8	8	8	8	8	8
	ERC	7	3	3	3	3	3	3
	CNT	0	3	3	3	3	3	3
	UGT	0	2	2	2	2	2	2

¹³⁴ Fou nomenat el 13-11-1938 en substitució de Rosés.

¹³⁵ Causà baixa el 09-05-1938 per motius desconeguts.

¹³⁶ Causà baixa el 09-05-1938 per motius desconeguts.

¹³⁷ Causà baixa el 10-10-1938 per haver estat mobilitzat com a soldat.

¹³⁸ Ja havia estat conseller de l'Ajuntament el 1931.

¹³⁹ Causà baixa el 09-05-1938 per haver estat mobilitzat com a soldat.

¹⁴⁰ Ja havia estat conseller de l'Ajuntament el 1931. Causà baixa el 10-10-1938 per haver estat mobilitzat com a soldat.

¹⁴¹ Ja havia estat conseller de l'Ajuntament el 1934. Causà baixa el 10-10-1938 per haver estat mobilitzat com a soldat.

¹⁴² Causà baixa el 09-05-1938 per haver estat mobilitzat com a soldat.

¹⁴³ Dimití el dia 01-08-1937 per motius particulars.

¹⁴⁴ Ocupà la Conselleria de Proveïments.

¹⁴⁵ Rosés era el membre de més edat d'aquell consistori.

¹⁴⁶ Causà baixa el 13-11-1938 per haver estat desautoritzat per la pròpia UGT.

¹⁴⁷ Causà baixa el 09-05-1938 per haver estat mobilitzat com a soldat.

¹⁴⁸ Fou cessat el 16-05-1937 per "acord de l'assemblea del sindicat". El substituï Bou, gairebé un mes després.

Escuts i segells municipals

Emblema de la Confederació Nacional del Treball

La CNT fou una central sindical d'ideologia anarcosindicalista, fundada a Barcelona l'any 1911. Fou l'organització sindical més important a Catalunya fins al final de la Guerra Civil espanyola. Diversos regidors de l'Ajuntament varen pertànyer a aquest sindicat.

Conselleria de Proveïments de Santa Cristina d'Aro

Aquesta conselleria era l'encarregada de proveir i distribuir els productes de primera necessitat al poble. El regidor havia de comprar les mercaderies i aquestes eren racionades tant a la població resident com als refugiats per mitjà de vals.

Segell del Sindicat Agrícola de Ridaura d'Aro

Es constituí a partir del Decret de Sindicació Obligatòria l'any 1936. Es va adherir a la CNT i en van formar part persones com l'alcalde per ERC, Joan Buigas. El sindicat s'encarregava de tasques com l'elaboració d'estadístiques d'existències de blat i va formar part de les comissions que creà l'Ajuntament per decidir què calia fer amb les terres dels propietaris fugits.

Segell del Jutjat Municipal

El segell correspon al Jutjat Municipal o popular de Santa Cristina. Aquest òrgan tenia les funcions de custodiar els detinguts per delictes al terme municipal, gestionar les multes imposades pels Tribunals de Subsistències i Preus Indeguts i exposar al públic els casaments previstos per tal que s'hi poguessin al·legar impediments.

Segell de l'alcaldia de Ridaura d'Aro

Segell del municipi entre el 1937 i inicis del 1939. En aquest segell es pot observar com la denominació del poble fou substituïda per Ridaura d'Aro. A banda, no hi ha l'escut del municipi sinó que hi ha imprès el de l'Estat espanyol.

Emblema de la FET y de las JONS

La Falange Española Tradicionalista y de las JONS fou el resultat de la fusió de diversos partits polítics d'ultradreta entre els quals destacaven la Falange Española i les Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista. Finalitzada la guerra, elaborà els informes d'aquelles persones que eren investigades per la dictadura.

Entrevista a l'expert: Àngel Jiménez

Àngel Jiménez i Navarro va ser arxiver de Sant Feliu de Guíxols de 1985 a 2008. Fruit d'anys d'investigació, va publicar el llibre *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols* (1995), un estudi pioner que fou pres com a model per posteriors projectes de recerca sobre aquest període.

Com et vas interessar pel tema de la Guerra Civil?

Als anys quaranta a Girona, quan tenia 6 o 7 anys, es notava que la gent parlava en veu baixa. El meu pare, que havia passat per un camp de concentració, posava Radio Pirenaica però havíem de vigilar que no hi hagués veïns que escoltessin. Hi havia por. La meua mare explicava coses dels bombardejos a Girona i l'entrada dels *nacionals* a casa, a punta de fusell. I ja quan vaig tenir 11 o 12 anys, pels volts dels anys cinquanta, vaig entrar en un altre àmbit social de Girona, al Mercadal –sortint del meu barri d'immigrants–. Vaig entrar en una escolania, amb mossèn Fernando, i allà començava a sentir una altra versió totalment diferent de la de casa. Quan vaig ser més gran, als anys seixanta, vaig llegir alguna cosa escrita. Ideològicament havia evolucionat cap a l'antifranquisme i les files del PSUC. Llegia llibres sobre la Guerra Civil, llibres francesos o editats allà. Llavors m'interessà trobar testimonis orals, ja a Sant Feliu, a finals dels anys seixanta, buscant una versió més quotidiana dels fets. Més endavant vaig començar a fer la llicenciatura d'Història, el 1970, i em vaig dotar d'un mètode. Calia anar més enllà de la simple descripció dels fets per conèixer-ne el context i les causes. A part, vaig anar recopilant documents que llavors eren desconeguts com els referents a la Guerra Civil a l'Arxiu Històric de Madrid, on vaig consultar la Causa General, que era documentació feta des de l'òptica dels guanyadors. Em sembla que vam ser dels primers que la vam poder consultar.

Amb quines notícies de Santa Cristina et vas trobar en les teves recerques?

Quan vaig consultar la Causa General vaig buidar els expedients de la gent de Castell d'Aro i Santa Cristina. També vaig apuntar la relació que hi havia per raó dels

bombardeigs, ja que molta gent se'n va anar a aquests pobles; on, d'altra banda, hi havia més possibilitats de trobar menjar. Si anava als arxius sempre cercava documentació referent als pobles de la Vall d'Aro.

Com vas pensar a aplegar tot això en un llibre?

La idea de convertir les recerques sobre la Guerra Civil en un llibre sorgeix arran dels Tallers d'Història. L'any 1985, quan vaig entrar d'arxiver, vaig pensar que el millor era oferir elements a les escoles perquè poguessin treballar la història local. I vam anar fent uns dossiers per treballar alguns temes, fins la Guerra Civil i el franquisme. I quan els tallers van treballar la Guerra Civil, vam publicar el llibre.

Quina repercussió va tenir el llibre?

El llibre es va exhaurir de seguida, va tenir molta repercussió: per una banda em criticaven els que deien que només havia recollit la versió d'una part i no de l'altra, però també hi havia gent que el valorava com a bastant objectiu, perquè veien recollides moltes de les versions que m'havien donat ells mateixos. També era innovador, perquè mai no s'havia escrit sobre el tema. Algunes persones m'aconsellaren que no el publicués perquè encara era massa aviat per a parlar-ne. Altres van pensar de denunciar-me perquè havia mencionat noms i cognoms dels seus familiars que sortien a la documentació, i això els va molestar.

Per què et va atreure tant la Guerra Civil?

El tema de la Guerra Civil és el tema de la meua vida. Encara ara hi treballo, sobretot en qüestions referents a la repressió republicana. Penso que si he dedicat tants esforços a la Guerra Civil, gairebé tota la vida d'historiador a aquest tema, és perquè vaig veure de quina forma va marcar la vida dels meus pares i la de tanta gent. També la nostra. Val la pena dedicar esforços per aclarir les causes i les conseqüències, sense pretendre l'objectivitat absoluta, però sí anar-s'hi acostant. La història ha de ser una lliçó per procurar que aquesta situació no es repeteixi mai més, perquè les democràcies s'han d'anar perfeccionant dia a dia. Penso que treballar la Guerra Civil ens ha d'estimular a buscar una societat millor i més humanitzada.

Àngel Jiménez, a casa seva, entrevistat el dia 31 de juliol de 2009

La manca d'aliments per a tants refugiats

La població l'any 1936

Per obtenir informació sobre la població de Santa Cristina, hem recorregut als padrons i als seus corresponents resums i rectificacions. A l'arxiu municipal conservem el padró corresponent al 1936¹⁴⁹, any d'inici de la guerra, fet que ens dóna la possibilitat de saber quina era la població exacta en el moment anterior o a inicis del conflicte. [GRÀFIC 2]

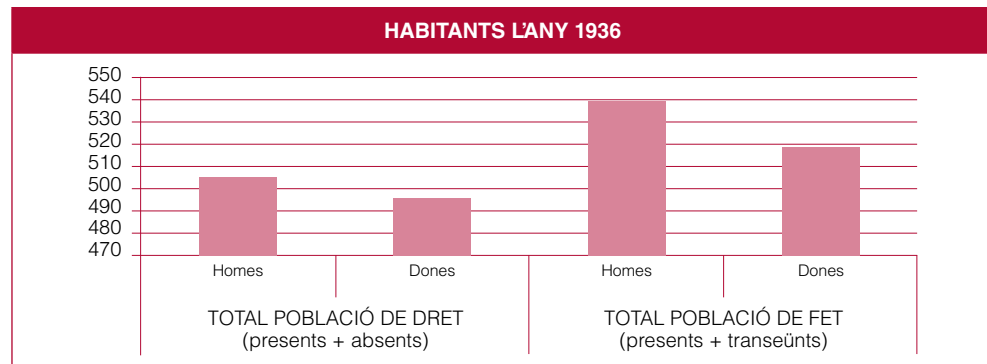
L'any 1936, Santa Cristina compta amb un total de 1.059 habitants. Per zones, el barri més poblat és la Teulera, amb 243 habitants (22,9% de la població), seguit del barri de l'Església, amb 223 (21%), Romanyà, amb 148 (14%), Solius, amb 137 (12,9%), el barri de Bufaganyes, amb 123 (11,6%), el barri de Salom, amb 111 (10,5%), i per últim, Bell-lloc, amb 74 habitants (7%).

Per oficis, la majoria de la població seguia treballant en l'agricultura o en feines del bosc, ja que aquell any el 40% de la població activa del municipi realitzava feines relacionades amb aquest sector. [GRÀFIC 3]

Cal destacar que l'ofici de taper només el duien a terme 11 individus, fet que s'explica per la crisi que arrossegava el sector des dels anys vint. També trobem ferroviaris, els quals treballaven a les diferents estacions del carrilet de la zona (Santa Cristina, Bell-lloc - Font Picant i Sant Feliu).

Els refugiats

La població de Santa Cristina durant el conflicte va oscil·lar entre els 1.059 i els 1.305 habitants. L'explicació al fet que la població s'incrementés en gairebé 300 persones l'hem de buscar en el fenomen dels refugiats de guerra. Cal tenir en compte que és un fet freqüent que els conflictes bèl·lics provoquin moviments de població que fugen de les zones de guerra i de les repressions. Catalunya va acollir gran part de la població refugiada del bàndol republicà, ja que durant la major part del conflicte va estar allunyada dels fronts –es creu que arribaren fins a 1.000.000 de persones en un moment en què Catalunya comptava amb 3.000.000 d'habitants¹⁵⁰–.

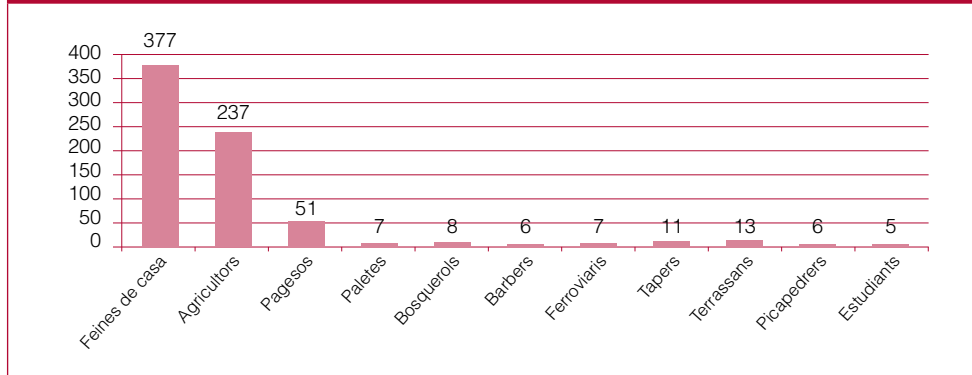

[GRÀFIC 2]

¹⁴⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), G116 (Padró municipal d'habitants), 1920-0001.

¹⁵⁰ MATAS I BALAGUER, Josep. *La Revolució i la Guerra Civil a la Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1990, p. 147.

PRINCIPALS OCUPACIONS EL 1936

[GRÀFIC 3]

Pel que fa a Santa Cristina, tenim constància que es varen arribar a acollir fins a 621 refugiats l'any 1939¹⁵¹, quantitat que suposava un increment del 58% de la població. Tot i això, hem de fer esment que la població refugiada era molt fluctuant i és molt possible que aquest nombre de persones es donés només durant un curt període de temps. A més, en un resum dels quaderns auxiliars del padró¹⁵² es fa esment que no es conserven llistes dels refugiats, fet que, sumat a l'anterior, dificulta tenir coneixement exacte sobre quants i quins refugiats varen estar a Santa Cristina durant la guerra. [GRÀFIC 4]

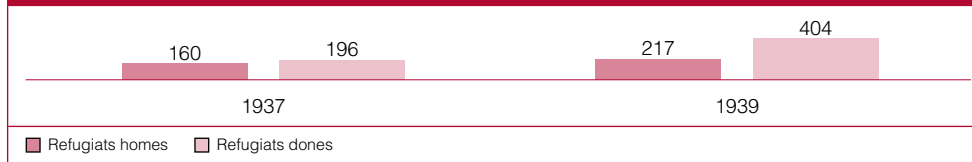
Els refugiats solien ser de dos tipus: els de fora del territori català i els provinents de Catalunya.

Refugiats de fora de Catalunya

Aquests refugiats solien venir de les diferents zones on anava avançant el front de guerra. Generalment, eren famílies que, en veure que s'acostaven les tropes *nacionals* al seus pobles, fugien, la majoria a peu, emportant-se l'equipatge bàsic i amb provisions per a pocs dies. Solien arribar amb trens i camions (des del nord dels Pirineus) o vaixells (pels principals ports del Mediterrani) a les capitals de comarques o principals poblacions, i des d'allà eren repartits pels diferents pobles que podien acollir-los.

La primera notícia que tenim sobre la presència de refugiats de fora de Catalunya a Santa Cristina és del 26 de febrer de 1937¹⁵³, dia en què el poble va acollir 84 dels 3.000 refugiats provinents de Màlaga, els

TOTAL REFUGIATS A SANTA CRISTINA D'ARO

[GRÀFIC 4]

¹⁵¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), G124 (Relacions de població estrangera, transeünt i refugiada), 1937-0001, relacions d'estrangers residents al municipi.

¹⁵² AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), G123 (Revisions anuals del padrons d'habitants), 1920-0001, Quaderns auxiliars del padró, Quadern auxiliar de 1939.

¹⁵³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-001, acta de 23-02-1937.

¹⁵⁴ BORRAS DOLERA, Mercè. *Refugiats/des: 1936-39*. Quaderns de la Revista de Girona, 87. Girona: Diputació de Girona, Caixa de Girona, 2000.

¹⁵⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-001, acta de 23-02-1937.

¹⁵⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-001, acta de 23-02-1937: "[...] Cal remarcar les ordres donades als individus que procedirien a la requisita de robes, per tal que obressin en consciència sense que el moment actual indiqués ocasió per a treure de les cases el que es considerés millor i deixar l'inferior, podent fer aquesta la mateixa servitud".

¹⁵⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), G124 (Relacions de població estrangera, transeünt i refugiada), 1938-0001, Estadística de refugiats de Sant Feliu de Guíxols a Santa Cristina d'Aro.

¹⁵⁸ VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002]. Annex 1: Transcripció literal de les entrevistes.

¹⁵⁹ VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002]. Annex 1: Transcripció literal de les entrevistes.

Vapor Ciudad de Barcelona atracat al port de Sant Feliu de Guixols. Aquest vapor va portar els 4.000 refugiats procedents de Màlaga. (Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols. Fons Vicenç Gandol; autor: Vicenç Gandol)

quals havien arribat en dos vaixells al port de Sant Feliu de Guixols el dia 16 d'aquell mateix mes¹⁵⁴. Es va decidir que se'ls instal·lés a la casa rectoral –confiscada per un decret de la Generalitat del 1936– i a can Dilla, a petició del seu mateix propietari: “Havent tingut en consideració l’oferta de la casa de referència pel propietari esmentat, Sr. Dilla.”¹⁵⁵. També se'ls va proporcionar roba i llits requisats de les cases Cama de Romanyà i Gifre de Solius¹⁵⁶.

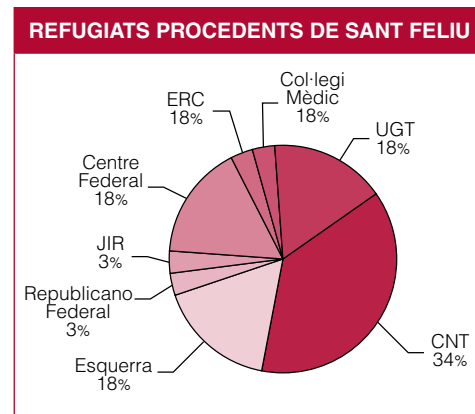
Refugiats provinents de Catalunya

Aquests refugiats provenien dels pobles i zones que eren bombardejades per part de l’aviació (des de Mallorca) o la marina *nacional*. La majoria dels refugiats provinents de Catalunya a Santa Cristina eren de Sant Feliu de Guixols, des d’on la gent fugia pels bombardejos del creuer *Canarias* i de l’aviació italiana. L’any 1938¹⁵⁷ ascendien a un total de 282 persones i restaven repartides en diferents masos i cases del municipi. La majoria d’aquests refugiats pertanyien als sindicats CNT i UGT –52%– o bé eren de tendència republicana federal –45%–. [GRÀFIC 5] Els testimonis de Lluïsa Soler Sala i de Pepita Roser Sala ens donen una idea de com i on estaven allotja-

des aquestes famílies. La primera recorda que “a casa meva s’hi van instal·lar set famílies. Tanta gent a la casa ho vàrem passar molt malament, però al mateix temps, jo, que era petita, vaig aprendre molt. Hi havia unes noies que havien sortit del Cor de Maria, tenien cap a disset anys, i m’ho varen ensenyar tot; per cert, tot això ho sé fer, de cosir i de moltes i moltes coses, de quan era petita. [...] Aquestes famílies eren de Sant Feliu, refugiats, famílies que marxaven de Sant Feliu perquè hi bombardejaven molt... i, és clar, a la casa que els volien [...]”¹⁵⁸. La Pepita Roser feia esment del fet que “totes les cases estaven plenes de gent d’altres llocs. Hi havia molta gent de Sant Feliu. El meu avi, com que vivia sol, van anar a casa seva moltes famílies de Sant Feliu. Totes les cases estaven plenes de gent [...]”¹⁵⁹.

La manca d’aliments

L’arribada dels refugiats va suposar molts problemes per a aquells pobles que els acollien, ja que l’esclat de la guerra va comportar que escassegessin molts productes. Santa Cristina no va ser una excepció, atès que les principals dificultats consistien tant a proporcionar aliments, allotjament i educació com a garantir unes mínimes condicions higièniques i sanitàries a un volum de gent que sovint era insostenible per a molts pobles. Des del consistori es va decidir,

[GRÀFIC 5]

aquest municipi en proporcionar-los-hi el menjar corresponent, s'ha vist obligat a prendre certes mesures per a procurar s'obtinguin les patates necessàries fins a arribar a la propera collita, consistents en dirigir una comunicació als principals productors o pagesos d'aquest districte, obligant-los a facilitar, dintre el termini més breu possible i en el local d'aquesta Conselleria de Proveïments, la relació dels kilos que tinguin en existència, advertint-los que de no fer-ho cas d'ésser comprovada diferència entre la dita declaració i la veritable existència, serien decomissades, sense dret a indemnització de cap mena [...]"¹⁶⁰. Dos mesos més tard, al desembre, es decidí enviar una

a l'octubre del 1937, prohibir que els pagesos i agricultors exportessin patates a altres pobles per tal que l'Ajuntament en pogués disposar per alimentar els refugiats: "[...] Seguidament i amb motiu de la nova arribada de refugiats i amb les dificultats que es troba

carta al Comitè Regional d'Ajut als refugiats demanant que es reduïssin a la meitat els 104 refugiats que restaven allotjats al poble, al·legant la següent cosa: "[...] Reporten [els refugiats] unes extraordinàries despeses pel Municipi, i a més, la carència de que-

Vista actual de can Dilla. El propietari del mas es va oferir per acollir una part dels refugiats. (AMSCA, Col. 31, 04582)

Camps dedicats a l'agricultura a l'actual paratge de la urbanització Golf Costa Brava, als anys cinquanta. (AMSCA, Col. 33, 04588)

¹⁶⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), A151, 1937-0001, acta de 16-10-1937.

viures impossibilita tractar-los millor, com així seria el diseg de la Corporació [...]”¹⁶¹.

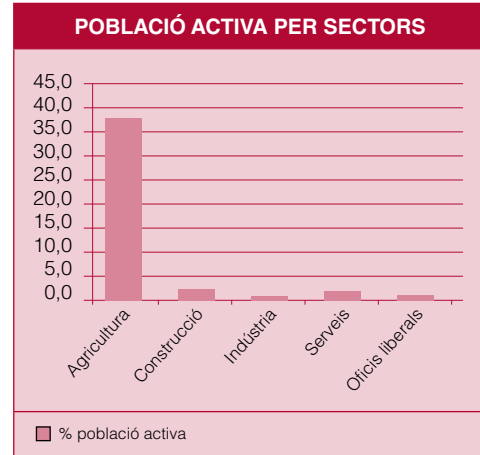
Gènere i xifres finals

Amb l’anàlisi dels apèndixs i resums dels padrons, hem pogut observar que la majoria dels refugiats solien ser dones, nenes i gent gran. Segons els esmenats padrons, es pot veure un increment d’unes 300 persones en relació amb els anys 1936 i 1939¹⁶², fruit, segurament, del fet que es varen incloure en el padró els refugiats que en aquell moment restaven al municipi. Si s’observa amb més deteniment, es pot comprovar que hi ha un augment significatiu de dones domiciliades (no empadronades), que correspondria a les dones i nenes que estarien acollides al poble, ja que l’any següent el seu nombre torna a disminuir ostensiblement. A més, és lògic que la majoria de refugiats siguin dones, pel fet que els homes es necessitaven per al front o per a feines més físiques que calien en aquells moments –indústria bèl·lica o construir refugis, entre altres–. [GRÀFIC 6] [GRÀFIC 7]

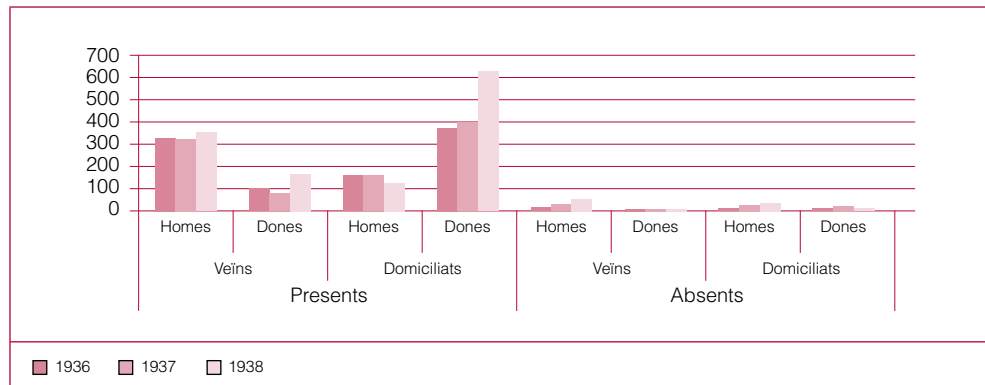
A mesura que els *nacionals* anaven avançant i un cop ja entraren definitivament a Catalunya amb la victòria a la batalla de l’Ebre, el poble anà rebent cada vegada més refugiats, fins arribar als 621, segons resta anotat en un apèndix del padró datat l’any

1940: “En estas secciones de Bajas hubiera correspondido dar de baja a 621 refugiados de guerra que vinieron en este pueblo hasta la fecha de liberación del mismo el 4 de febrero de 1939 [...]”¹⁶³.

Amb l’entrada dels *nacionals*, alguns dels refugiats varen optar per travessar la frontera mentre altres varen ser retornats als seus pobles d’origen.

[GRÀFIC 6]

[GRÀFIC 7]

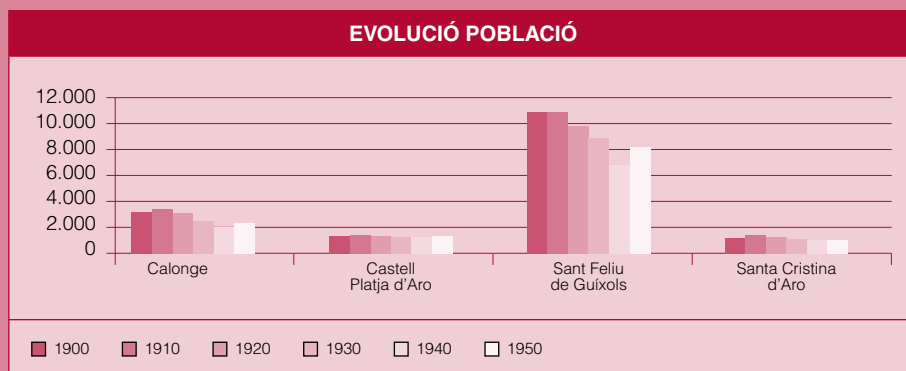
¹⁶¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d’actes del ple de l’Ajuntament), 1937-0001, acta de 19-12-1937.

¹⁶² AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), G123 (Revisions anuals del padrons d’habitants), 1920-0001, Quaderns auxiliars del padró.

¹⁶³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), G123 (Revisions anuals del padrons d’habitants), apèndix del padró.

Evolució de la població

A partir de l'observació de l'evolució de la població durant la primera meitat del segle xx es pot veure, a grans trets, quin efecte tingué la Guerra Civil sobre els habitants. Tot i que en conjunt es va perdre població, sembla que la pèrdua més important es produeix just després del conflicte. L'any 1940 Santa Cristina i els pobles veïns registren un descens de 2.036 habitants, un total del 14% de la població del 1930. En comparació amb altres períodes, veiem que les xifres són més elevades que el 1920, any en què la població havia sofert la grip espanyola del 1918, que va causar una gran mortaldat, sobretot entre els infants. La Guerra Civil va contribuir a continuar amb el descens de població –morts, refugiats, exiliats, etc.–, la qual no es recuperará fins als anys seixanta i setanta amb l'arribada de la immigració espanyola i el *baby-boom*. [GRÀFIC 8]

[GRÀFIC 8]

L'augment dels impostos

La situació econòmica durant aquests tres anys fou especialment difícil tant per a l'Ajuntament com per als habitants del municipi. La guerra comportà també uns costos econòmics, als quals els pobles petits com Santa Cristina havien de fer front com poguessin.

Recaptació

Per a costejar les noves despeses ocasionades pel conflicte –racionament, manutenció de refugiats de guerra, reclutament, desperfectes dels bombardejos, etc.– la Generalitat, amb el Decret del 17 d'Agost de 1936, va autoritzar els ajuntaments perquè augmentessin els impostos als seus ciutadans. Aquesta mesura no agradà als habitants del poble, que a les penúries econòmiques que sofrien, havien de sumar-hi un augment d'impostos. Josefina Suñer, filla de Josep Suñer, recorda que l'augment de la pressió fiscal va perjudicar la imatge del seu pare, ja que "devia tenir gent ofesa, i en aquella situació

L'Ajuntament va haver de recórrer a la confecció d'un repartiment extraordinari per atendre les despeses extres i l'atur forçós

en què va ser alcalde encara més, perquè la Generalitat va autoritzar a apujar molt les contribucions"¹⁶⁴. L'augment de les despeses no tardà gaire a fer-se present, i al novembre del 1936 l'Ajuntament ja va haver de recórrer a la confecció d'un repartiment extraordinari per "atendre les despeses extraordinàries i atur forçós"¹⁶⁵. S'ha de tenir en compte que l'aprovació del pressupost de 1936 s'havia fet en època de pau, abans que esclatés la insurrecció militar.

La incertesa de com evolucionarien els diversos esdeveniments que varen tenir lloc a finals del 1936 i la primera meitat del 1937 –primers fets bèl·lics, Decret de Col·lectivitzacions de la Generalitat, augment dels aturats forçosos, etc.– varen fer que el consistori prorrogués el pressupost del 1936 durant tot un any. En un primer moment, al desembre del 1936 s'aprovà la primera pròrroga que havia de durar fins al març de l'any següent: "Seguidament i tenint en compte que s'està a punt d'acabar la vigència del pressupost ordinari del corrent 1936 [...], trobant-se aquesta Corporació en la impossibilitat de fer cap càlcul aproximat de les despeses per al 1937, degut a l'actual estat de coses, que fa impossible preveure quines despeses hauran de portar-se a cap, ni tampoc pot fixar-se cap base de tributació normal per a fer front a les despeses amb motiu de la transformació que s'està operant, s'acorda per unanimitat prorrogar la vigència del meritat pressupost per a tot el trimestre del 1937, amb les mateixes quotes que regeixen en l'actual exercici i acordant-se les baixes justificades dels individus que en el repartiment figurin i no els pectoqui figurar en l'exercici del 1937"¹⁶⁶. Un cop finalitzada aquesta primera pròrroga, es va decidir ampliar-la definitivament durant tot el que restava d'any: "Finalment fou acordat prorrogar per tot el que manca del corrent any el pressupost municipal del proppassat any 1936 i la confecció del corresponent repartiment general d'utilitats per a l'actual any 1937, amb les modificacions d'Altes i Baixes que siguin necessàries"¹⁶⁷. No és un fet ocasional que s'optés per aquesta mesura el 21 de març del 1937, poc després que s'hagués d'iniciar el racionament del blat i que arribessin els primers refugiats de guerra al poble. Suposem que davant els dos anteriors esdeveniments –molt costosos i que ningú no podia predir quant de

¹⁶⁴ Entrevista a Josefina Suñer Geronès, 06-12-2006.

¹⁶⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 15-11-1936.

¹⁶⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 20-12-1936.

¹⁶⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 21-03-1937.

temps durarien o si augmentarien— es va creure convenient no elaborar un pressupost per al que restava d'any. Tan sols es va dur a terme el cobrament del repartiment general d'utilitats d'aquell any per cobrir les despeses extres que anaven sorgint. Un cop aprovada la pròrroga del pressupost de 1936, es va haver de solucionar una nova dificultat: els contribuents que no podien fer front als repartiments extraordinaris. La greu situació econòmica per la qual passaven els habitants del poble va provocar l'augment dels propietaris que no podien pagar els nous

impostos. A més, a aquest increment s'hi havia de sumar el dels grans propietaris que havien fugit en esclatar la guerra. Davant aquesta situació, el consistori —que requeria d'aquests ingressos— va decidir pelar i vendre els suros d'aquells propietaris que tinguessin aquest arbre en les seves terres: "A continuació i apropant-se la temporada per a extreure la pela dels suros, fou acordat que hom procuraria fer-se per compte d'aquest Ajuntament en les propietats quals propietaris tinguessin pendent de pagament llurs rebuts del repartiment extraordinari del passat any

Vista actual del mas Jofre. L'Ajuntament va intervenir els suros d'aquesta propietat per cobrar els impostos endarrerits. (AMSCA, Col. 31, 04583)

L'any 1938, el conseller Pere Garriga va fer un préstec de gairebé 6.000 pta. a l'Ajuntament

1936 i el producte que s'obtingui ingressarà a la Caixa municipal com a pagament no solsament dels esmentats rebuts sinó inclús dels que poguessin tenir dels repartiments generals d'utilitats d'anys endarrerits, entregant-se després al respectiu interessat el sobrant del que pugui obtenir-se"¹⁶⁸. Les feines de pela es duïen a terme amb persones que estaven a l'atur i amb agricultors, i aquests

intervenien en les propietats afectades –casa Cama i el mas Jofre, per exemple– i l'Ajuntament procedia a vendre el suro per mitjà de subhasta.

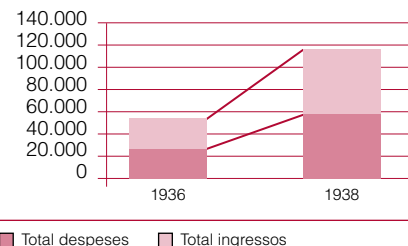
L'any 1938 la cosa empitjorà fins al punt que el primer tinent d'alcalde, Pere Garriga Sitjà, va haver de fer un préstec al consistori de 5.988,85 pessetes per tal que aquest "hiciera frente a sus necesidades económicas existentes, acordándose satisfacerlas cuando las circunstancias lo permitan"¹⁶⁹. La quantitat li seria retornada quan la situació econòmica municipal hagués millorat. Tot i el préstec, l'Ajuntament tenia un dèficit de 17.059,50 pessetes, que va haver de ser tapat amb la confecció d'un pressupost extraordinari¹⁷⁰.

Principals despeses

Com ja s'ha esmentat anteriorment, Santa Cristina durant els tres anys de guerra només va elaborar dos pressupostos, el del 1936 i el de 1938. El pressupost del 1936 fou elaborat i aprovat abans de l'esclat de la guerra, i a partir de la seva comparació amb el del 1938 –un any molt proper– podem observar quin fou l'esforç econòmic que va haver de realitzar el municipi durant el període. [GRÀFIC 9]

El fet que crida més l'atenció és que les despeses varen doblar-se en dos anys. Les despeses pressupostades l'any 1936 sumaven 23.517 pessetes, mentre que el 1938 foren liquidades un total de 55.902 pessetes¹⁷¹.

PRESSUPOSTOS MUNICIPALS

[GRÀFIC 9]

Els capítols que experimentaren un major increment foren els relacionats amb l'assistència social, la instrucció pública i els imprevistos

L'assistència social¹⁷² fou el capítol que més s'incrementà a causa, en gran part, de les atencions que havien de rebre els refugiats de guerra i que és titulat "Atencions diverses". Els números indiquen que aquest capítol fou el més important del pressupost, ja que representava el 25% de les despeses. [TAULA 4]

La instrucció pública¹⁷³ també registrà un augment de la partida, ja que durant aquests anys es van dur a terme tots els projectes i tràmits per construir una escola a Romanyà i una de pàrvuls a Santa Cristina. Les dificultats del moment no varen permetre que l'Ajuntament iniciés les obres i només va tenir temps de comprar el material escolar. Amb tot, és destacable l'aposta per projectes de futur com aquests. [TAULA 5]

El capítol d'imprevistos¹⁷⁴ és el tercer que experimenta un increment significatiu. Com el seu nom indica, es tracta d'una partida destinada a cobrir les despeses que no s'han pogut preveure. En relació amb el 1936, la partida consignada a aquest capítol es multiplica per quatre, fet que indica que es tractava d'un moment ple d'imprevistos –bombardejos, racionament, col·lectivitzacions, etc.–. [TAULA 6] [TAULA 7]

¹⁶⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 15-05-1937.

¹⁶⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 10-10-1938.

¹⁷⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 20-11-1938.

¹⁷¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), E111 (pressupost municipal), 1922-0001.

¹⁷² AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), E111 (pressupost municipal), 1922-0001.

¹⁷³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), E111 (pressupost municipal), 1922-0001.

¹⁷⁴ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), E111 (pressupost municipal), 1922-0001.

CAPÍTOL IX - ASSISTÈNCIA SOCIAL	1936	1938
Assegurances socials treballadors municipals	72	200
Quotes de jubilació de treballadors municipals	72	72
Col·locació obrera	50	50
Atencions diverses		15.448

[TAULA 4]

CAPÍTOL X - INSTRUCCIÓ PÚBLICA	1936	1938
Material escoles nacionals	200	2.480
Gratificacions als mestres		1.200
Cens professional	102	102

[TAULA 5]

CAPÍTOL XVIII - IMPREVISTOS	1936	1938
Atenció a les despeses que no tenen consignació especial en aquest pressupost	500	2.080

[TAULA 6]

DESPESES	1936	1938 (més pressupost extraordinari)
CAPÍTOL I - OBLIGACIONS GENERALS	PESETES	PESETES
Crèdit reconegut amb el Sr. Agustí Gifre per la seva bestreta, acceptat per l'Ajuntament per a camins veïnals	200	
Aportació forçosa a la Diputació	4.900,00	5.157,50
Institut d'Higiene	225,96	215,01
Amortització d'emprèstits	645	645
Presó del partit	184,07	184,07
Contribucions	251,80	255
Indemnització al carter	500	500
Indemnització a l'encarregat del rellotge municipal	250	
Indemnització a l'apoderat a la capital	100	100
Lloguer de l'escola de noies i habitació de la senyora mestra	300	300
Abonament al telèfon	350	925
Despeses generals de quintes	90	500
Despeses generals d'eleccions i cens electoral	90	100
Subministrament a l'exèrcit i bagatges	40	50
TOTAL	8.126,52	8.931,27
CAPÍTOL II - REPRESENTACIÓ MUNICIPAL		
Despeses de representació de l'alcalde		329
TOTAL		329
CAPÍTOL IV - POLICIA URBANA I RURAL		
Enllumenat públic	650	550
Escorxador, lloguer i millorament	75	75
Sou del veterinari i inspector d'aliments	600	600
Reconeixement domiciliari de porcs	100	100
Destrucció d'animals danyosos	80	80
TOTAL	1.505	1.405
CAPÍTOL V - RECAPTACIÓ		
Recaptació d'arbitris i impostos municipals	315	315
TOTAL	315	315

[TAULA 7]

DESPESES	1936	1938 (més pressupost extraordinari)
CAPÍTOL VI - PERSONAL I MATERIAL D'OFICINES	PESETES	PESETES
Sou del secretari de l'Ajuntament	4.000	4.000
Sou del secretari jubilat		2.400
Sou de l'agutzil	320	320
Sou de l'encarregat de l'Oficina de Proveïments		4.000
Gratificació al secretari		1.000
Auxiliar temporer		1.500
Material d'escriptori		529
Material d'oficina	250	750
Subscripció al consultor d'administració pràctica Espasa Calpe i Butlletí de la Generalitat	420	120
Treballs cens de població i veïns	50	
Material Jutjat Municipal	40	100
TOTAL	5.080	14.719
CAPÍTOL VII - SALUBRITAT I HIGIENE		
Aigües potables, fonts i pous	300	300
Obres cementiri municipal	3.000	3.000
Sou encarregat conservació, neteja i millora del cementiri municipal, juntament amb el camí que hi condueix	550	1.273
Desinfecció i blanqueig de locals	125	250
Preservació i extirpació d'epidèmies	125	125
Inspecció sanitària municipal	100	100
Inspecció d'higiene i sanitat pecuàries	365	365
TOTAL	4.565	5.413
CAPÍTOL VIII - BENEFICÈNCIA		
Sou del metge municipal	1.000	1.000
Sou del farmacèutic	188	188
Sou del practicant	300	300
Sou de la llevadora	300	300
Medicines per als malalts pobres	181	1.000
Subvenció de la Cruz Roja Española	40	
TOTAL	2.009	2.788

[TAULA 7]

DESPESES	1936	1938 (més pressupost extraordinari)
CAPÍTOL IX - ASSISTÈNCIA SOCIAL	PESETES	PESETES
Assegurances socials treballadors municipals	72	200
Quotes jubilació treballadors municipals	72	72
Col·locació obrera	50	50
Atencions diverses		15.448
TOTAL	194	15.770
CAPÍTOL X - INSTRUCCIÓ PÚBLICA		
Capítol XI - Obres públiques		
Conservació i millorament de l'ajuntament	370	500
Conservació camins i passeres	100	1.000
Compra i reparació mobiliari per a l'ajuntament	500	500
TOTAL	970	2000
CAPÍTOL XI - OBRES PÚBLIQUES		
Conservació i millorament de l'ajuntament	370	500
Conservació camins i passeres	100	1.000
Compra i reparació mobiliari per a l'ajuntament	500	500
TOTAL	970	2.000
CAPÍTOL XIII - FOMENT DELS INTERESSOS COMUNS		
Pòsit agrícola	200	200
Festa de l'arbre	100	100
Festa del llibre	100	100
Festa 14 d'abril	50	50
TOTAL	450	450
CAPÍTOL XVIII - IMPREVISTOS		
Atenció a les despeses que no tenen consignació especial en aquest pressupost	500	2.000
TOTAL DESPESES	23.517	55.902

[TAULA 7]

	PESETES	PESETES
CAPÍTOL I - RENDES		
Interessos d'una làmina que posseeix l'Ajuntament	13	13
TOTAL	13	13
CAPÍTOL V - EVENTUALS I EXTRAORDINARIS		
Llegats, donatius i deixes	2.000	2.000
TOTAL	2.000	2.000
CAPÍTOL VIII - DRETS I TAXES		
Venda de nínxols dels cementiris municipals	150	1.000
Inspecció i reconeixement sanitari, bestiar, carns, peixos, llet, etc. per a l'abast públic	550	1.000
Drets reconeixement domiciliari de porcs	100	100
TOTAL	800	2.100
CAPÍTOL IX - QUOTES, CÀRRECS I PARTICIPACIONS EN ARBITRIS		
Participació de cèdules personals	405	1.000
Recàrrec sobre la contribució industrial, 25%	600	500
Sobrant del 16% del recàrrec d'immobles, de primera ensenyança i el 5% del pressupost de 1935-36	2.350	2.350
20% de la contribució urbana	1.125	1.125
20% de la contribució industrial	500	400
Nou recàrrec del 25% sobre contribució rústica i pecuària (1938)		9.500
Participació en la Patent Nacional de Circulació d'Automòbils	1.800	1.000
Nou recàrrec del 15% sobre la contribució urbana (1938)		700
TOTAL	6780	16.575
CAPÍTOL X - IMPOSICIÓ MUNICIPAL		
Repartiment general	14.424	35.714,37
Arbitri sobre begudes i menjars		1.500
TOTAL	14.424	37.214,37
CAPÍTOL XI - MULTES		
Imposició de multes		100,00

[TAULA 7]

Poques infraestructures noves

Els diferents governs municipals que passaren pel municipi varen mostrar una gran disposició a l'hora de dotar el poble de les infraestructures que necessitava. Però, com veurem, pocs projectes es van poder dur a terme durant aquest període pel fet que la situació excepcional que representava la guerra va dificultar que el poble pogués disposar de tots els recursos necessaris per a tirar endavant els projectes que tenia plantejats.

Cementiri

Les obres de remodelació del cementiri municipal s'iniciaren l'any 1935. Aquestes remodelacions seguien les directrius del decret llei de 1931 on s'establia la secularització dels cementiris. Les obres duraren un any i amb la inauguració del nou cementiri municipal es clausuraren els antics de Solius, Bell-lloc i Santa Cristina, al novembre de 1936. Un cop finalitzades les obres, la venda dels nínxols va permetre fer uns petits –però valuosos– ingressos en un moment en què el consistori tenia greus problemes recaptatoris.

Carrer Francesc Macià (actual carrer comerç)

Sembla ser que aquest carrer restava sense voreres que conduïssin les aigües pluvials, fet que el convertia en un autèntic rec. Les obres d'aquest carrer s'aprovaren el 23 d'octubre de 1936¹⁷⁵ i consistien a col·locar una vorera d'uns 15 centímetres per a conduir l'aigua de la pluja. Per fer front a les despeses de l'obra, es confeccionà un repartiment extraordinari. A més, s'establí "que els propietaris existents en el dit carrer pagaran l'import del material a col·locar enfront de llurs propis edificis i anant a càrrec de l'Ajuntament les demés despeses". Sembla ser que tot el carrer no restava edificat, i com que quedaven uns metres sense propietaris que contribuïssin, es va

resoldre que serien pagats íntegrament per l'Ajuntament, però la despesa seria retornada en el moment en què s'hi anessin edificant cases, ja que el propietari hauria de "pagar la part que li correspongui en relació als metres que ocupi la façana de l'edifici". Les obres finalitzaren a inicis del 1937 i foren de les poques que es realitzaren durant la guerra.

Projectes no realitzats

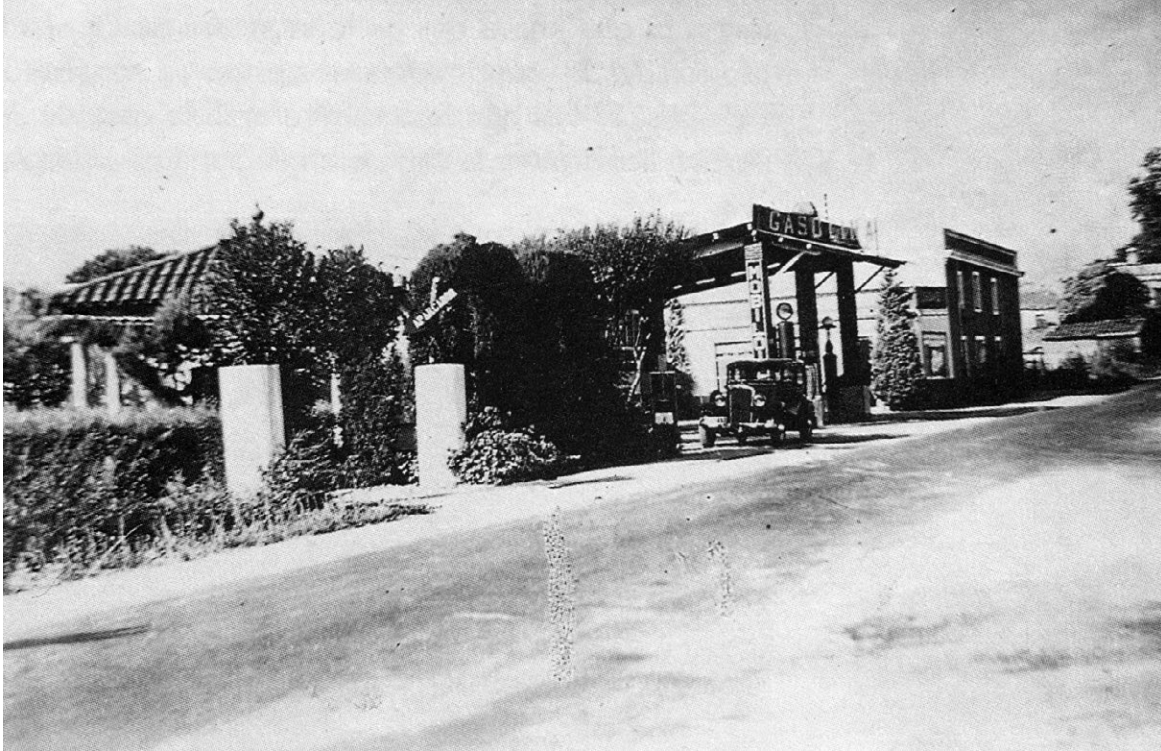
Aigües potables

L'abastiment d'aigües potables, avui imprescindible en tots els pobles, no estava garantit en tots els indrets del municipi. La publicació del decret de la Generalitat de 19 de desembre de 1936 establia ajudes econòmiques per a realitzar obres per a l'aprovisionament d'aigües potables en els pobles que no tinguessin aquestes infraestructures, i des del consistori no es desaprofità l'oportunitat d'accedir a les ajudes.

Les raons argumentades per a optar a les ajudes previstes ens donen una idea de l'estat del poble: "1ª Que aquest poble no té absolutament d'aigües potables públiques, i que la única manera del seu abastament és la dels pous existents en les diferents cases, les quals no són molt recomanables per llur qualitat d'aigua, degut a que la majoria estan situats no molt llunyans de les quadres i femers existents. 2ª Que aquest poble es troba comprès dintre dels tipus de localitats inferiors a dos mil habitants"¹⁷⁶. A més, s'oferien un seguit d'avantatges i col·laboracions econòmiques que fan pensar en la importància que tindria per al poble aquesta obra: "Aquest Ajuntament està disposat i es compromet a entregar des d'ara i completament gratis els terrenys necessaris per a l'abastament d'aigües de la població, tal com

¹⁷⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del Ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 23-10-1936.

¹⁷⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del Ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta.

Benzinera d'en Mont, situada a la cruïlla entre els carrers Teulera i Pere Geronès, als anys vint. (AMSCA, Col. 33, 04589)

Imatge actual dels camps que estan situats entre Santa Cristina i Castell d'Aro. (AMSCA. Col. 31, 04586)

obrir pous, col·locar tuberies i dipòsits, així com el caudal que subministra una capa hidràulica descoberta mitjançant sondeigs d'exploració al costat mateix del riu Ridaura a una fondària de 12 metres i vuit-cents metres de distància de la població, i que de la potabilitat d'aigua s'ha assegurat mitjançant anàlisis practicat pel Centre Inter comarcal de Sanitat de Girona. [...]”¹⁷⁷. L'Ajuntament no rebé cap resposta de part de l'Administració autonòmica, fet que indica que no va poder accedir a les ajudes proposades.

Conducció de l'electricitat i el telèfon a Romanyà

El relatiu aïllament de Romanyà respecte a la vall d'Aro i el poble preocupà els governs municipals del municipi. S'ha de fer esment del fet que la carretera que conduïa de Santa Cristina a Romanyà no s'enquitrana fins entrada la segona meitat del segle xx i les masies més allunyades restaven a unes hores de camí del nucli

de Santa Cristina. L'arribada del telèfon i l'electricitat a Romanyà volia acostar una mica més aquest barri a la vall. Des de l'Ajuntament es va donar gran importància al projecte, ja que l'electricitat i la llum eren considerats “com a coses de tanta necessitat per dit lloc, que hom deu procurar fer els possibles per aconseguir-ho”¹⁷⁸. Com que el cost de les obres es preveia elevat, es va proposar que, per a finançar-les, es podria recórrer a “la venda de les plantes que hi ha en els boscos lliandants”¹⁷⁹, mesura que no provocaria pèrdues als veïns i propietaris dels terrenys afectats perquè “solament haurien de tallar-se les que es trobessin en estat de decadència o mig morts”. Es demanà a les companyies Telefònica Nacional d'Espanya i l'Elèctrica de Catalunya S.A. que presentessin els seus respectius pressupostos, però resultaren massa elevats: “Després d'enraonat conveniementment respecte al particular i tenint en compte

que es tracta d'un import considerat exagerat al que ho suposava, per unanimitat fou acordat desistir de moment del projecte”¹⁸⁰. Amb tot, es decidí tornar a demanar un altre pressupost a la companyia Elèctrica de Catalunya S.A., però aquesta vegada era per a la instal·lació elèctrica del barri Salom¹⁸¹, projecte que tampoc no prosperà a causa del desenvolupament de la guerra.

Regadius a la vall d'Aro

Aquest fou possiblement el projecte que més controvèrsia va provocar, tant per la seva extensió com per la manera en què es va dur a terme. El projecte fou empès pels comitès dels pobles de Castell d'Aro, Sant Feliu de Guixols i Santa Cristina d'Aro i tenia l'objectiu de convertir 2.500 hectàrees de terrenys de secà ubicats a la vall d'Aro en regadius. Aquest ambició pla pretenia irrigar aquesta zona per mitjà de la construcció de pous al llarg del pas del Ridaura, i l'aigua seria bombejada dels pous als camps amb la instal·lació d'un potent motor. La polèmica esclatà quan la població s'assabentà que els mateixos comitès adquirien les terres per mitjà de confiscacions, fet que causà malestar i preocupació. Per tal de guanyar-se les simpaties de la població que no veia amb bons ulls les confiscacions ni el gran canvi que suposaria la infraestructura, els comitès iniciaren una seguit d'actes de propaganda i d'informació, en què s'explicava la conveniència i els avantatges que comportaria l'obra¹⁸².

Tot i haver-se iniciat la perforació d'alguns pous, l'obra topà amb la incapacitat de continuar els treballs, en no poder-se adquirir, per falta de recursos, el motor i les canonades. Davant aquesta incapacitat econòmica, es varen paralitzar les obres definitivament.

El projecte de regadius de la vall d'Aro pretenia reconvertir 2.500 hectàrees de terreny de secà

¹⁷⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta del 17-01-1937.

¹⁷⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 15-11-1936.

¹⁷⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 15-11-1936.

¹⁸⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta del 06-12-1936.

¹⁸¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta del 06-12-1936.

¹⁸² “Al principi la CNT engegà una campanya de mentalització popular sobre aquest projecte ideal, mitjançant conferències [...]”. JIMÉNEZ, Àngel. *La guerra civil a Sant Feliu de Guixols*. Sant Feliu de Guixols: Ajuntament de Sant Feliu de Guixols, 1995, p. 107.

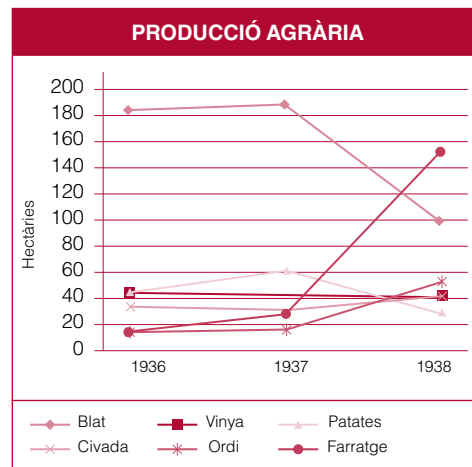
Inauguració del cementiri de Santa Cristina d'Aro, l'any 1936. Assegut, a l'esquerra, l'alcalde Josep Suñer. (AMSCA, Col. 32, 00857; proc.: Josefina Suñer)

L'intent de preservar el camp

Santa Cristina, Solius, Bell-lloc i Romanyà foren pobles eminentment agrícoles fins ben passada la segona meitat del segle xx, quan el pes de l'agricultura va disminuir en detriment d'altres sectors com el turisme o la construcció. Ja s'ha esmentat en el capítol de població que les persones empleades en oficis relacionats amb l'agricultura representaven el 40% de la població activa. Un fet característic del municipi era la gran concentració de la propietat de la terra, en què 11 persones acumulaven el 42% del total de la riquesa rústica¹⁸³.

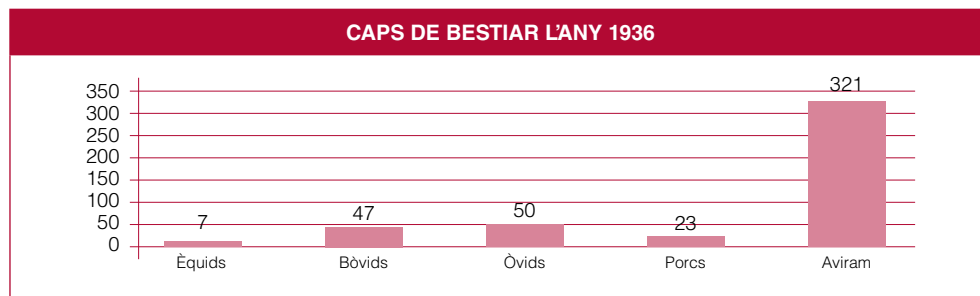
A partir de les diferents declaracions agrícoles¹⁸⁴, hem pogut constatar que la producció agrícola estava centrada en els cereals, que durant aquests tres anys ocupaven una mitjana de 227,7 hectàrees i representaven el 61% del total dedicat a l'agricultura. Les patates eren el segon conreu en importància, ja que ocupava una mitjana de 45 hectàrees, que representaven el 6,9% de les disponibles. El tercer tipus de conreu més significatiu era la vinya, el cultiu de la qual ocupava una mitjana de 42 hectàrees i representava el 9%. [GRÀFIC 10]

Pel que fa als productes ramaders, les estadístiques conservades a l'arxiu¹⁸⁵ ens mostren que l'activitat ra-

[GRÀFIC 10]

madera del municipi es basava en la cria de ramats d'òvids i vaques destinades a la producció de llet. En les declaracions agràries de 1936 i 1938, s'observa un augment del nombre d'animals força considerable. [GRÀFIC 11] [GRÀFIC 12]

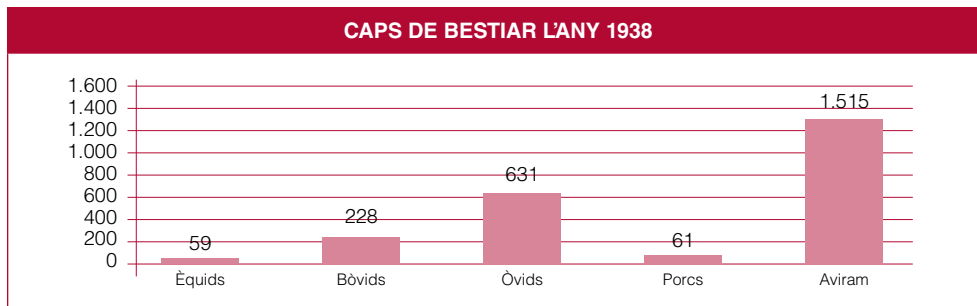

[GRÀFIC 11]

¹⁸³ CÀRDAVA, Marciano. *Campesinos y revolución en Catalunya. Colectividades agrarias en las comarcas de Girona, 1936-1939*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2002, p. 240.

¹⁸⁴ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), 1113 (Censos, estadístiques i declaracions agràries), 1935-0001.

¹⁸⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), 1113 (Censos, estadístiques i declaracions agràries), 1935-0001.

[GRÀFIC 12]

A què pot ser degut? L'explicació més plausible a aquest fenomen l'hem trobada en un ban del novembre de 1936¹⁸⁶, en el qual s'establí que per a poder vendre part dels ramats d'òvids es requeria una autorització de "l'Autoritat local" i es prohibia la venda dels animals, de qualsevol tipus, destinats a la reproducció. Aquesta mesura fou presa per frenar la venda de ramats d'ovelles i cabres que duïen a terme certs pagesos del districte, i que, segons denunciava un regidor, podria portar a "la pobresa ramadera del Districte".

El control de la producció

Les circumstàncies excepcionals que suposaven els conflictes bèl·lics comportaven que des de les autoritats s'exercís un major control per assegurar el funcionament dels aspectes bàsics de la societat. La producció agrícola i ramadera també fou supervisada i intervinguda per part de les institucions, ja que es pretenia assegurar l'abastiment de productes alimentaris en un moment d'escassetat de tota mena de productes bàsics.

Un dels primers aspectes a resoldre era el de les terres abandonades o sense cultivar que hi havia al municipi. A tal efecte, es designà una comissió amb dos regidors de l'Ajuntament i dos membres del Sindicat Agrícola, els quals haurien d'"estudiar la manera que aquest Districte resti el menys possible de terrenys per cultivar, dictaminant per a cada cas el que considerin convenient, cosa que després serà resolta per aquest

Ajuntament [...]"¹⁸⁷. Des del consistori, també es volgué vigilar la producció de blat, i al gener de l'any 1937, s'aprovà l'elaboració d'una estadística sobre les existències d'aquest conreu que hi havia en aquell moment al municipi per fer front a un "«escasseig» de blat i farina panificable de blat, que comença a sentir-se degut a les circumstàncies extraordinàries que estem «atravesant»"¹⁸⁸. Les dades s'extreien a partir de declaracions individuals dels diferents productors i, un cop reunides, es féu l'estudi estadístic on es contemplaven els quilos que necessitava el consistori per a assegurar l'abastiment de la població i dels refugiats que anaven arribant. Amb la implantació del racionament, el control sobre la producció augmentà, ja que part o la totalitat de la seva collita era confiscada per la Generalitat o pels ajuntaments¹⁸⁹. [TAULA 8]

Malgrat aquest control, els pagesos aconseguïen eludir part de la seva producció agrícola i ramadera per a destinar-la al seu propi consum, atès que el racionament solia ser insuficient per a cobrir les necessitats. Sembla ser que aquestes accions no passaren desapercebudes per a les autoritats: "Acte seguit, el tema a parlar fou els abusos i les irregularitats que vénen «desarrollant-se» en aquest terme municipal referent a matança de bestiar i a l'immensa exportació de verdures i hortalissa que es fa [...]"¹⁹⁰. Amb l'increment de la carestia es decidí, a inicis de l'any 1938, ampliar les restriccions al prohibir la matança

¹⁸⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 01-11-1936.

¹⁸⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 01-11-1936.

¹⁸⁸ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 11-01-1937.

¹⁸⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), I113 (Censos, estadístiques i declaracions agràries), 1865-0001, Estadística.

¹⁹⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 19-03-1928.

¹⁹¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 16-10-1938.

¹⁹² VINYES CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002].

¹⁹³ VINYES CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002].

DADES DE LA COLLITA DE BLAT A SANTA CRISTINA D'ARO (1937)

629	Racions de productors	113.220 kg
237	Racions de no productors	42.660 kg
866	Racions de pa de 400 g	155.880 kg
145	Racions de pa de 250 g	16.313 kg
1.011	Racions en total dels veïns del districte	172.193 kg
39	Racions de 250 g dels refugiats	4.390 kg
	Quantitat de blat necessària	176.583 kg

[TAULA 8]

de bestiar i dels anteriors productes, a més d'afegir sancions econòmiques als infractors.

Les anteriors regulacions no foren suficients per a frenar les irregularitats i la carestia, i a l'octubre del 1938 l'Ajuntament imposà un major control de la producció en aprovar-se les següents mesures¹⁹¹:

- Inspeccionar les masies del pagesos per evitar l'acumulació de productes.
- Prohibir la venda a altres pobles del bestiar sacrificat a Santa Cristina.
- Obligar els pagesos a dipositar $\frac{3}{4}$ de la collita de blat recol·lectada.
- Establir el preu del blat a 5 pessetes el quilo.
- Fiscalitzar la venda de llet i prioritzar la venda als habitants del poble i refugiats.

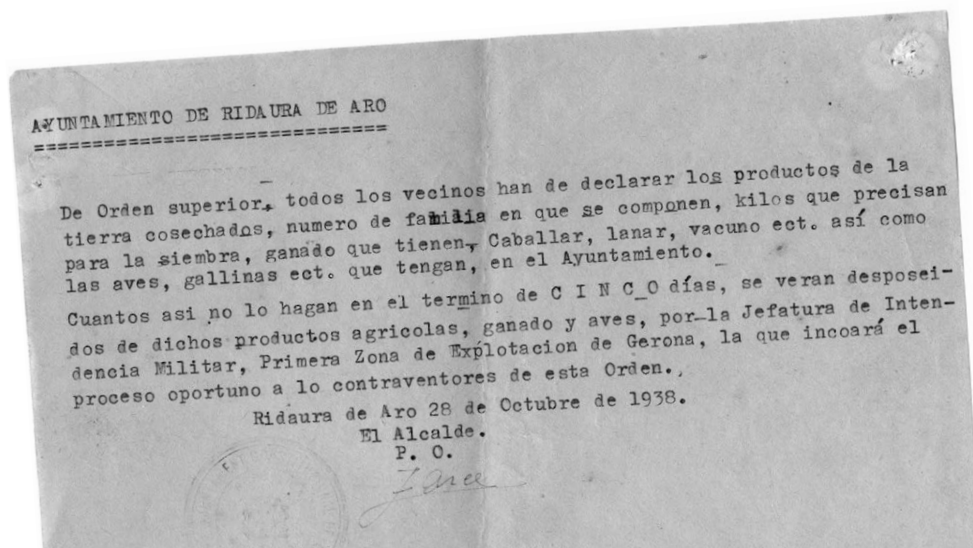
Tot i els esforços reguladors, no es va

poder evitar l'aparició de la fam al poble i els robatoris als camps. Maria Lloveras Xirgu, testimoni de l'època, comenta el fenomen de la fam i els robatoris: "Teníem un hort allà baix, que hi ha una mica de riereta, i se'ns ho emportaven tot. A S'Agaró teníem un camp de faves i no en poguérem collir ni una. La gent les va collir totes [...]"¹⁹². Altres comenten com varen sofrir, a més de la gana, aquest control que en ocasions resultava asfixiant. L'exemple el veiem en el testimoni de Maria Xargay Moriscot: "[...] Nosaltres varem passar molta gana, perquè, com que van venir la camarilla –treballadors de la fàbrica de Sant Feliu, gent de la FAI– de can Sibils, allà, al mas, es varen incautar de tot. Teníem molt bestiar, però no podíem matar res, perquè ho teníem tot controlat. Nosaltres el cuidàvem, però ho tenien tot controlat, ens ho controlaven tot [...]"¹⁹³.

Col·lectivització o intervenció de les terres?

El cas de Santa Cristina pot ser interpretat com una col·lectivització dirigida des de l'Ajuntament o bé com una intervenció municipal de les finques abandonades o sense explotar. La primera hipòtesi és plantejada per M. Cárdua, el qual exposa que "el municipi de Santa Cristina d'Aro desenvolupà en bona mesura el seu propi model de producció col·lectiva durant la Revolució, que es va caracteritzar en

Ban anunciant l'obligació que tenien els productors agrícoles de declarar el que havien produït i els caps de bestiar. (AMSCA, Fons 01, A173, 1936-0001)

Vista actual de la casa Cama de Romanyà. Al fugir els seus propietaris, l'Ajuntament va administrar els seus béns. (AMSCA, Col. 31, 04587)

Vista d'uns dels camps que eren propietat del mas Rei de Bell-lloc i que foren gestionats per l'Ajuntament davant la fugida dels seus propietaris. (AMSCA, Col. 31, 04585)

tot moment per l'acatament de la legalitat vigent"¹⁹⁴. Segons ell, fou un procés pactat entre els pagesos i els propietaris que tenien terres sense treballar i tutelat des de l'Ajuntament, el qual "es va manifestar per la procedència que es comunicqués la seva decisió a l'amo de la propietat per a, en paraules de l'acord, el seu coneixement i govern"¹⁹⁵. El procés consistia en la creació per part del consistori d'una secció de treballadors que anaven realitzant les feines a les finques abandonades o en aquells masos els propietaris dels quals no se'n podien fer càrrec. El mateix autor esmenta que aquesta secció no arribà mai a cultivar cap terreny, sinó que la seva funció es va limitar a treballs concrets als boscos de les propietats abandonades. Fou, doncs, una mesura per a minimitzar els problemes ocasionats per l'abandonament de terres. Nosaltres creiem que més que col·lectivització s'ha de parlar d'una intervenció del consistori en les finques que presentaven problemes, tant per haver estat abandonades com per restar sense treballar. També s'intervingué en aquelles finques en què els propietaris tinguessin pendents els pagaments dels rebuts dels repartiments extraordinaris o del general d'utilitats¹⁹⁶.

A continuació exposem els principals casos de finques intervingudes:

- Casa Cama: Els propietaris d'aquest mas situat a Romanyà varen fugir en iniciar-se el conflicte i no es tenia cap notícia d'on residien. Des del consistori es decidí crear una comissió, presidida per Josep Dausà¹⁹⁷, que estava encarregada d'administrar els béns d'aquesta propietat. La comissió va prendre la decisió que, dels animals, el blat

i les patates que allí es trobaven, se'n faria càrrec Miquel Dausà; ara bé, pel que fa a les terres, no tenim constància del que es va fer amb elles i, per tant, no podem assegurar si varen ser col·lectivitzades o intervingudes.

- Mas Jofre: Aquest mas tenia terres sense cultivar i el seu propietari, Ramon Gimbernat, va permetre que des del consistori es repartissin aquestes terres a aquells que volguessin treballar-les per compte propi. Malgrat això, el mateix Cárdua indica que la terra va acabar essent gestionada pel mateix masover i per Josep Dausà¹⁹⁸.
- Mas Rei: Aquesta finca també fou abandonada pels seus propietaris i restà intervinguda per l'Ajuntament, però únicament "fins quan el propietari o hereus es presentin a fer-se'n càrrec novament"¹⁹⁹. A partir d'una comunicació del Servei Forestal es decidí procedir a la pela dels suros. En un inici es posaren a subhasta els treballs, però al no presentar-se cap licitador, s'optà per dur a terme els treballs per compte de l'Ajuntament i vendre el suro "fins a obtenir l'import dels rebuts que el dit propi-

¹⁹⁴ CÀRDAVA, Marciano. *Campesinos y revolución en Catalunya. Colectividades agrarias en las comarcas de Girona, 1936-1939*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2002, p. 240.

¹⁹⁵ CÀRDAVA, Marciano. *Campesinos y revolución en Catalunya. Colectividades agrarias en las comarcas de Girona, 1936-1939*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2002, p. 240.

¹⁹⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-001, acta de 16-05-1937.

¹⁹⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-001, acta de 01-11-1936.

¹⁹⁸ CÀRDAVA, Marciano. *Campesinos y revolución en Catalunya. Colectividades agrarias en las comarcas de Girona, 1936-1939*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2002, p. 240; AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-001, acta de 01-11-1936.

¹⁹⁹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-001, acta de 06-06-1937.

etari té pendents, descomptant també les diferents despeses que els treballs puguin ocasionar”²⁰⁰.

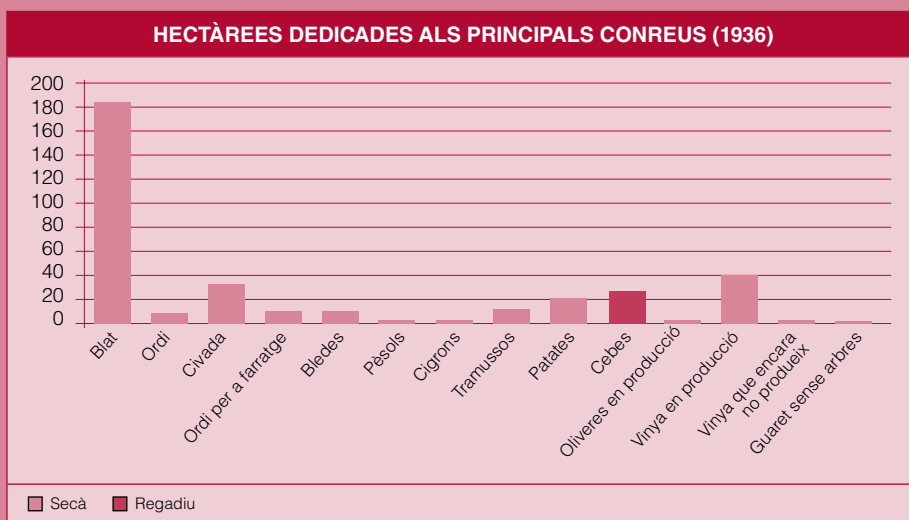
Per realitzar els treballs, l'Ajuntament va recórrer a pagesos o a gent que restava a l'atur per gestionar l'aprofitament forestal de les finques. Els treballadors percebien un salari que arribà, l'any 1937, a unes 70 pessetes setmanals, fet que provocà que alguns

pagesos preferissin treballar en aquestes feines que cultivar les seves pròpies terres.

En conclusió, creiem que fins que no apareguin més indicis no es pot parlar de col·lectivitzacions de terres a Santa Cristina, sinó únicament d'intervencions i incautacions de les finques problemàtiques per mitjà de treballadors assalariats a compte de l'Ajuntament.

Hectàrees dedicades als principals conreus entre 1936 i 1938

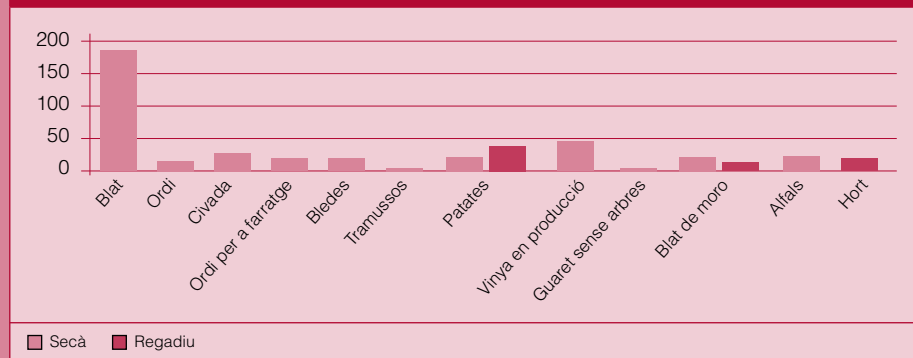
El conreu a Santa Cristina estava dedicat principalment als productes cerealístics, sobretot al blat –bàsic per al consum humà–. Malgrat que l'any 1938 les hectàrees dedicades a aquest conreu gairebé es redueixen a la meitat, continua essent el primer en extensió. Però ¿per què l'extensió del blat cau tant en un moment en què era tan necessari? Una explicació la podem trobar en l'abandonament d'alguns masos per part dels seus amos –can Cama a Romanyà, mas Rei a Bell-lloc, entre altres– sumat a la manca de força de treball provocada pel reclutament. També cal destacar l'augment del conreu de farratges, a conseqüència de l'acumulació de caps de bestiar provocat pel control de la seva venda. [GRÀFIC 10] [GRÀFIC 11] [GRÀFIC 12]

[GRÀFIC 10]

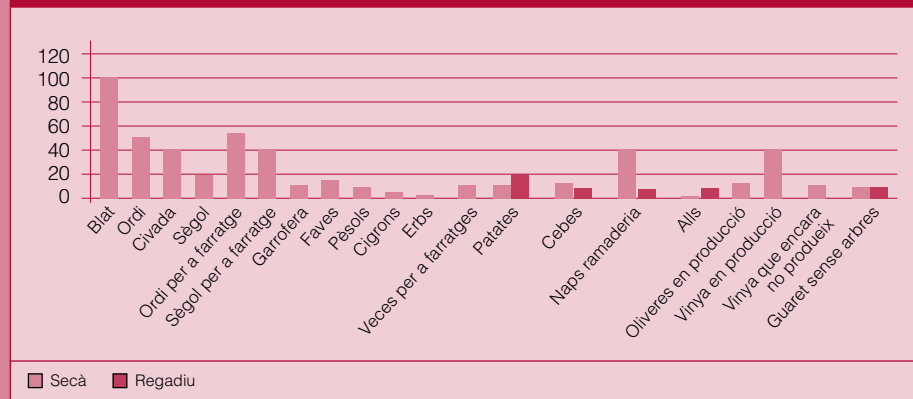
²⁰⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibres d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-001, acta de 06-09-1937.

HECTÀREES DEDICADES ALS PRINCIPALS CONREUS (1937)

[GRÀFIC 11]

HECTÀREES DEDICADES ALS PRINCIPALS CONREUS (1938)

[GRÀFIC 12]

Declaració de la collita de blat de 1937 i 1938

Aquestes taules són un exemple de les dades que es recollien per efectuar les declaracions agrícoles. Gràcies a aquestes estadístiques, podem saber altres dades relacionades amb l'agricultura a Santa Cristina. Pel que fa a la primera, tenim la quantitat de blat de la collita, els quilos reservats per a la sembra i el número de persones que conreen blat. En l'altra taula, tenim el número d'habitants a qui s'havia de racionar el pa –513–, que era gairebé la meitat de la població, i els grams per persona i dia. [TAULA 9] [TAULA 10]

RESUM ESTADÍSTIC DEL BLAT PER A 1937

Quantitats totals de la collita (quilos)	Quantitats reservades per a la sembra (quilos)	Quantitats reservades per a consum dels productors (quilos)
127.045	35.995	91.050
Quantitat necessària per al consum de la resta de població (quilos)		
85.533		

[TAULA 9]

RESUM ESTADÍSTIC DEL BLAT PER A 1938

Productors de blat	144
Familiars dels productors de blat	520
Habitants que no tenen blat	513
Habitants als quals s'ha de racionar el pa	513
Blat conreat (descomptant el 20% perdut per pluges, mescles, etc.)	104,785 kg
Blat que s'han quedat els productors per al subministrament	59,741 kg
Blat reservat per a la sembra	40,325 kg
Reservat per a subministrar als no productors de blat durant 71 dies a raó de 150 grams per persona i dia	4,717 kg
TOTAL	104,785 kg
Farina que aquest ajuntament necessita per al subministrament de la població civil a raó de 513 habitants no productors de blat	20,385 kg

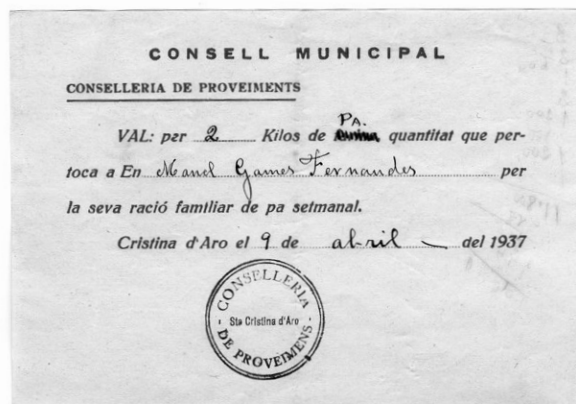
[TAULA 10]

El racionament dels aliments i l'educació

Durant la guerra, els serveis a la població se centraren a assegurar l'abastiment de productes bàsics, que el conflicte bèl·lic havia fet escassejar de manera dràstica perquè les accions militars no permetien realitzar les transaccions econòmiques necessàries per a comprar productes o garantir el subministrament d'aigua, electricitat i gas. La carestia, a més, va implicar un augment dels preus, fet que encara dificultava més l'accés de les famílies als productes. Des de l'Estat, per mitjà d'un increment de l'interven-

cionisme, es va fer front a aquesta situació amb mesures que frenessin el consum privat (acabar amb la figura de l'acaparador²⁰¹), procurar l'abastiment a la població, control dels preus i circulació de mercaderies, garantir la producció d'aliments, reducció del consum energètic, etc. Totes aquestes mesures anaven encaminades a aconseguir l'autoprovèiment. Malgrat les mesures adoptades, no es va poder evitar que el mercat negre s'incrementés i que la població passés fam, amb més o menys intensitat, en algun moment.

Val de racionament per als refugiats de guerra. (AMSCA, Fons 01, A173, 1936-0001)

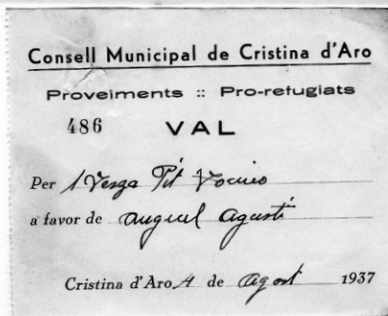
VAL: per 2 Kilos de Pa, quantitat que pertoca a En Manuel Ganes Ferrnandes per la seva ració familiar de pa setmanal.
Cristina d'Aro el 9 de abril del 1937

²⁰¹ Persona que acumulava productes per vendre'ls, a un preu més alt, al mercat negre.

²⁰² AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 11-01-1937.

²⁰³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 07-02-1937.

²⁰⁴ "La Pepita Soler, l'Enric Casadevall i la Teresa Albertí ens expliquen que la Vall d'Aro va estar mesos a les fosques a causa de les restriccions que hi havia a Sant Feliu, de les quals ens en parlen la Joana Iglésies i en Miquel Saubí. Només podien treballar quan hi havia llum, per tant, havien d'estar preparats per a aquest moment". VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002].

Consell Municipal de Cristina d'Aro

Proveïments :: Pro-refugiats

486 VAL

Per Angel Piti Vociuo
a favor de Angel Piti Vociuo

Cristina d'Aro A de Agost 1937

Proveïment i racionament

Amb l'inici del conflicte, l'Ajuntament es va fer càrrec d'abastir el municipi de productes. Les dificultats començaren a ser evidents ja l'any 1937, quan el conseller de Proveïments, Josep Dausà, comentà durant un ple al mes de gener que "[...] avui, sense el pagament al comptat de llur import no s'obtenen les mercaderies [...]"²⁰². A causa d'aquests inconvenients, des del consistori es va haver de donar un crèdit de 5.000 pessetes per a la compra de proveïments i donar "plenes facultats" al conseller de Proveïments i a l'alcalde perquè "[...] facin les gestions convenients a fi d'obtenir les mercaderies necessàries per a la localitat [...]"²⁰³.

Les restriccions no solament van ser en forma de manca d'aliments, sinó que també hi hagueren talls en el subministrament d'electricitat i aigua. Aquests talls afectaren les famílies i els oficis, que havien d'organitzar-se per tal de prevenir-ne els inconvenients²⁰⁴.

Sembla ser que el proveïment de pa fou el primer problema a què es va haver d'enfrontar el municipi. El seu racionament²⁰⁵ s'implantà al febrer de 1937²⁰⁶, i s'establí que pertocarien uns 400 grams per individu a partir d'un any. També es va prohibir als forners vendre més de la quantitat assignada de pa per persona, cosa que se'ls permetria només en cas que els compradors portessin la targeta de racionament corresponent. Sembla ser que alguns productors no respectaven la mesura aprovada i es guardaven part de la seva collita per pastar pa pel seu compte. Aquestes irregularitats no es cometien com a conseqüència d'una falta de solidaritat amb la resta d'habitants, sinó pel fet que les quantitats establertes no eren suficients per a satisfer les necessitats de les persones. Des del consistori s'al·legava que això causava desigualtats entre els habitants, i per tal de frenar-ho, s'acordà que els pagesos que duïen a terme aquesta pràctica "[...] deuran passar pel local del Sindicat Agrícola d'aquest poble, on els hi serà comprovada la quantitat de farina que els pertoqui setmanalment i per persona [...]".²⁰⁷

Com que el problema de l'abastiment cada vegada afectà més productes, des de la Conselleria de Proveïments de la Generalitat de Catalunya, es donà l'ordre d'establir el racionament per tal "que pugui servir de norma o completar el servei de racionament"²⁰⁸. El

decret establia el següent:

- Arròs: 30 grams/dia o 210 grams/setmana.
- Cigrons: 15 grams/dia o 105 grams/setmana.
- Mongetes: 30 grams/dia o 210 grams/setmana.
- Oli: 35 grams/dia o 245 grams/setmana.
- Ous: mig ou per dia o 4 per setmana.
- Patates: 300 grams o 2,1 quilograms/setmana.
- Sucre: 20 grams/dia o 140 grams/setmana.
- Cafè: 15 grams/dia o 105 grams/setmana.

El racionament provocava que els pagesos tinguessin tota la seva producció requisada per la Gene-

²⁰⁵ El racionament era una mesura que consistia a assignar una quantitat d'un producte que escassejava, i només es podia adquirir per mitja d'una targeta.

²⁰⁶ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 01-02-1937

²⁰⁷ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1935-0001, acta de 07-02-1937.

²⁰⁸ *Diari Oficial de Catalunya*, núm. 150, diumenge 30 maig de 1937. Vegeu: <http://www.20.gencat.cat/portal/site/DOGC/>

ralitat. Els ajuntaments designaven un comitè que passava a controlar la producció que tindrien els pagesos i elaboraven una previsió del que aquests últims haurien d'aportar. En el cas de Santa Cristina, aquesta feina era duta a terme pel Sindicat Agrícola i dos regidors, els quals elaboraven estadístiques a partir de declaracions.

L'ensenyament
va estar marcat
per la creació
del Consell de
l'Escola Nova
Unificada

Ensenyament

L'ensenyament durant la Guerra Civil està marcat per la creació al juliol de 1936 del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), que buscava reorganitzar l'ensenyament a Catalunya. El 1937, es va publicar el Pla General d'Ense-

nyament que establia un seguit de principis:

- Educació universal.
- Eliminació de l'estatus econòmic com a condicionament selectiu.
- Creació de l'Escola Unificada, que havia de ser laica, catalana i sense ser separada per sexes, és a dir, mitxa²⁰⁹.

A Santa Cristina només es podia cursar l'ensenyament bàsic, de manera que, si es volia ampliar, calia continuar-lo a Sant Feliu de Guíxols –sobretot– o en altres pobles més populosos i amb més infraestructures. Durant aquests anys i aprofitant la creació del CENU, es va intentar dotar el municipi d'una escola de pàrvuls i una altra a Romanyà.

Escola de pàrvuls

L'acord de creació de l'escola es prengué el 16 de juny del 1937: "Seguidament i tenint en compte l'acord pres pel Consell local de 1ª Ensenyança referent a la necessitat de crear una escola de pàrvuls en aquesta localitat, per unanimitat fou acordat acceptar l'esmentat acord i sol·licitar la creació de dita escola [...]"²¹⁰. En aquest acord, l'Ajuntament es feia càrrec

de les despeses del material, com també de facilitar un local per a ubicar-hi l'escola i una habitació per a allotjament del mestre o la mestra. Davant l'arribada de l'inspector d'Ensenyament, el qual havia de donar la definitiva aprovació, es decidí²¹¹ proposar dos possibles locals com a escola. El primer era l'excasa rectoral (expropiada el 1936) i un local situat al carrer Francesc Macià, propietat de Joan Mont.

Finalment, l'any 1938 es designà²¹² la casa coneguda com *Pere Ramon*, però com que s'hi havia acollit refugiats de guerra, l'Ajuntament va haver d'esperar que fossin traslladats a un altre local: "*Después de hacerles presentes a los miembros de dicha «Comisión», el entusiasmo y cariño que el Ayuntamiento pondría para acceder a esta demanda, les informo de la imposibilidad de ello, salvo que la «Comisión» por su parte intercediera, gestionara de las autoridades superiores el traslado de los refugiados de zonas de guerra*"²¹³. Tots aquests inconvenients retardaren la creació de l'escola, la qual no va arribar a ser instal·lada a causa de l'entrada dels *nacionals* pocs mesos més tard.

Escola de Romanyà

La nova escola de Romanyà es projectà per la raó que als nens i nenes que vivien en aquest sector els era molt difícil assistir a les classes, ja que estaven molt allunyats de l'escola cristinenca –a l'actual biblioteca municipal–. A tal efecte, es designà la casa Cama de Romanyà. Aquest edifici romania abandonat i fou expropiat el 1936, i, a més, s'assenyalava el seu propietari com a "persona desafecta al règim, fet que afavorí la decisió"²¹⁴. L'Ajuntament es feia càrrec de les despeses de conservació, neteja, aigua, llum, calefacció i personal subaltern. De la mateixa manera que succeí amb l'escola de pàrvuls, aquest edifici ja tenia diferents usos, un dels quals fou el de casa del cap de la Policia de Sant Feliu de Guíxols, que podia ocupar-la en règim de lloguer fins que es completés la creació de l'escola. A l'octubre del 1937, l'Ajuntament va rebre una subvenció de 30.000 pessetes per a la construcció de l'edifici escolar²¹⁵, que havia de tenir una capacitat per a 40 alumnes. Amb tot, aquest projecte no es va culminar.

²⁰⁹ MATAS I BALAGUER, Josep. *La Revolució i la Guerra Civil a la Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1990, p. 128.

²¹⁰ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 16-06-1937.

²¹¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 18-09-1937.

²¹² AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 05-03-1938.

²¹³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 28-09-1938.

²¹⁴ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta 06-06-1937.

²¹⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), A151 (Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament), 1937-0001, acta de 02-10-1937.

Tropes nacionals entrant a Sant Feliu de Guixols. (Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols, Fons Vicenç Gandol; autor: Vicenç Gandol)

216 GÁRATE CÓRDOBA, José M. *Partes Oficiales de Guerra 1936-1939*. Tomo I. Ejército Nacional. Madrid: Librería Editorial San Martín, 1977, p. 396-403.

217 VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la historia oral". [Treball inèdit, 2002].

218 AMSCA, Fons 08 (FET y de las JONS), informes politicosociales, informe de Joan Boadas Gelada (1947). Fixem-nos que la data que es dona és la del 5, contradient els comunicats oficials.

219 GÁRATE CÓRDOBA, José M. *Partes Oficiales de Guerra 1936-1939*. Tomo I. Ejército Nacional. Madrid: Librería Editorial San Martín, 1977, p. 396-403.

220 VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la historia oral". [Treball inèdit, 2002].

221 JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guixols*. Sant Feliu de Guixols: Ajuntament de Sant Feliu de Guixols, 2005, p. 190.

222 GÁRATE CÓRDOBA, José M. *Partes Oficiales de Guerra 1936-1939*. Tomo I. Ejército Nacional. Madrid: Librería Editorial San Martín, 1977, p. 396-403.

223 AMSCA, Fons 03 (Jutjat de Pau), Defuncions, 1939, ui 0006.

224 ADG, *Cuestionario de los hechos ocurridos en las parroquias y arciprestazgos de la diócesis de Gerona con motivo del movimiento nacional de 18 de julio de 1936*. Arciprestazgo de Sant Feliu de Guixols. Parroquia de Santa Cristina de Aro (1939).

Ocupació i repressió franquista

Pocs dies després de la retirada de l'exèrcit republicà, es produí l'entrada i l'ocupació del poble per part de les tropes *nacionals*. El dia 3 de febrer s'ocupà Llagostera, Caldes de Malavella, Sant Feliu de Guíxols i Girona²¹⁶. Finalment, les tropes *nacionals* varen entrar a Santa Cristina el 4 de febrer sense trobar resistència i gran part de la població va poder tenir, com a mínim, el consol que, per a Santa Cristina, la guerra s'havia acabat.

Les tropes nacionals van entrar a Santa Cristina el dia 4 de febrer de 1939 sense trobar resistència

Segons Maria Lloveras, que en aquells moments residia al mas Vilavella de Solius, el *nacionals* "venien d'aquí dalt de la muntanya i tots volien menjar". Supposem que deuriem entrar per l'Ardenya i es dirigiren al poble. Enric Casadevall²¹⁷ recorda que els soldats

que entraren eren tropes italianes. Un cop ocupat el poble, segons informes de FET y de las JONS, Joan Boadas Gelada –natural de Romanyà– va conduir les tropes fins a Cassà de la Selva via Romanyà: "El día 5 de febrero, fecha de la Liberación del mencionado pueblo se presentó al Teniente Coronel que mandaba las fuerzas de ocupación, el qual le tomó por guía hasta su llegada a la villa de Cassà de la Selva [...]"²¹⁸. El mateix dia 5 de febrer, fou localitzat i confiscat material de l'exèrcit republicà, que consistia en molts morters, 6 peces d'artilleria de 155 mm, "cuyos sirvientes, de nacionalidad francesa, lograron huir", i un dipòsit de gasolina de 2 milions de litres²¹⁹.

Les tropes *nacionals* van estar-se al poble entre dos i tres dies. Pepita Soler comenta com va ser aquesta ocupació: "Quan van entrar els *nacionals*, ens vam

quedar sense un duro, ni al banc ni a casa. Van venir soldats aquí a la plaça a estar dos o tres dies i venien a comprar vi o menjar...[...]"²²⁰.

El dia 5, les tropes que havien ocupat Sant Feliu de Guíxols –el dia 2– varen prosseguir el seu avanç, però trobaren resistència a la platja d'Aro i, sobretot, entre Fenals i Calonge, on varen caure en un parany de l'exèrcit republicà en el qual van perdre la vida 34 soldats de la División Flechas Azules, la majoria italians²²¹. Aquell mateix dia arribaren a Palamós, poble que resistí però que fou ocupat entre el 5 i el 6 de febrer²²². El dia 7, tota la comarca quedava en mans de les tropes rebels.

Per causa dels enfrontaments armats que van tenir lloc a la zona, aquests dies es produïren algunes baixes. Ho demostra la defunció certificada pel metge local Martí Casals, el 7 de febrer de 1939. Casals deia haver-se trobat un cos d'un home, d'uns 40 anys, que "vestía pantalón de pana amarillo oscuro y jersey gris. En la región frontal, en su parte media, presentaba una herida que interesaba las partes blancas y el hueso, comunicaba con otra herida en la región occipital. La primera herida era circular, del tamaño del diámetro de 5 centímetros, la segunda irregular y ocupaba toda la región parietal. Por lo antes anotado y por las circunstancias de la actual contienda armada, es de suponer que la muerte ha sido producida por una bala explosiva". En aquest cas, no semblava pas ser un soldat, sinó algun desconegut en retirada cap a França²²³.

Per últim, l'efecte que l'entrada dels *nacionals* havia produït sobre la població –en qüestions religioses– havia estat nul, segons deia el prevere Salvador Duran. Per part d'algunes persones s'havia sol·licitat poder batejar els fills, però no pas legalitzar els matrimonis o aplicar sufragis per als difunts²²⁴.

A conseqüència de la progressiva ocupació del territori català per part dels *nacionals*, es produí l'exili de multitud de persones compromeses amb l'ordre republicà o amb els fets revolucionaris, que fugien per por a la temuda repressió de les autoritats *nacionals*. Entraren a França un total de 464.000 espanyols, dels quals n'acabarien tornant molts –especialment soldats que hi havien entrat amb l'exèrcit–. L'exili de llarga durada, doncs, hauria afectat uns 200.000 espanyols, uns 70.000 catalans i 1.500 baix empordanesos²²⁵. Pel que fa a Santa Cristina, s'haurien exiliat unes 20 persones –al voltant d'un 2% de la població–. Atribuïm un volum emigratori més baix que en altres llocs pel fet que està demostrat que, en poblacions on s'havia votat majoritàriament les esquerres, aquests volums havien estat menors, ja que responien a la por que es tenia de la repressió franquista, una por que estava basada en els fets revolucionaris que s'havien produït al lloc, especialment els assassinats. Aquests fets violents van tenir lloc en menor mesura en aquestes poblacions d'esquerres, on les autoritats –generalment d'ERC– gaudien de suport i legitimitat popular i moltes vegades van poder intervenir en els fets violents, apaivagant-los o mediatitzant els comportaments dels comitès per l'ascendent que tenien sobre els seus membres. La relació, generalment, es troba en els següents índexs: en poblacions en què es van produir assassinats que afectaren un volum de població entre el 0 i el 0,5%, s'havien emès vots favorables a la dreta en un 38% i se n'exilià un 2%. Santa Cristina és un clar exemple d'això, ja que no es produí cap assassinat durant la Revolució, s'havia votat la dreta en un 40% i, per tant, l'exili hauria d'haver afectat el 2% esmentat.

Quant a noms concrets, cal destacar algun cristinenc que passà a França amb la retirada de l'exèrcit com a soldat (Lluís Albertí Roig –germà d'un conseller de l'Ajuntament–), antics alcaldes i consellers de l'Ajuntament (Josep Suñer Darder, Benet Roig Frigola), l'agutzil (Lluís Clara Vidal) i altres persones sense una responsabilitat política o militar definida (Eusebi Vicens Sagué –mestre–)²²⁶.

Tanmateix, correspon també a un menor percentatge d'exiliats un major índex de represaliats per les noves autoritats, per la raó que aquestes trobaren més antics responsables d'època republicana sobre els quals centrar les seves acusacions. Així, a Santa Cristina, ens consta que es produïren fins a onze empresonaments –tots al Centre Penitenciari Provincial de Girona–, dos dels quals acabaren amb una sentència de mort. Dels dotze que passaren per la presó, n'hi havia vuit que havien estat consellers de l'Ajuntament durant la Guerra Civil (Mariano Vendrell, Josep Dausà, Joaquim Pey, Joaquim Bou, Benet Roig, Jaume Purtés, Pere Garriga, Jaume Amagat i Jaume Clara), un altre havia estat alcalde durant l'etapa de pau de la República (Àngel Sala) i els altres dos haurien estat membres destacats del comitè (Artur Lloveras, Joan Llambí).

La major part passaren uns mesos tancats a Girona, però en el cas d'Àngel Sala, hi va estar fins l'any 1942. Pel que fa als afusellats, foren en Mariano Vendrell i en Joan Llambí. Desconeixem, en canvi, el destí de Joan Buigas i de Ponç Miret, els dos darrers alcaldes, ja que no sabem si foren depurats amb represàlies o sense.

PRISION PROVINCIAL DE GERONA

Expediente de *Joaquim Bou Roig*

Capital de *La Guardia de San Salvador de Girona*

Tercio de *" "* Calle *" "*

Ejido de *Rovani* de *Girona* de *24* años

Profesion *Agricultor* - Estado *Libre* Hijos *" "*

Nombre del conyuge *Dona Camps* Pares *" "*

Instruccion *" "* Antigua *CAR*

Antecedentes *" "*

Da.	H.	M.
10	1939	1939

VICISITUDES

Ingresó provisionalmente de Prision G. P. en el Cuartel de *" "*

como *" "* detenido o disposición de *" "* en virtud de la orden

de número *" "* de *" "* por el delito de *" "*

según documento que se une al expediente de Vicario

VE FOL. ANEXO *" "*

Se participa: *" "*

VE 34 *" "* Subdirector *" "*

El Director *" "*

10 de mayo 1939

Expedient de Joaquim Bou obert des del Centre Penitenciari Provincial de Girona, l'any 1939. (AHG, Fons del Centre Penitenciari Provincial de Girona)

²²⁵ GAITX MOLTÓ, Jordi. *L'exili del Baix Empordà al 1939*, p. 34-43.

²²⁶ GAITX MOLTÓ, Jordi. *L'exili del Baix Empordà al 1939*, p. 66-72, 260-266, 502-503.

Conclusions

A nivell internacional, amb posterioritat a la Primera Guerra Mundial (1914-1918) es produí una crisi econòmica i un atur sense precedents, la qual cosa afavorí l'ascens al poder de partits polítics d'ultradreta, especialment a Itàlia (1922) i Alemanya (1933). Per fer-hi front, les esquerres aspostaren per les aliances electorals i governamentals entre socialistes i comunistes, anomenades Fronts Populars. Bona part de tot això es donà en els moments previs i durant la Guerra Civil espanyola. Ja l'any 1923 el país havia conegut una experiència colpista militar i de dretes, amb la dictadura de Miguel Primo de Rivera. Tanmateix, els resultats electorals en les municipals de 1931 van ser tan favorables als partits republicans, que el 14 d'abril s'acabaria fent fora la monarquia i proclamant la Segona República Espanyola.

El nou règim republicà sempre comptà amb una oposició manifesta per part de la ultradreta, la qual tenia el suport de certs estaments militars. Les polítiques progressistes, la reforma de l'Exèrcit, la reformulació de la relació amb l'Església i la descentralització de l'Estat foren els temes que més van enervar els militars, fins al punt d'apostar per un cop d'estat, atesa la impossibilitat d'accedir al poder democràticament –la dreta només guanyà unes eleccions generals, el 1933–.

El posicionament dels republicans davant la guerra sempre havia estat de rebuig –especialment si es tractava de la interminable guerra colonial d'Espanya a l'Àfrica–. Un manifest republicà signat a Torroella de Montgrí el 1911 deia que “contra una guerra tots els medis són bons [però] si arribés un cas extrem,

ens estimaríem més fecondar la nostra terra amb l'ofrena generosa de les nostres vides que no pas anar a morir estèrilment sense profit i sense glòria en mig de l'asperesa de les roques del Riff”²²⁵.

Doncs bé, el moment de deixar de banda el pacifisme arribà de sobte el 17 de juliol de 1936. L'aixecament militar tingué un èxit parcial en diferents casernes peninsulars. En alguns llocs triomfà la revolta, en altres fou esclafada, especialment per les forces obreres que sortiren al carrer a lluitar a favor de la República. Això confegí un mapa en el qual una zona restà en poder dels insurrectes i una altra a mans republicanes. Catalunya fou republicana fins al final de la Guerra Civil, la qual durà gairebé tres anys.

El triomf dels obrers els legitimà per a encapçalar un Comitè Central de Milícies Antifeixistes –i comitès locals en totes les poblacions–, en què la CNT era la protagonista. Aquests organismes ostentaren els màxims poders els primers mesos de la guerra, en detriment de les institucions tradicionals. Paral·lelament al buit de poder, es produí una violència contra els elements de dretes que la Generalitat fou incapaç de controlar. Al bàndol *nacional* també tingué lloc la repressió, però fou exercida directament per les autoritats colpistes, i no pas per incontrolats.

Pel que fa als aspectes militars, la guerra es dividiria –des de l'òptica catalana– en cinc etapes: creació de fronts (1936-1937), Campaña del Nord (1937-1938), actuacions al Front d'Aragó (1938), batalla de l'Ebre (1938) i ocupació de Catalunya (1938-1939).

Quant a les problemàtiques pròpies de la guerra, trobem la de l'allotjament dels refugiats d'altres zones d'Espanya, la dels abastiments en una època de carestia, la de la reorganització de les estructures productives responen a un nou model revolucionari obrer, etc. Les conseqüències del conflicte foren funestes: a Espanya, 300.000 persones o més van morir entre 1936-1939 com a conseqüència de les malalties, la

El règim republicà sempre va tenir l'oposició manifesta d'una part de la ultradreta i dels estaments militars

²²⁵ AMTM, Fons de l'Ajuntament de Torroella de Montgrí, sèrie 3.6.1 Entitats culturals i recreatives i activitats, Cartells d'activitats socials i polítiques (1911-1946), manifest titulat “Als bons republicans”.

guerra i la repressió; i, al final de la guerra, 400.000 més estaven en presons, camps de treball o camps de concentració²²⁶. A Catalunya, els morts foren 65.000 i els exiliats, uns 70.000 més.

A la regió de Girona, l'alçament militar va obtenir una resposta obrera gairebé immediata, amb escamots al carrer i patrulles de control. Fins el dia 19 la població no va començar a tenir una noció clara del que estava passant. Tot plegat es deixava notar també en l'Ajuntament cristinenc, que el 2 d'agost feia cessar

—a pesar del desig de l'alcaldia— els dos regidors que representaven les forces de dretes, Joan Boada i Josep Noguera. Boada seria, al llarg de la guerra, un element actiu a favor dels insurrectes, ja que ajudà joves cridats a files a emboscar-se i, amb l'entrada dels *nacionals*, els conduiria fins a Cassà.

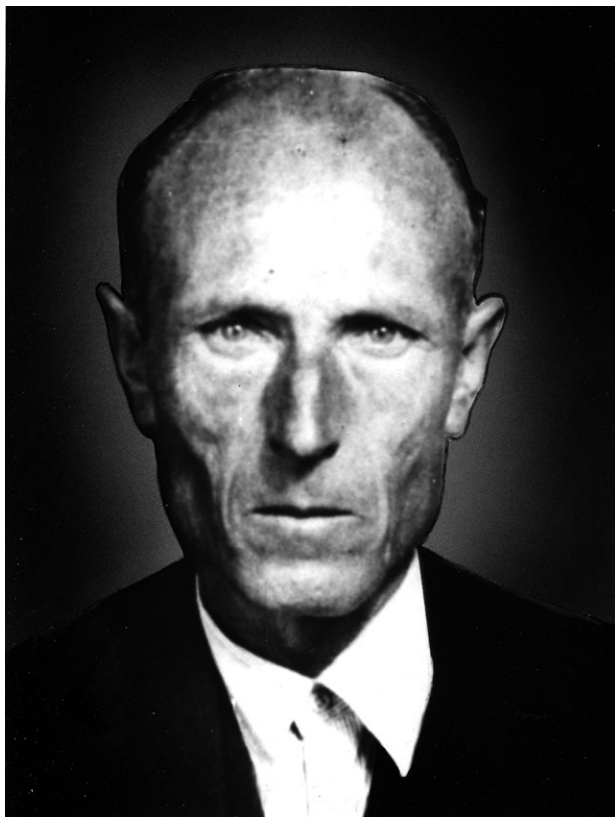
Aquest fet encetà una primera etapa en el consistori (juliol-octubre 1936), durant la qual el comitè fou el primer dels poders de la vila, i no pas el consistori. El comitè disposava d'un grup de 42 milicians anti-feixistes, armats. Eren gent d'ERC i de la CNT, bàsi-

cament, però el seu cap —en Joaquim Pey— era cenetista. El comitè s'ocupà de liderar les incautacions de propietats per necessitats de guerra i com a mesura derivada del nou ordre revolucionari. El poder retornà a l'Ajuntament a poc a poc: el 2 d'agost, per exemple, el comitè lliurà les armes al consistori; i el 22 d'octubre tots els seus efectes.

La segona i llarga etapa de l'Ajuntament s'encetà amb la recuperació de l'autoritat per part de l'Ajuntament i l'entrada de sis nous consellers, molts d'ells de la CNT i UGT (octubre 1936 – maig 1938). L'alcalde continuà essent Josep Suñer. Els temes que ocuparen l'administració municipal foren els derivats de la gestió de les finques municipalitzades, com la casa Cama de Romanyà.

La tercera etapa (maig – octubre 1938) nasqué del relleu que va haver de produir-se a l'alcaldia, atès que Suñer s'incorporà a files i el substituï Joan Buigas. La quarta i darrera etapa (octubre 1938 – febrer 1939) vingué marcada pel mateix fet: així doncs, Ponç Miret fou el nou alcalde i el darrer de l'etapa de guerra.

Durant tota aquesta època hi hagué entre set i vuit mebres de l'Ajunta-

La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)

Joan Buigas i Sabater, alcalde entre maig i octubre de 1938. (AMSCA, Col. 31, 04590)

²²⁶ SALLÉS, Anna. *Conèixer la història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*. Barcelona: Vicens Vives, 1992, p. 173-176; JACKSON, Gabriel. *La República española y la Guerra Civil: 1931-1939*. Barcelona: Crítica, 1999.

ment, encapçalats per un alcalde i un o dos tinents d'alcalde. Tots els consellers tingueren atribucions de govern, a cuasa que els partits de l'oposició havien estat foragitats. Pertangueren sempre a ERC (3, comptant l'alcalde), CNT (3) i UGT (2).

Durant aquests anys, un altre poder l'ostentava el jutjat popular cristinenc, que depenia del de primera instància de la Bisbal, i que s'ocupava de tenir cura dels detinguts per delictes, de vigilar els preus indeguts i de fer les gestions dels casaments, per exemple.

Per sobre de les administracions locals hi havia la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, amb qui l'Ajuntament tractà qüestions sobre béns confiscats i refugiats de guerra, entre altres. També hi havia la Comissaria d'Ordre Públic de la Bisbal, dedicada a aclarir fets delictius, fer complir la normativa de proveïments, requisar i multar.

Els grups polítics que van participar de la gestió municipal foren ERC, CNT i UGT. Al comitè hi trobem també republicans federals i la FAI. A més, hi havia un important Sindicat Agrícola adherit a la CNT. Hi havia també entitats d'oci com el Centre Popular Recreatiu, de tendència republicana federal, i el Nuevo Casino Cristinense.

A banda, el sector de dretes també tenia suport de la població –havia obtingut el 40% dels sufragis el 1936–, però havia de viure a l'ombra, aquests anys. Els elements de dretes –Vicenç Auladell, Miquel Viñolas, Joan Quer o Joan Boadas, per exemple– facilitaren l'emboscament de mossos de lleua, feien propaganda de la causa *nacional*, tenien aparells de ràdio amagats per escoltar i difondre els comunicats de guerra *nacionals* i amagaren religiosos i objectes de culte per a salvar-los. Altres passaren a zona *nacional*, com Maria Bosch.

Aquest sector –ells i les seves propietats– va patir la repressió derivada de la instauració d'un nou ordre revolucionari. Aquest nou ordre va tenir una conseqüència ben visible a Santa Cristina: el canvi de nom del municipi pel de Ridaura d'Aro, sense connotacions religioses. Quant a les incautacions de béns, quedaren afectades les finques casa Cama de Romanyà; casa Balamaña; edifici de Joaquim Dilla; i

les quatre esglésies del terme municipal. També es requisaren béns menors, com armes, objectes de cases benestants, vehicles, aparells de ràdio, etc.

A banda, algunes propietats es van sotmetre a aprofitaments forestals o d'altre tipus per part de l'Ajuntament: el mas Jofre; el bosc d'Almeda de Romanyà; cal Rei de Bell-lloc; els masos Vicens, Vilavella i Tallades de Solius; i el mas La Barraca. Una altra finca –el magatzem de l'Armstrong al carrer Teulera– resultà malmesa com a efecte de la retirada republicana.

Quant a la violència contra les persones, no s'hagueren de lamentar pèrdues personals, però sí la imposició de multes. Els objectes religiosos, imatges i llibres parroquials patiren desperfectes, però sembla ser que a causa de l'activitat de milicians de Palamós. El culte també fou anul·lat.

La mediatització de la violència revolucionària per part dels elements d'ERC fou major en municipis com Santa Cristina, on aquests tenien una estreta relació amb els membres de la CNT i els seus simpatitzants, per això al municipi es produí una violència de baixa intensitat.

La violència a la reraguarda, però, era un fet menor en comparació amb la derivada de l'activitat bèl·lica als fronts militars. A molts cristinencs els tocà ser allistats i viure de prop la guerra. Foren cridats a files, al llarg del conflicte, els nascuts entre 1902 i 1921 –és a dir, persones entre els 17 i els 37 anys–. La majoria d'ells serviren a unitats d'infanteria. Paral·lelament, alguns d'ells no es presentaven a la crida i es convertien en pròfugs. Aquests últims solien amagar-se a les Gavarres, amb l'ajut d'alguns habitants. Altres volgueren desertar un cop allistats. En el cas de Joan Xargay, fou afusellat per haver-ho intentat. En total, comptant aquest darrer cas, moriren 10 cristinencs al front²²⁷.

La costa era un altre dels fronts de guerra, ja que sovintejaven els atacs amb bombes per part de l'aviació o els vaixells *nacionals*. El bombardeig de la població civil era una estratègia per minar la moral republicana. Santa Cristina no fou bombardejada, però sí Sant Feliu, i això provocà un important èxode de dones, criatures i gent gran d'aquesta ciutat cap al nostre municipi, buscant un refugi segur. Alhora, dues dones cristinenques perderen la vida a Guixols

²²⁷ OLIVA I LLORENS, Jordi. *El cost humà de la Guerra Civil a les comarques gironines: combatents morts i víctimes del material bèl·lic abandonat*. Girona: El Punt, Hermes Comunicacions, 1999, p. 80.

en una visita que hi havien fet.

El poble cristinenc adoptà algunes mesures de seguretat per evitar les bombes, com apagar els llums a partir del vespre, per evitar que fos visible des de l'aire durant les nits. Cal destacar l'abatiment d'un hidroavió italià a prop de Penedes per part de l'aviació republicana.

La retirada republicana, a la fi de la guerra, es traduí en la instal·lació de companyies de soldats al mas Sant Josep o bé al mas Pla de Solius. En aquelles circumstàncies, es produïren alguns saquejos i el contagi de malalties que portaven els soldats.

A conseqüència del fenomen dels refugiats –tant de fora de Catalunya com de Sant Feliu– esmentat abans, la població de Santa Cristina, que el 1936 era de 1.059 habitants, es va veure incrementada en uns 300 habitants.

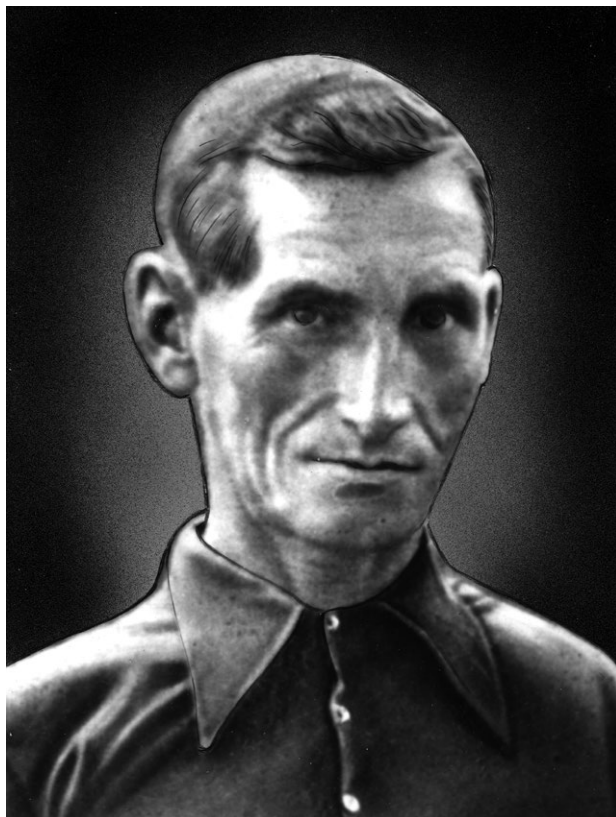
Un 40% dels habitants del lloc es dedicaven a oficis agrícoles o del bosc, i la gran majoria de les dones realitzaven feines de casa. Aquesta població va patir menys que la resta l'escassetat d'aliments, perquè n'eren els productors. Però l'Ajuntament controlava de prop la producció i venda de les existències

agrícoles, ja que escassejaven, i més quan s'havia d'alimentar una població flotant allotjada al municipi.

En aquest context, poques previsions econòmiques es podien fer. Per fer front a les despeses extraordinàries derivades de la nova situació, l'Ajuntament augmentà els impostos sobre els ciutadans, alguns dels quals no van poder fer front al deute. A més, alguns propietaris havien fugit per por de les mesures revolucionàries, de manera que l'Ajuntament va explotar les seves terres per tal de liquidar així les seves contribucions.

Les despeses s'incrementaren molt en els capítols de l'assistència social –per als refugiats–, instrucció pública –per la compra de material escolar per a les noves escoles de Romanyà– i imprevistos. Per fer front a tot plegat, es feren recàrrecs sobre la contribució rústica, la urbana i s'incrementà el repartiment general. En resum, d'un pressupost d'unes 24.000 pta. de l'any 1936 es passà a un d'unes 55.000 pta. el 1938.

Una de les partides que es multiplicà per deu fou la d'arranjament de camins i passeres. Se sap que en aquesta època es condicionaren, per exemple, les conduccions per aigües

La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)

Ponç Miret i Quintana, alcalde entre octubre de 1938 i gener de 1939. (AMSCA, Col. 31, 04591)

Vaixell de càrrega *Villa Manrique* encallat a la cala de Vallpresona després de fugir d'un bombardeig sobre Sant Feliu, a l'octubre de 1937. (Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, Fons Vicenç Gandol; autor: Vicenç Gandol)

de pluja al carrer Francesc Macià –actual Comerç– i s'acabà el cementiri municipal. Amb tot, altres projectes van quedar a mitges.

Com hem vist abans, l'agricultura ocupava un 40% de la població activa. També cal dir que més d'un 40% de la terra estava en mans de només 11 persones, de manera que el seu repartiment era molt desigual. La producció agrícola era dedicada majorment als cereals (61%), seguit de vinya (9%) i patates (7%). Pel que fa a la ramaderia, abundaven els ramats d'ovelles i cabres, i les vaques es destinaven a la producció de llet. A partir d'un determinat moment es prohibí la venda d'animals per tal de no empobrir el sector ramader local. També es controlà l'agricultura, per tal d'assegurar el correcte abastiment de la població. Malgrat tot, no es va poder evitar l'aparició de la fam i, per tant, els consegüents robatoris als camps.

Amb el mateix objectiu es volgué fer rendir terres abandonades. Generalment es tractava de finques dels propietaris de les quals havien fugit temerosos; en altres casos eren terres que feia temps que no es treballaven. Aquestes terres foren utilitzades per l'Ajuntament i posades a disposició de partides de treballadors que es trobaven a l'atur. No es pot parlar, doncs, de col·lectivitzacions.

El principal servei que es prestà a la població, doncs, fou el de l'abastiment d'aliments. En alguns moments es van haver de demanar crèdits per a la compra de productes. A poc a poc s'imposà una política de racionament perquè les existències no arribaven a tothom. En primer lloc es racionà el pa –400 grams per individu–. Al maig de 1937 ja hi havia una llista d'aliments bàsics racionats per ordre de la Generalitat. A Santa Cristina, el Sindicat Agrícola controlava les declaracions de productes agrícoles. Pel que fa a l'aigua i l'electricitat, també van escassejar en algun moment. Un altre dels serveis fou l'educatiu que, sorprenentment, aquests anys va gaudir d'una empena sense precedents, al projectar-se la instal·lació d'una nova escola bàsica a Romanyà i una altra de pàrvuls. Tanmateix, cap de les dues propostes s'arribà a concretar perquè l'entrada dels *nacionals* va impossibilitar la seva culminació.

La fi de la Guerra Civil arribà a Santa Cristina amb l'entrada de tropes italianes del bàndol *nacional* al municipi el dia 4 de febrer de 1939 –el 3 havien ocupat Sant Feliu i Llagostera, simultàniament–. Es trobà material de guerra abandonat per l'exèrcit republicà: morters, peces d'artilleria i gasolina; i també es localitzà algun cos sense vida amb ferides de bala. Aquestes tropes es van estar al poble entre 2 i 3 dies. El dia 7, tota la comarca restava ocupada.

Abans de l'entrada dels *nacionals*, uns quants cristinencs s'afanyaren a marxar cap a França. L'exili hauria comprès unes 20 persones –al voltant d'un 2% de la població–, ja que la fugida responia sovint a la por a la repressió franquista –major on hi havia hagut assassinats durant la Revolució–. S'exiliaren nois alistats a l'exèrcit republicà, un alcalde, un conseller, l'agutzil i un mestre, entre altres. Però molts altres cristinencs no van témer la repressió perquè no s'havia mort ningú durant la guerra. Tanmateix, la justícia franquista actuà sobre els que s'havien quedat, especialment entre els que havien estat a l'Ajuntament o al comitè. Un total de 12 cristinencs passaren per la instrucció d'un expedient de responsabilitats polítiques: Joaquim Bou, Jaume Clara, Pere Garriga, Benet Roig, Jaume Amagat, Jaume Purtés –que foren absolts després de passar uns mesos per la presó–; Artur Lloveras, Josep Dausà, Joaquim Pey –que quedaren en llibertat condicional després de passar per la presó–; Àngel Sala –que s'hi va haver d'estar fins el 1942–; i Joan Llambí i Mariano Vendrell –que foren condemnats a mort i afusellats l'11 de maig i el 28 de juliol de 1939, respectivament²²⁸.

La victòria franquista significà una involució radical de la vida política, social i econòmica experimentada pel país des de 1931. Tanmateix, el règim fou acollit des d'un bon principi amb agraïment per la classe propietària i conservadora.

Al final de la guerra, un total de dotze cristinencs van passar per la presó, dels quals dos van ser afusellats

²²⁸ JIMÉNEZ NAVARRO, Àngel. "La repressió directa", dins AULADELL AGULLÓ, Marc (i altres). *Franquisme i repressió a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 2006, p. 301-350.

Biografia: Josep Suñer Darder, alcalde entre 1933 i 1938

Josep Suñer va néixer l'any 1907. Estava domiciliat al carrer Pere Geronès, 11, de Santa Cristina, lloc on els seus pares tenien, també, una botiga. Segons explica la seva filla, Suñer "era una persona inquieta i l'ambient d'aquest poble no li anava prou a gust; els seus pares tenien una botiga de comestibles; i a ell no li

agradava. Després es va posar a treballar el suro, i va fer uns estudis, una espècie de batxiller; amb una senyora, la Wirsing, va fer classes de pintura... en fi, que amb l'ambient que hi havia en aquell temps en el poble suposo que ell era una mica inquiet i es devia posar en política"²²⁹.

Josep Suñer i Darder, alcalde entre gener de 1934 i maig de 1938. (AMSCA, Col. 31, 04589)

²²⁹ Seguim, si no s'indica el contrari, l'entrevista a Josefina Suñer Geronès, 06-12-2006.

De jove, treballà com a dependent en alguna botiga d'alimentació a l'engròs. Ja d'adult, posà una petita fàbrica de suro, junt amb en Mariano Lloveras. Possiblement la fàbrica tenia algun treballador, a part d'ells dos, però no era pas gaire gran: "Carraven, amb aquells tinars, i anaven fent. Feien carracs, doncs; ell també". L'any 1929 es casà amb Maria Geronès Marcó, nascuda l'any 1906 també a Santa Cristina, però a can Ribes de Bell-lloc. Van tenir una criatura, un nen, que morí als nou mesos. Llavors, l'any 1932, va néixer la Josefina. La família es traslladà a una part de la casa del carrer Pere Geronès fins llavors desocupada, al costat de la botiga dels pares.

Josep Suñer entrà a formar part d'ERC. Això va ser degut, segons la Josefina, a les seves inquietuds i a una certa disconformitat amb l'ambient del poble. Amb la gent de la CNT del poble, hi va tenir un tracte en el pla personal, com per exemple amb en Josep Dausà. A banda de la dedicació de Suñer al partit, també participà en el centre de la gent d'esquerres, que era a can Saleta. En canvi, el seu cunyat havia estat –diu la Josefina– "el secretari del centre

Vista del carrer Francesc Macià –actual carrer Comerç–, on estava situat el Centre Popular Recreatiu. (AMSCA, Col. 33, 04588)

Josep Suñer
formà part de
les Milícies
Antifeixistes de
la vila al mateix
temps que
ocupava l'alcaldia

dels de dretes. S'havia casat amb la filla d'allà i portava els comptes del cafè”.

Josep Suñer fou escollit alcalde del municipi, per ERC, en les eleccions municipals de 1934, quan comptava tan sols amb 27 anys. Prengué possessió l'1 de febrer de 1934. Després de la corresponent destitució posterior als fets d'Octubre, recuperà l'alcaldia al febrer de 1936, i la deixà el 4 de maig de 1938. Bona mostra del seu tarannà polític la tenim en la gestió que féu arran de la recuperació de la festa de la Santa Creu per part d'un grup de veïns, l'any 1935. En aquella ocasió, Suñer estimà “que les despeses que pugui ocasionar siguin a càrrec dels sol·licitants; essent l'Estat laic,

no pot immiscuir-se en assumptes religiosos”²³⁰. Josep Suñer formà part de les Milícies Antifeixistes de la vila, des de l'inici de la Guerra Civil, per la qual cosa se'l proveí d'un fusell²³¹. Durant la guerra, presidí un consistori format –a l'octubre de 1936– per gent d'ERC (3), UGT (2) i CNT (3)²³². Sota el seu mandat, es canvià el nom dels carrers Comerç i Centre i de la plaça Mossèn Baldiri Reixac, que es transformaren en els vials Francesc Macià, 14 d'Abril i de la República, respectivament. També s'inaugurà el nou cementiri municipal, alhora que es clausuraven els antics de Solius, Bell-lloc i Santa Cristina, al novembre de 1936. A l'agost de 1937, per tal de fer efectiu un decret de la Conselleria de Seguretat Interior, donà el visticplau al canvi de nom de la població pel de Ridaura d'Aro. En canvi, no aconseguí tirar endavant l'intent de crear unes noves escoles ni el de destinar la casa de Josep Cama, de Romanyà, a escola mixta d'ensenyament primari²³³. Alhora, durant el període bèl·lic, l'Ajuntament es va apropiari de diferents immobles de l'Església i d'alguns particulars i es va creure necessari apujar la imposició fiscal per tal de fer front a l'economia pròpia dels moments de

guerra, atès que calia tenir molt en compte el racionament i l'alimentació dels més de cent refugiats de guerra, a més dels habitants de Sant Feliu que havien fugit d'aquella ciutat a causa dels bombardeigs. No obstant això, l'Ajuntament va concedir diverses pròrrogues al pagament dels impostos²³⁴. La Josepina considera, tanmateix, que arran de l'increment dels impostos, “devia tenir gent ofesa, i en aquella situació en què va ser alcalde, encara més, perquè la Generalitat va autoritzar a apujar molt les contribucions”. Amb tot, reconeix que, com que “no es podien pagar, ell els va donar facilitats, o bé [els deixà] pagar amb coses de menjar, perquè hi havia refugiats”. Als que no van liquidar el deute, “al final els va dir que se'ls emportarien [alguna cosa, si no pagaven]”. Josep Suñer deixà l'alcaldia al maig de 1938 per haver-se d'incorporar a l'exèrcit com a soldat, ja que la seva lleva fou cridada per aquestes dates. Al front ensopegà amb els joves de la quinta del biberó, que també havien estat allistats.

Molt probablement es retirés amb l'exèrcit fins a França, al final de la guerra. Va estar en el camp de concentració d'Argelers, però poc temps, ja que es va posar en contacte amb els germans dels Etablissements Magnon que, en època de pau, havien estat clients de la fàbrica de suro. Ells el van ajudar a sortir del camp de concentració. Precisament la seva activitat com a industrial fou investigada a l'altra banda de la frontera, a l'abril de 1939. Les autoritats franquistes van estar recercant les mercaderies i taps que Josep Suñer havia pogut deixar abandonats a Santa Cristina i a Sant Feliu. Així doncs, la Guàrdia Civil i el fill de'en Joan Mont, l'alcalde de Santa Cristina, van visitar el guixolenc Jaume Aymerich per tal d'esbrinar si aquest podia tenir suro de Suñer i també de Josep Irla. En la seva defensa, Aymerich exposava: “*Ha llegado a mi conocimiento que se había formulado una denuncia de que yo tenía mercancía del Sr. Suñer y también del Sr. Irla. Con el sr. Suñer no había tenido nunca relación alguna hasta el momento que me contrató si le quería escoger unos 300.000 y pico de taponos para champagne [...] Una vez terminado este trabajo me pidió si quería terminarle el*

²³⁰ JARA, Glòria. “Josep Suñer i Darder”, dins *El Carrilet*, núm. 114, 2000, p. 14.

²³¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L110 (Gestió general de la seguretat ciutadana), *Mobilització general de voluntaris de les Milícies Antifeixistes (1936)*; conversa amb Isabel Pernal, 15-7-2003.

²³² POZO GONZÁLEZ, Josep Antoni. *El poder revolucionari a Catalunya durant els mesos de juliol a octubre de 1936* [tesi doctoral]. Barcelona: UAB, 2002, p. 81.

²³³ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), D133 (Obtenció de béns i patrimoni per expropiació o cessió), *Actes d'ocupació d'immobles per part de l'Ajuntament, 03-06-1937*.

²³⁴ JARA, Glòria. “Josep Suñer i Darder”, dins *El Carrilet*, núm. 114, 2000, p. 14.

corcho que tenía hervido en su casa, cosa que es natural lo aceptara para tener el trabajo para ayudarme a los gastos de la Vida. Ud. ya conoce al sr. Suñer, seguramente más que yo; no se preocupó de abonarme el trabajo y convenimos que [...] vendiera la mercancía y el sobrante lo entregara a su familia [...]. Yo jamás había pensado que dicho sr. pudiera caberle responsabilidad alguna y que me pudiera causar a mi con mi intervención en su trabajo estas molestias [...]. Yo hubiera vendido estas mercancías de no haber tenido aviso de esta denuncia [...]. Referente a los otros bultos que tenía en el almacén del patio que se formula que eran mercancías del Sr. Irla, son mercancías que contienen las pocas economías que he podido salvar [...]. Si hubieran pertenecido estas mercancías al Sr. Irla, su buen criterio le hará admitir que con el tiempo que yo he tenido a mi lado estos tapones, éste hubiera procurado expedirlos a sus clientes, y por otra, de no haberlo hecho, si tenía idea de fugarse, no hubiera tal vez pensado en llevarmelos a mí, teniendo familiares²³⁵.

Tot això succeïa mentre Suñer era a l'exili. A França, doncs, es va anar espavilant per poder viure, altre cop, de la fabricació de taps. En aquest sentit, va formar una societat, amb seu a Perpinyà, amb dos espanyols més i un francès, perquè els espanyols sols no podien actuar per si mateixos. La fàbrica, de nom Manufactures Catalanes de Liège, es dedicava a fer caracs i taps per a xampany, entre altres, i tenia diversos treballadors. Els seus socis eren en Martí Casanoves, de Palafrugell, també exiliat; l'Ordaz, d'origen castellà; i el francès Pouchan. El fet de muntar fàbrica a França va ser degut, segons la filla de'en Josep, al fet que ell devia pensar que no podria tornar a Santa Cristina, almenys a curt termini. Gràcies al seu treball, obtingué uns beneficis que van haver de ser empleats per a ajudar altres refugiats, tal com li demanà en alguna ocasió el guixolenc Felip Calvet²³⁶.

Des de Perpinyà, Suñer va escriure a la seva muller i filla de forma regular, però les primeres cartes anaven dirigides a casa dels familiars de l'anterior agutzil de Santa Cristina, en Lluís Clara, de Sant Feliu, que també estava exiliat: "Devia tenir por que aquí no

s'obriessin i es sabessin coses. Durant molts d'anys les va anar dirigint allà", diu la Josefina.

Precisament la muller de Lluís Clara l'havia anat a veure a l'exili, travessant clandestinament la frontera per la muntanya. En canvi, la Maria Geronès preferí esperar-se a tenir un passaport, la qual cosa obtingué l'any 1947, de manera que al mes d'agost ella i la seva filla van anar a visitar en Josep. Anaven acompanyades d'una amiga i de l'àvia. Van prendre un dels taxis d'en Girona, de Sant Feliu. En Josep les esperava al costat francès, tot i que es va endinsar durant uns minuts en territori espanyol. La Josefina recorda que feia set anys que no el veien i que, per tant, almenys per a ella, era gairebé un desconegut. Les dones foren portades a Arras, un centre sanitari prop de Perpinyà, on van ser vacunades.

La Maria Geronès i la seva filla ja havien presentat els seus passaports a la frontera i estaven decidides a quedar-se a França. "Lavors es va reunir el matrimoni i jo –diu la Josefina–, però després de set anys la cosa no va funcionar. El meu pare era molt diferent de la meva mare. Ella era molt de casa, molt bona; i ell era jovial, d'esperit jove. A mi m'agradava molt, les coses que explicava d'allà, la seva conversa i tot plegat [...]. El primer any de ser allà vaig anar amb una professora particular [de francès] i després vaig fer uns estudis comercials i vaig estar un any o un any i mig al despatx [del pare], fent pràctiques". Això l'encaminava, doncs, a treballar a la fàbrica de suro del seu pare. Tanmateix, a França, la Josefina es va sentir "molt desplaçada i molt poca cosa", atesa la diferència de formació escolar que rebien els nens espanyols respecte dels francesos.

La família Suñer-Geronès va anar vivint dels rendiments de la fàbrica i, de fet, en Josep ja no es va ficar més en política; "només treballava". Això sí, en par-

A França, Suñer es va anar espavilant per poder viure, altre cop, de la fabricació de taps

²³⁵ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), B233 (Correspondència), carta de 01-04-1939.

²³⁶ JIMÉNEZ, Àngel. *En memòria de Felip Calvet i Costa (1920-1999). Testimoni guixolenc de l'exili català de 1939*. Sant Feliu de Guixols: Ajuntament, 2003, p. 40.

lava amb els amics i amb altres refugiats al Cafè de França, lloc on solia anar al sortir de treballar. Suñer també havia establert una bona relació amb altres fabricants de suro, francesos. A Ceret, per exemple, la Josefina recorda que “n’hi havia una colla”. Pel que fa a Perpinyà, un dels que tenia fàbrica molt a prop de la d’en Suñer, al sector de l’estació de trens cap a París i al costat de la carretera que va a Prada, era el guixolenc i també refugiat Joan Isgleas. Ambdós tenien contacte, però en Suñer es feia especialment amb en Santiago Vila –exalcalde de Llagostera–, o amb en Francesc Irla. A casa dels Irla, a Ceret, la Josefina se sentia molt cohibida, perquè ella venia d’una casa “de pagès” i llavors es trobava en un ambient molt diferent, culte i refinat. En Francesc era un gran amant de la música i compartia la devoció per la cantant Amàlia Rodrigues amb en Josep Suñer.

La Josefina creu que va ser quan va anar a viure a França que “vaig començar a agafar una mica més de cultura; començar a entendre per què aquí [a Santa Cristina] res”. Allà es va assabentar de la magnitud que havia pres la figura del músic Pau Casals, per exemple, del qual havia sentit a parlar molt poc des d’Espanya. Precisament un dia, a Amélie, tocaren *El cant dels ocells*, i això li provocà una gran sensació d’enyor envers Catalunya. Tota aquesta cultura que adquirí a França la va fer sentir un xic desplaçada quan va tornar a Santa Cristina, igual com s’havia sentit a l’entrar a França per primera vegada. En efecte, cap a l’any 1950, la Maria Geronès, en veure que el matrimoni no rutllava, va tenir la valentia de tornar a

Santa Cristina. El secretari de la fàbrica, un espanyol exiliat que es feia dir François, les va ajudar a preparar els papers per poder tornar, perquè la Maria no en volia parlar directament amb en Josep. Davant d’això, la Josefina es va preguntar què havia de fer:

“I la meva consciència em va dir que havia de seguir la mare, perquè s’ho hauria passat molt malament. Va ser per ella, que vaig fer-ho, no perquè m’agradés tornar. Jo estava molt bé, allà. Allò era tan diferent d’aquest poble!”.

Al cap de poc temps, en Josep també va voler entrar a Espanya, perquè s’enyorava. Ho volia fer de forma legal i amb la documentació en regla, però “ningú li va voler concedir res, i a mi em deia: «és que allà [a l’Ajuntament] hi ha alguna persona que no vol que torni», perquè altres persones van tornar”.

Pel volts de 1953, en Josep traslladà la fàbrica i la seva residència a Port-la-Nouvelle, pel fet que el lloc facilitava la comercialització del producte de la fàbrica. A més, passà a ser l’únic soci de l’empresa. La Josefina l’anà a visitar algunes vegades. De fet, el seu pare pretenia que anés a viure amb ell i que treballés en el negoci del suro. Si no ho va fer, va ser perquè ni ell ni el seu marit, en Martí, que eren fills únics, van voler deixar els pares sols. No obstant això, es posaren a treballar el suro des de Santa Cristina, en combinació amb la fàbrica d’en Josep. “Li enviàvem els taps, a ell. I nosaltres vam continuar perquè coneixíem gent, a Ceret, i els fèiem l’explotació a aquesta gent”. Això els obligava a viatjar periòdicament a França.

A Port-la-Nouvelle, en Josep anava a pescar, com a font de distracció. També s’ajuntà amb una dona italiana. Tanmateix, això va durar molt poc, ja que al novembre de 1958 en Josep morí a causa d’un tumor cerebral del qual ja havia estat operat dues vegades, a Montpeller.

**Josep Suñer
va voler entrar
a Espanya de
forma legal,
però ningú
no li facilità la
documentació**

Fotografia: bombardejos propers a Santa Cristina d'Aro

Durant tot el desenvolupament de la Guerra Civil, Franco va rebre l'ajut de l'Alemanya nazi i de l'Itàlia feixista en forma de material i homes, i aquests utilitzaren l'oportunitat per a convertir la Guerra Civil espanyola en el banc de proves de la Wehrmacht i de la Legió Còndor italiana. Una d'aquestes tàctiques foren els bombardejos sobre població civil i sense cap valor militar. Es realitzaven per minar la moral de la població situada en la reraguarda i posteriorment serien utilitzats en la Segona Guerra Mundial, tant per part de les potències de l'Eix com pels Aliats.

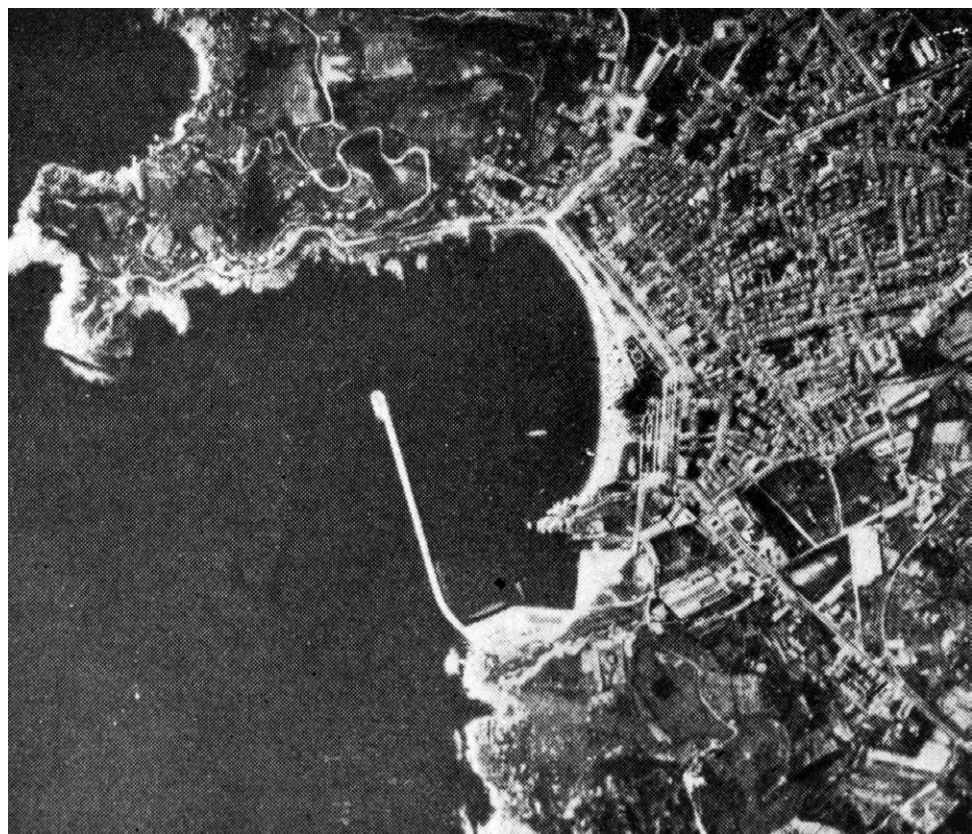
Aquesta fotografia ens mostra una instantània aèria d'un bombardeig de l'aviació italiana –Catalunya fou bombardejada en gran part per l'aviació italiana que operava des de Mallorca– sobre el port de Sant Feliu de Guíxols. Els atacs aeris varen afectar la manera com es percebia la guerra, ja que fins llavors mai no s'havien realitzat accions militars tan indiscriminades sobre la població civil. Amb l'ús d'aquestes tàctiques qualsevol persona, militar o civil, home o dona, nen o avi, podia ser víctima d'un bombardeig.

Diversos autors assenyalen que Sant Feliu fou una de les poblacions que patí més bombardejos de Catalunya, atès que foren uns 37 –4 dels quals s'efectuaren per mar i a càrrec del creuer *Canarias*– que causaren uns 70 morts i a la vora dels 130 ferits²³⁷. En aquests bombardejos foren tocats un total de 600 edificis –de 2.900 que aproximadament tenia el poble– i en resultaren totalment destruïts una seixantena.

Tot i que Santa Cristina no fou bombardejada durant la guerra, el nostre poble va patir les conseqüències directes i indirectes dels bombardejos sobre els municipis veïns. La gent que vivia a determinades zones de Romanyà recordava com es podien veure els bombardejos *nacionals* sobre el port de Palamós: "Des de Romanyà es veien els avions i es veia el fogonàs [...]; es veia, allà, quan els bombardejaven [...]"²³⁸.

Però, sens dubte, els atacs que varen tenir una major repercussió al nostre poble foren els efectuats a Sant Feliu de Guíxols. Igual com succeeix en l'actualitat, era freqüent que alguns habitants de Santa Cristina es desplaçessin diàriament a Sant Feliu –ja fos per

Imatge comparativa de la badia de Sant Feliu de Guíxols abans i després dels bombardejos franquistes. (Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, Col. Jordi Rabell)

²³⁷ JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1995, p. 144.

²³⁸ VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002]. Entrevista a Lluís Guillot Quintana.

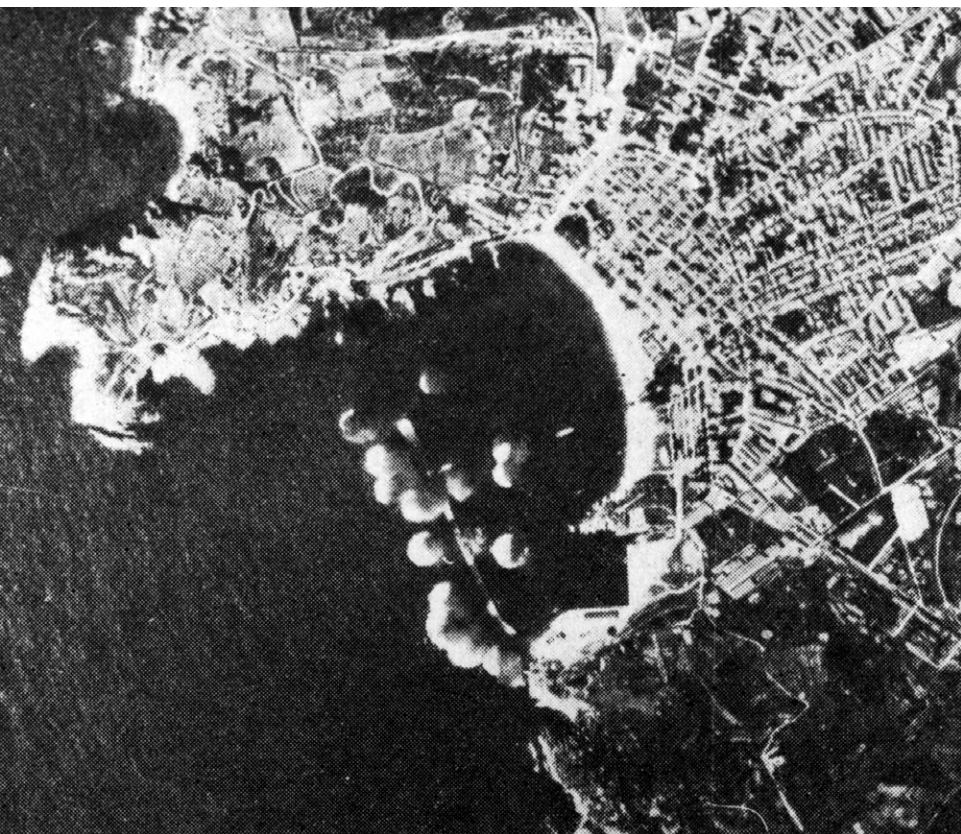
²³⁹ VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002]. Entrevista a Maria Lloveras Xirgu.

²⁴⁰ VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra Civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002]. Entrevista a Lluïsa Sunyer i Francesca Miret Masferrer.

treballar, per comprar o de visita— fet que propiciava que fossin sorpresos durant els atacs. Maria Lloveras recordava com foren sorpreses la seva mare i la seva germana en un atac: "La meva mare i la meva germana varen anar a Sant Feliu de Guíxols per un vestidet per a la meva germana i es varen trobar que van caure unes bombes aquell dia [...]. La mare i la meva germana es trobaven a dins, tots els vidres varen saltar, varen venir mig ensangonades de vidres i corrents cap a casa"²³⁹. Aviat els bombardejos sobre

Sant Feliu varen cobrar-se la vida d'habitants de Santa Cristina; aquest fou el cas de dues dones del nostre municipi, les quals foren mortes en un bombardeig mentre eren a Sant Feliu a comprar al mercat. És el cas de Cristina Darder i de Margarida Dausà. Alguns testimonis assenyalen que varen ser mortes en el primer bombardeig efectuat pel *Canarias*; d'altres, en canvi, recordaven que fou durant un bombardeig aeri²⁴⁰. Sembla ser que aquestes foren les úniques víctimes de Santa Cristina com a conseqüència de bombardejos.

Malgrat que Santa Cristina no fou atacada —possiblement per l'escàs valor estratègic o per no gaudir d'un nucli urbà prou important—, el municipi va patir les conseqüències, per dues persones mortes però sobretot per l'arribada de refugiats de Sant Feliu i d'altres zones de l'Espanya republicana.

Document: les Milícies Antifeixistes

En aquest apartat us presentem un interessant document titulat “Mobilització general voluntària de les Milícies Antifeixistes”, el qual dona molts detalls sobre els milicians adscrits al comitè local format a inicis de la Guerra Civil²⁴¹.

A partir de la informació que ens proporciona aquesta relació de persones, extraiem les següents conclusions:

En total hi havia 42 milicians que depenien del comitè. L'ERC –partit al qual pertanyia l'alcalde Suñer– hi tenia un pes aclaparador quant a nombre de persones. En canvi, la CNT-FAI tan sols representava una quarta part del total dels membres. [GRÀFIC 16] Tanmateix, en cinc casos s'especifica la inscripció “Comitè”. Així doncs, és possible que aquestes cinc persones fossin les que dirigien l'organisme a Santa Cristina, a saber: Joaquim Pey Sardà (CNT) –qui actuà sempre com a cap–, Joan Llabí Albertí (CNT), Francesc Sala Padrés (ERC), Mariano Vendrell Reixach (ERC), Josep Dausà Carreras (ERC²⁴²). En aquest cas, les forces republicanes i llibertàries sí que estarien molt més repartides. També s'ha d'esmentar que l'alcalde figura com un membre més

dels milicians de la vila, i en el primer lloc de la llista. D'altra banda, en un sol cas s'esmenta la pertinença d'un dels milicians al republicanisme federal –no a l'ERC–²⁴³.

Dels 42 milicians adscrits al comitè, set d'ells compartien les seves responsabilitats amb les que tenien com a membres de l'Ajuntament. A banda, sis més entrarien posteriorment a la corporació municipal, quan el comitè ja estava dissolt o sense les seves inicials atribucions. Val a dir, també, que entre els milicians trobem Àngel Sala Padrés, el significatiu primer alcalde cristinenc de la Segona República.

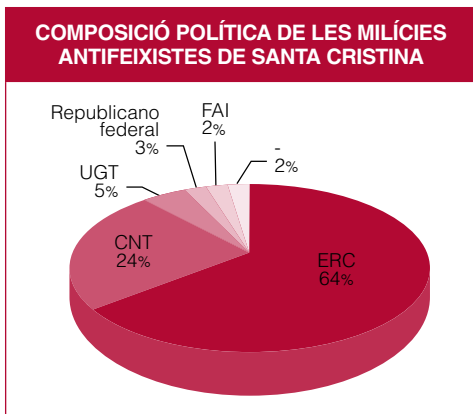
Atesa l'estructura laboral del municipi, no és estrany que entre els membres del comitè predominessin els agricultors. Ara bé, també hi trobem oficis molt diversos; fins i tot un mestre. [GRÀFIC 17]

Per últim, sabem que cadascun dels milicians empujava una arma personal. [GRÀFIC 18]

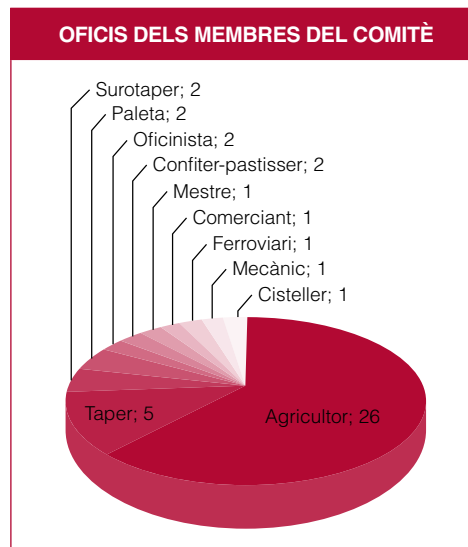
²⁴¹ AMSCA, Fons 01 (Ajuntament), L.110 (gestió general de la seguretat ciutadana), Mobilització general voluntària de les Milícies Antifeixistes (1936).

²⁴² Tanmateix, entrà a l'Ajuntament com a conseller en representació de la CNT, el 21 d'octubre de 1936.

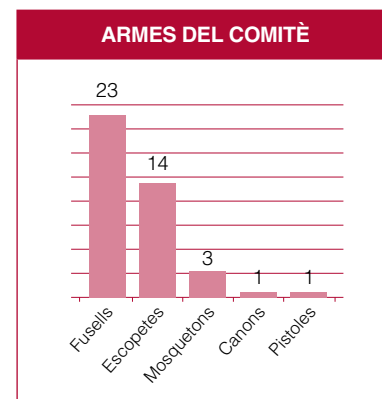
²⁴³ El vell partit republicà federal no havia acabat de desaparèixer als anys trenta, malgrat que molts dels seus efectius s'havien integrat a ERC, sobretot a l'àmbit de Girona. Amb tot, encara tenia nuclis a la Bisbal i Figueres, per exemple. A Sant Feliu, Josep Irla i Salvador Albert crearen el Partit Republicà Federal del Baix Empordà –a partir de l'encara existent i històric Centre Republicà Federal guixolenc–, però també es van dissoldre dins d'ERC, al gener de 1932. Vegeu: GAITX MOLTO, Jordi. “Baix Empordà”, dins PUJOL, Enric (dir.) *El Somni republicà. El republicanisme a les comarques de Girona (1900-1936)*. Catàleg de l'exposició. Girona: Viena Edicions, 2009, p. 178-183.

[GRÀFIC 16]

[GRÀFIC 17]

[GRÀFIC 18]

Població: STA. CRISTINA D'ARO

Partit judicial: La Bisbal

Comarca: Baix Empordà

Mobilització general volum de les Milícies Antifeixistes

MILÍCIES MARCALS

N.º d'ordre	NOM	Edat	Ofici	Altres ofici coneix	Estat	Nombre de fills	Arma que maneja	Domicili	Ha fet el servei militar	Categoria que tenia en el servei militar	Organització de la qual procedeix
- 1	Josep Suñer Jander	39	Surotaper	Oficinià	Basat	1	Fusell	Pere Jeroquí n.º 11	No	—	Esquerra R. de C.
- 2	Joaquim Fey Sardi	34	Agricultor	Forestal	Solter	—	id	Salom n.º 1	No	—	C. N. T.
+ 3	Jean Ramon Alberti	34	Paleta	Motocista	id	—	Mosquetó	Sta. Cristina	Si	Soldat	C. N. T.
- 4	Miquel Rosé Oulet	41	Oficinià	Agricultor	Basat	1	Fusell	Hípica n.º 36	Si	id.	E. R. C.
- 5	Jean Dubigat Sabater	37	Agricultor	—	Basat	1	Escopeta	Sta. Cristina	No	—	id.
- 6	Arturo Lloveras Recolta	53	Taper	Agricultor	Solter	—	id.	Francesc Maria 8	No	—	República Federal
- 7	Francesc Sala Padris	37	Complex i Pastiner	Oficinià	id.	—	Fusell	Id. n.º 1	Si	Mariner 1.º	Esquerra Republicana
frera 8	Francesc Camps Pelau	28	Mestre oficial	Benador	Basat	2	Mosquetó	Escola	Si	Soldat	U. G. T.
- 9	Lluís Clara Vidal	28	Paleta	Carter	id.	1	id	Sta. Cristina	Si	Soldat	—
- 10	Angel Sala Padris	37	Comerçant	Moliner	id.	1	Fusell	F. Macia n.º 1	Si	Soldat	E. R. C.
+ 11	Mariano Vendrell Reixach	37	Agricultor	Xofer	id.	2	id	Sta. Cristina	Si	id	E. R. C.
(5) - 12	Pere Garriga Sitjar	37	Id.	Id.	id.	2	id	id.	Si	id	E. R. C.
- 13	Ramon Mont Ramon	46	id	id	id.	5	Escopeta	id	No	—	E. R. C.
- 14	Mariano Roura Ginesta	45	Ferrolari	Agricultor	id.	2	id.	Faulera 24	No	—	U. G. T.
frera id 15	Pere Casellas Buncell	55	Taper	—	Solter	—	id.	Sta. Cristina	No	—	C. N. T.
id 16	Lluís Soler Dausí	23	Mecanic	Xofer	id.	—	Canó	id	Si	Soldat	id.
- 17	Pere Molinas Pi	57	Agricultor	Carboner	Basat	2	Escopeta	id	No	—	E. R. C.
(5) + 18	Pau Miret Quintana	50	id	—	id.	3	id	Bell-lloch	No	—	id.
- 19	Maria Lloveras Recolta	32	Taper	Agricultor	id.	1	Fusell	Pere Jeroquí 8	Si	Soldat	C. N. T.
- 20	Lluís Roca Cassà	55	id	id	Viuo	—	id	Faulera n.º 5	No	—	F. A. I.
+ 21	Josep Ramon Saque	54	Agricultor	—	Basat	4	id	Sta. Cristina	Si	Soldat	E. R. C.
(3) + 22	Joaquim Bon Rosé	32	"	"	id.	2	id	id.	No	—	C. N. T.
- 23	Ramon Casadella Giro	20	"	"	Solter	—	id.	id.	No	—	id.
- 24	Jaume Anglada Furón	20	"	"	id.	—	id	Solier	No	—	id.
- 25	Josep Prat Pirolí	21	"	"	id.	—	id	Sta. Cristina	No	—	E. R. C.
- 26	Ramon Alberti Marco	46	"	"	id.	—	Escopeta	id	No	—	id.
- 27	Vicenç Bartés Forreut	38	"	"	Basat	2	Fusell	Faulera 10	Si	Soldat	id.
X - 28	Jaume Gafarot Morató	60	"	"	id.	1	id	id. 20	Si	id	id

Un Heinkel He-59B va caure a Penedes

L'any 1938 va estavellar-se un avió italià model Heinkel He-59B prop de Penedes. Segons sembla, fou abatut per un avió republicà model Polikarpov I-15, dels també anomenats "xatos". La tripulació –tots ells italians– de l'aparell caigut va resultar ferida i foren tots arrestats per les autoritats republicanes.

Es va estar un any sense pressupost municipal

Els pressupostos s'elaboren, en part, a partir de "prediccions" d'un seguit de despeses i d'ingresos que l'Ajuntament preveu que tindrà l'any següent. Com que a finals de l'any 1936 ningú no podia saber com es desenvoluparia la guerra, l'Ajuntament va optar per prorrogar, durant tot l'any 1937, el pressupost de l'any anterior.

Hi hagué un milió de refugiats en total

Es calcula que durant tot el conflicte arribaren a Catalunya un total d'un milió de refugiats de guerra en un moment en què el país comptava amb uns tres milions d'habitants.

El municipi es va dir Ridaura d'Aro

A l'agost del 1937 es canvià el nom de Santa Cristina d'Aro pel de Ridaura d'Aro seguint ordres de la Conselleria de Seguretat Interior del Govern de la Generalitat. Sant Feliu de Guixols, per exemple, optà per Guixols, mentre que Sant Antoni de Calonge ho féu per Llevantí de Mar.

Es trobà un botí de guerra a Santa Cristina

Santa Cristina fou ocupada per les tropes franquistes el 4 de febrer de 1939. L'endemà, el 5 de febrer, fou localitzat i confiscat material que l'exèrcit republicà havia abandonat. El botí constà de diversos morters, sis peces d'artilleria de 155 mm i un dipòsit de gasolina de dos milions de litres.

Ho sabíes?

pal

tir de
essos
jüent.
saber
nt va
essu-

Hi hagué un camp d'aviació al mas La Barraca

Un cop finalitzada la guerra, Mercè Barraquer declarà en un expedient de reconstrucció que als terrenys dedicats a cultius que ella posseïa a prop de la carretera de Girona a Sant Feliu de Guixols, s'hi ubicà un camp d'aviació republicà que havia d'ocupar unes 6,5 hectàrees.

Es van patir bombardejos directes

Santa Cristina no va patir cap bombardeig durant la guerra. Els únics danys van ser causats per un obús, procedent del creuer *Canarias* –sementalment un tir errat en un bombardeig a Sant Feliu– al mas de Sant Josep. El projectil afortunadament no va esclatar, ja que en aquells moments el mas restava ocupat per diverses famílies de propietaris i refugiats.

Es van prohibir les apostes superiors a 10 cèntims

L'1 de març de 1937, es realitzà un ple extraordinari per tractar "els abusos que vénen tolerant-se amb el joc en certs establiments d'aquest Districte". Sembla ser que la guerra va induir els cristinencs a jugar-se els seus ingressos. La solució adoptada fou la de prohibir "tota mena de joc amb apostes superiors a 10 cèntims, sense deixar de banda els d'atzar [...] percibint-los que en cas de desobediència se'ls imposaria el màxim de multa autoritzada per la llei".

Processó religiosa al carrer Comerç durant els anys quaranta. L'any 1936, el Centre Popular Recreatiu estava ubicat en aquest vial, dit aleshores Francesc Macià. (AMSCA, Col. 32, 00231)

Cronologia

ANY	DATA	SANTA CRISTINA / BAIX EMPORDÀ / GIRONA	MÓN/ EUROPA / ESPANYA / CATALUNYA
1936	17-19 de juliol	Patrolles d'obres surten als carrer de Girona per defensar la República.	L'exèrcit s'aixeca contra la República. La insurrecció fracassa a mig Espanya. Comença la Guerra Civil.
	21-31 de juliol	Els regidors Noguera i Boada han de renunciar del seu càrrec pels Decrets de 24 i 25 de juliol.	Creació del Comitè Central de Milícies Anifeixistes de Catalunya. Crida de les primeres lleves.
	14 d'agost		Amb la presa de Badajoz queden unides les dues parts de la zona <i>nacional</i> : Castella i Andalusia.
	30 de setembre		Creació de l'Exèrcit Popular pel Decret de Largo Caballero.
	Octubre	Canvi de regidors de l'Ajuntament. El Comitè Local de Milícies Antifeixistes cedeix el seu poder a l'Ajuntament.	La Generalitat promulga el Decret de Col·lectivitacions i Control Obrer d'Indústries i Comerços.
	Novembre		El Govern republicà es trasllada a València. Reconeixement per part d'Itàlia i Alemanya del Govern de Franco.
1937	Gener		La Generalitat estableix el racionament d'aliments. Pla de S'Agaró o Pla Tarradellas per a restaurar l'ordre polític i financer.
	1 de febrer	Implantació del racionament del blat a Santa Cristina.	
	28 de febrer	Santa Cristina acull 84 refugiats de guerra procedents de Màlaga.	
	Març		Inici de la Campanya del Nord.
	26 d'abril		Bombardeig de Gernika.
	4 -7 maig		Negrín es nomena cap del Govern republicà. Fets de Maig a Barcelona. Ofensiva <i>nacional</i> al Front d'Aragó.
	16 de juny		El POUM és declarat fora de la llei i els seus dirigents, arrestats.
	Juliol	Bombardeig a Sant Feliu de Guíxols en què moren 10 persones.	Ofensiva republicana a Brunete.
	Octubre	Del 14 al 24 se succeeixen diversos bombardejos aeris a Sant Feliu. Prohibició als pagesos de Santa Cristina d'exportar patates a altres pobles.	
	30 de novembre		El Govern republicà es trasllada de València a Barcelona.
	15 de desembre		Inici de la batalla de Terol.

ANY	DATA	SANTA CRISTINA / BAIX EMPORDÀ / GIRONA	MÓN/ EUROPA / ESPANYA / CATALUNYA
1938	22 de gener	Nou bombardeig aeri a Sant Feliu de Guíxols, amb 13 persones mortes.	
	20 de febrer		Fi de la batalla de Terol.
	5 de març	Es designa la casa coneguda com <i>Pere Ramon</i> com a lloc per a ubicar-hi l'escola de pàrvuls.	
	Abril		Les tropes <i>nacionals</i> ocupen Vinaròs i divideixen en dos la zona republicana. Francisco Franco deroga l'Estatut d'Autonomia de Catalunya a l'ocupar part de Lleida.
	9 de maig	Relleu a l'alcaldia al ser cridat a files l'alcalde, Josep Suñer. Entra Joan Buigas.	
	25 de juliol		Contraofensiva republicana: comença la batalla de l'Ebre.
	11 d'agost		El Govern de la República expropia les indústries de guerra de Catalunya.
	1 de setembre	Bombardeig aeri a Palamós amb 8 morts.	
	Octubre	Ponç Miret, nou alcalde. Són cridats a files diversos dels membres de l'Ajuntament. El dia 16 s'amplia el control de la producció agrícola i es fan escorcolls a les masies.	
	15 de novembre		Fi de la batalla de l'Ebre.
23 de desembre		Inici de l'ofensiva franquista d'ocupació de Catalunya.	
1939	26 de gener		Les tropes <i>nacionals</i> entren a Barcelona. Inici de la retirada.
	4 de febrer	Les tropes franquistes entren a Santa Cristina. Tirrotejos a Fenals entre tropes republicanes i <i>nacionals</i> .	
	13 de febrer		Promulgació de la Llei de Responsabilitats Polítiques a Espanya. Els franquistes arriben a la frontera amb França.
	28 de febrer		Manuel Azaña dimiteix com a president de la República.
	1 d'abril		Fi de la Guerra Civil espanyola.
	1-3 de setembre		Alemanya envaeix Polònia. França i Gran Bretanya declaren la Guerra a Alemanya. Inici de la Segona Guerra Mundial.

Les xifres

 TEMPS	 DINERS	 PERSONES	 PRODUCCIÓ	 ÀREES
1.021 dies va durar la Guerra Civil espanyola.	50.000 pessetes van costar les destrosses en el mobiliari de l'església durant la Revolució.	282 persones provinents de Sant Feliu de Guíxols estaven refugiades a Santa Cristina l'any 1938.	104,785 kg de blat foren conreats l'any 1938.	227,7 hectàrees estaven dedicades a la producció de cereals durant aquests tres anys.
17 anys tenien els mossos que formaven la <i>quinta del biberó</i> .	30.000 pessetes va rebre l'Ajuntament d'una subvenció per a la construcció de l'edifici escolar a Romanyà.	42 milicians depenien del comitè de Santa Cristina.	85.533 quilos de blat es necessitaven l'any 1937 per a alimentar la població.	193 metres d'eslora tenia el cuirassat <i>Canarias</i> .
3 mesos funcionà l'Ajuntament provisional.	5.988,85 pessetes va prestar Pere Garriga Sitjar a l'Ajuntament l'any 1938.	20 persones de Santa Cristina s'haurien exiliat.	133 armes de diferents calibres va arribar a posseir el Comitè Local de Milícies Antifeixistes.	6,5 hectàrees ocupava el camp d'aviació que fou instal·lat prop del mas La Barraca
2 dies restaren tropes franquistes ocupant el poble.	70 pessetes setmanals percebien els treballadors contractats per l'Ajuntament l'any 1937.	11 persones foren empresonades al finalitzar la guerra.	72 tones de suro, calculava Mercè Barraquer que havia perdut pel mal aprofitament dels seus suros durant la guerra.	
		5 estudiants tenia Santa Cristina l'any 1936.		
		2 dones foren les úniques víctimes per bombardejos de Santa Cristina.		

Per saber-ne més

Recursos bibliogràfics

1. REVISTES

- 1.1. *Revista de Girona*, núm. 242.
- 1.2. *El Carrilet*, núm. 114.

2. PÀGINES WEB

- 2.1. <http://www20.gencat.cat/portal/siteDOGC/>

3. LLIBRES

- 3.1. DD.AA. *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 7. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999.
- 3.2. DD.AA. *Palamós 1936-1939. Diari de Lluís Barceló i altres veus*. Palamós: Ajuntament de Palamós, Servei d'Arxiu Municipal (SAMP), 2000.
- 3.3. BARREDA, Pere. *Set segles de govern municipal a la Vall d'Aro. 1. Castell-Platja d'Aro*. Platja d'Aro: El Carrilet, 2007.
- 3.4. BORRÁS DOLERA, Mercè. *Refugiats/des: 1936-39*. Quaderns de la Revista de Girona, 87. Girona: Diputació de Girona, Caixa de Girona, 2000.
- 3.5. CARDONA, Gabriel. "Milicias y ejércitos", dins *La Guerra Civil*. Madrid: Historia 16, 1986.
- 3.6. CARDAVA, Marciano. *Campesinos y revolución en Catalunya*. Colectividades agrarias en las comarcas de Girona, 1936-1939. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2002.
- 3.7. CORNELLÀ I ROCA, Pere. "La Constitució dels ajuntaments a la comarca del Gironès durant la Guerra Civil", dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986.
- 3.8. GAITX MOLTÓ, Jordi. *L'Exili del Baix Empordà*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 2007.
- 3.9. GÁRATE CÓRDOBA, José Mº. *Partes Oficiales de Guerra 1936-1939*. Tomo I. Ejército Nacional. Madrid: Librería Editorial San Martín, 1977.
- 3.10. GAYOLÀ I GARDELLA, Miquel. "Records sobre el 18 i 19 de juliol a Girona", dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986.
- 3.11. JIMÉNEZ, Angel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1995.
- 3.12. MATAS, Josep. "L'alçament militar i l'esclat de la Revolució", dins *La Revolució i la Guerra Civil a la Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament, 1990.
- 3.13. MOLERO, Esteve. *Les quintes del biberó*. El Prat de Llobregat. Rúbrica, 2000.
- 3.14. NEL·LO I COLOM, Oriol. "El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la Revolució (juliol-desembre de 1936)", dins DD.AA. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: CEHSG, 1986.
- 3.15. PAGÈS I BLANCH, Pelai. "Guerra Civil espanyola", dins MESTRE I CAMPI, Jesús (dir.). *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1999.
- 3.16. PUIGSECH FARRÀS, Josep. *Nosaltres, els comunistes catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*. Vic: Eumo, 2001.
- 3.17. PUJOL, Enric (dir.). *El Somni republicà. El republicanisme a les comarques de Girona (1900-1936)*. Catàleg de l'exposició. Girona: Viena Edicions, 2009.
- 3.18. RIQUER, Borja de; CULLA, Joan B. *El franquisme i la transició democràtica, 1939-1988*, vol. 7 de VILAR, Pierre (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1989.
- 3.19. SALLÉS, Anna. *Conèixer la història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*. Barcelona: Vicens Vives, 1992.
- 3.20. SAURI, M. Concepció; SOLER, Santi (coord.). *Història del Baix Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 2006.
- 3.21. SOLÉ SABATÉ, Josep M.; VILLARROYA, Joan. *La repressió a la rera guarda de Catalunya. 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990.
- 3.22. VINYAS CLOS, Meritxell. "La Guerra civil a través de la història oral". [Treball inèdit, 2002].

Recursos documentals

AMSCA

FONS DE L'AJUNTAMENT DE SANTA CRISTINA D'ARO (01)

Govern

- **A151 - Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament**
 - > Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament (1935-1937), ui 2796, D001-A001-P004.
 - > Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament (1937-1939), ui 2796, D001-A001-P004.
- **A173 - Bans i edictes**
 - > Bans i edictes, ui 0009, D001-A017-P221.

Administració General

- **B233 - Correspondència rebuda i emesa**
 - > Informe de Josep Vergara Almar (22/07/1940), ui 0006, D001-A013-P157.

Gestió dels béns, el patrimoni i els recursos materials

- **D133 - Obtenció de béns i patrimoni per expropiació o cessió**
 - > Actes d'ocupació d'immobles (1937), ui 0004, D001-A017-P221.

Gestió dels recursos econòmics

- **E111 - Pressupost municipal**
 - > Pressupost municipal (1936-1938), ui 0023, D001-A017-P217.

Gestió de la població

- **G116 - Padró municipal d'habitants**
 - > Padró d'habitants (1936), ui 0101, D001-A018-P230.
- **G123 - Revisions anuals del padrons d'habitants**
 - > Quaderns auxiliars del padró, Quadern auxiliar de 1939, ui 0101, D001-A018-P230.
- **G124 - Relacions de població estrangera, transeünt i refugiada**
 - > Relacions d'estrangers residents al municipi (1937), ui 0110, D001-A018-P230.
 - > Estadística de refugiats de Sant Feliu de Guíxols a Santa Cristina d'Aro (1938), ui 0110, D001-A018-P230.

Gestió del sector agropecuari i del medi ambient

- **I113 - Censos, estadístiques i declaracions agràries**
 - > Censos, estadístiques i declaracions agràries (1936-1938), ui 0107, D001-A018-P230.

Seguretat ciutadana

- **L110 - Gestió general de la seguretat ciutadana**
 - > Mobilització general voluntària de les Milícies Antifeixistes, ui 0070, D001-A018-P226.
 - > Relació dels efectes que han estat lliurats a l'Ajuntament, ui 0070, D001-A018-P226.
- **L135 - Registres, permisos i requisos d'armes.**
 - > Relació de propietaris d'armes, ui 0091, D001-A018-P229.

**FONS DEL REGISTRE CIVIL
DE SANTA CRISTINA D'ARO (03)**

- **Defuncions**
 - > Defuncions (1939), ui 0006, D001-A017-P221.

**FONS DE LA FALANGE ESPAÑOLA
TRADICIONALISTA Y DE LAS JUNTAS DE
OFENSIVA NACIONAL SINDICALISTA DE SANTA
CRISTINA D'ARO (08)**

- **Informes políticosocials**
 - > Informe de Joan Buigas Sabater (02/04/1940), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Jaume Costa Semí (13/04/1942), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Josep Agustí Ribas (11/03/1940), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Jaume Figueras Rovira (07/06/1940), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Josep Vergara Almar (22/07/1940), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Juan Quer Geronès (24/03/1942), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Tomàs Grau Balmaña (04/05/1940), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Vicenç Auladell Pascual (28/08/1947), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Maria Bosch (20/01/1940), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Miquel Viñolas Cortada (29/12/1939), ui 1852, D002-A031-P411.
 - > Informe de Joan Boadas Gelada (28/08/1947), ui 1852, D002-A031-P411.

**FONS DEL JUTJAT DE PAU
DE SANTA CRISTINA D'ARO (09)**

- **Correspondència**
 - > Correspondència (1938), ui 0008, D001-A017-P221.

ACBE

**FONS DE LA COMISSARIA DELEGADA
D'ORDRE PÚBLIC A LA BISBAL D'EMPORDÀ**

ADG

- > *Cuestionario de los hechos ocurridos en las parroquias y arciprestazgos de la diócesis de Gerona con motivo del movimiento nacional de 18 de julio de 1936.* Arciprestazgo de San Feliu de Guixols. Parroquia de Santa Cristina de Aro.
- > *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona. Sacrificios, ruinas y despojos de la Iglesia Gerundense durante el dominio marxista 1936-1939, núm. extraordinari, 1942 (novembre).*

AHG

**FONS DE LA JUNTA
ELECTORAL PROVINCIAL**

- > Certificats d'escrutini, llistes d'electors que han votat i actes de constitució de les meses dels municipis (1936).

FONS DEL CENTRE PENITENCIARI DE GIRONA

- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 842 (1939).
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2202 (1939).
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2203.
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2204.
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2206.
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2207 (1939).
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2208 (1939).
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2212 (1939).
- > Expedients i fitxes d'interns, exp. 2215 (1939).

FONS DE LA COMISSARIA DELEGADA DE LA GENERALITAT A GIRONA

- > Correspondència amb l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro (1934-1938), 4199/015

FONS DEL GOVERN CIVIL

- > Expedient de reconstrucció "Daños de guerra causados en los mansos Vicens, Tallada y Vilavella, 1941".
- > Expedient de reconstrucció "Daños ocasionados en los mansos La Barraca, Magensa, Gotis, Marcó y Malvet, 1940".

Estudis**Cristinencs**

La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)

A Santa Cristina d'Aro arribà la Guerra Civil de sobte, pocs dies abans de la Festa Major. De tothom eren conegudes la conspiracions per fer caure la Segona República, però, finalment, el 17 de juliol, es produí un cop militar que donaria lloc a un llarg conflicte bèl·lic.

Malgrat que l'Ajuntament continuà existint, el Comitè Antifeixista –amb predomini de la CNT entre els seus dirigents– assumí el poder real els primers mesos del conflicte. Això féu a que es prenguessin mesures revolucionàries com les incautacions i els aprofitaments de finques de persones desafectes al nou règim. A la vegada, el nom del municipi es laïcitzà, i es passà a dir Ridaura d'Aro.

A poc a poc el poder tornà a la coporació municipal, la qual va haver de fer front a l'allotjament d'un nombrós grup de refugiats. Això va fer que, malgrat que a Santa Cristina es vivia de l'agricultura i que els aliments eren més assequibles que a les ciutats, s'haguessin de racionar alguns productes. També es gestionà l'allistament dels mossos, alguns dels quals van viure de ben a prop les inclemències dels fronts de guerra –especialment els deu cristinencs que hi van morir–. D'altra banda, es va voler mantenir una certa normalitat, ja que es projectaren dues noves escoles.

Mentrestant, els elements de dretes ajudaven mossos de lleva a emboscar-se, amagaven religiosos o feien propaganda del bàndol nacional. Tanmateix, entre ells no es produí cap assassinat.

Els cristinencs van viure de ben a prop les operacions militars quan sentien bombardejar Sant Feliu, quan s'estavellà un avió italià a Penedes o, al final de la guerra, quan s'instal·laren companyies de soldats en alguns masos, camí de França. Tot plegat s'acabà el dia 4 de febrer de 1939, quan entraren les tropes franquistes. Uns vint cristinencs marxaren camí de l'exili, deu més foren empresonats i, per últim, dos altres foren afusellats.

Ajuntament de
Santa Cristina d'Aro

Diputació de Girona

EstudisCristinencs

